

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISKE OG TOPOGRAFISKE
EFTERRETNINGER OM
THORNING SOGN

INDTIL CA. 1800

En Hjemstavnsbog ved
A. RAVNHOLT

NR. NEBEL
FORFATTERENS FORLAG
MCMXXXIV

Indledning.

Hjemstavnsfølelsens historiske Baggrund.

Den evige Kilde til Folkelivets
Fornylse er Folkets Historie.

Sansen og Interessen for Kendskabet til vore forskellige Landsdeles og Egnes historiske og topografiske Forhold har i de senere Aar været i en glædelig Udvikling.

Baggrunden for denne stigende Interesse for lokalhistorisk Kendskab er utvivlsomt en vaagnende Kærlighed til Hjemstavn eller en — omend tildels ubevidst — Længsel efter Kendskab til Hjemstavns Natur, Ejendommelighed og Minder. Et Udtryk herfor er bl. a. Dannelsen af de historiske Samfund, som nu i en Aarrække har virket i de forskellige Amter. Ogsaa Viborg Amt er i saa Henseende kommet med.

Et saadant Arbejde for at udbrede det lokalhistoriske Kendskab er velegnet til at fremme Forstaaelsen af den Sammenhæng, der er mellem hele vort Folks historiske Udvikling og den enkelte Egn eller det enkelte Sogns Historie, og i det hele taget alt det, der gennem Tiderne har medvirket til at danne og præge den enkelte Egn, dens Natur og Befolkning.

Ud fra Kendskabet til Hjemstavn i Fortid og Nutid vokser naturligt Følelsen af Samhørighed mellem alle vort Lands Egne og Beboere, og ud fra Forstaaelsen heraf springer igen Kærligheden til Fødestavn og Fædreland. Ud fra Viden om og Kendskab til

Fortiden vokser Forstaaelsen af Nutiden, dens Vilkaar og Mennesker. Og ud derfra gror atter Haabet og Fremtiden.

Af Oplevelse og Kendskab gror Hjemkærligheden, der, som Digteren siger, bor os alle i Bryst.

Denne Hjemkærlighed er i egentlig Forstand Fædrelandskærlighedens Kilde. Intet er mere naturligt og oprindeligt, og derfor stærkt hos Mennesker, end Følelsen af Samhørighed med Familie, Slægt og den Plet eller Egn, hvor den har levet og nedlagt sit Arbejde gennem lyse og trange Tider, set sine Bestræbelser bære Frugt, sin Slægt og sig selv vokse op, modnes, falme og give Plads for andre.

I nogen Grad kan det vist siges, at denne Følelse af Samhørighed med Hjemstavnens hos det sidste Slægtled træder stærkere frem end Følelsen af folkelig og national Enhed. Men Hjemstavnsfølelsen er egentlig Fædrelandskærlighedens rette Form, thi den bygger paa det, som kendes, det som er oplevet. Fædrelandskærligheden i ældre Betydning elskes væsentlig hos den unge Slægt frem ved Fortælling om Personer og Tildragelser. Den bliver i første Række tilært. Hjemstavnsfølelsen er, fordi den er indlevet gennem Opvæksten, mere personlig og derfor mere holdbar og værdifuld.

Lige siden de danske Folkevisers Tilblivelse har vi Eksempler paa, hvorledes Kærligheden til Hjemstavnens gennem Digtning og Literatur har været Emne for Digteres og Forfatteres Arbejde. Ingemann, Chr. Winther og H. C. Andersen har f. Eks. givet smukke og stærke Udtryk for denne Følelse.

I vore Dage er der opstaaet en hel Hjemstavnsliteratur, baade i Digt og Prosa. Men vil vi søge at finde den første egentlig danske Hjemstavnsdigter fra vor egen Tidsalder, da maa vi standse ved St. St. Blicher. — Han var den der først indførte den jævne Almue

i Literaturen, hvor han jævnt og sympatetisk skildrede dens Liv og Tanker, og han var den første, der klart gav Udtryk for den dybe Hjemfølelse hos Mennesker i en Egn. Det er da værd at lægge Mærke til, at Blicher netop havde sit Udspring og en Del af sin Virkeplads i den Egn, hvorfra denne Bog har hentet sit Emne.

Blicher har i vore Dage faaet flere Efterfølgere. For Midtjyllands Vedkommende vil det være tilstrækkeligt at nævne Johs. V. Jensen og Jeppe Aakjær. Den sidste har især ved sine mange herlige Sange bidraget til at vække Følelserne for Hjemstavnen, Slægten og Barndommens Minder:

„Et dugfyldt Syn fra Hjemmets Kaalgaardsdige
opvejer tusind Mil i fremmed Rige.“

Der er næppe Tvivl om, at saaledes som det i saa Henseende er gaaget denne Bogs Forfatter, saaledes er det gaaget mange: Efterhaanden som man i Tid og Rum er blevet fjernet fra Fødestavnen, fra Barndomstiden og dens Oplevelser, er Minderne derom blevet mere levende og stærkere. Dette medfører ikke blot en Længsel efter Gensyn og Genoplevelse, men det rækker videre til en Trang til et nøjere Kendskab til og nærmere Forstaaelse af Hjemegnen og dens Fortid. Kun i Sammenhæng med Fortiden og Udviklingen er Mennesker og Tilstande, som de er, og kun paa Baggrund af Tidernes Tildragelser forstaar man Livet og dets Yttringer i Nutiden.

Det er Opdagelsen heraf og den Længsel og Glæde, som det bringer til Sindet, der faar Mennesker til at søge tilbage og spejde efter Klarhed over og Forstaaelse af Fortidens Gang og Forfædrenes Liv: Hvor langt tilbage mon vi kan spore Naturens Værk og Resultater? Hvornaar gjorde Menneskene deres Indtog i vor Egn, og hvordan var de Vilkaar, de blev stil-

lede under? Hvorledes formede sig Livet og Dagen for dem, hvad saa og oplevede de, og hvorledes spandt ogsaa deres Virke sig ind i og blev et Led i hele vort Folks og vort Lands Udvikling og Fremgang? Har mon ogsaa de oplevet „Kriser“ med trange Tider og tunge Tilskikkelser, blev ogsaa min Egn berørt af de Tildragelser, som vi ved er overgaaet vort Land?

Fik ogsaa min Egn, mit Sogn og mine Forfædres Tilværelse Del i de store, løfterige Stunder, da der blev sat dybe Spor i Slægtens Udvikling og Landets Historie? Blev ogsaa min Hjemegns Beboere berørt af de glædefyldte Tider, da Nyskabelser fandt Sted paa Vejen imod Fremtiden?

For de, som har Øre og Hjerte aaben, kan en historisk Undersøgelse i mange Henseender give Svar paa disse Spørgsmaal. Og det er ud fra en levende Trang til saadanne Besvarelser, at de følgende Efterretninger er samlede og udarbejdede. De giver sig ikke ud for at være fyldestgørende i den Forstand at alt er medtaget, men de vil forhaabentlig være velegnede til hos ældre og yngre, og da særlig hos dem, der har deres Udspring fra Thorning Sogn, at vække og nære den Hjemstavnsfølelse, som en Gang vakt, giver en Rigdom mere og styrker Kærligheden til Folk og Land.

Den indledende og orienterende Oversigt, der er knyttet til de enkelte Kapitler, er tænkt som en Bestræbelse efter i nogen Grad at lade Bogens Indhold række ud over Sognets Grænser, saaledes, at der i Tilknytning til de forskellige Tider og Emner bliver fæstnet et almindeligt Indtryk af Forholdene i hele Landet eller dog i Jylland. Det har dermed tillige været Tanken, at Bogen eventuelt ogsaa kan finde Anvendelse ved Undervisningen i Børne- og Ungdomsskoler, hvor man ønsker at fremme Kendskabet og Kærligheden til Hjemstavnen og dens Minder.

Det er tillige Forfatterens Haab, at Bogen, om den opvoksende Slægt faar den i Hænde, vil vise sig i Stand til hos denne at blive et medvirkende Middel til at skabe Forstaaelse af og Agtelse for Fædrenes jævne Virke.

Hos de ældre af „Sognets Børn“ tilstræber den, hvad enten de nu har faaet deres Virkeplads andet Sted eller endnu er bosiddende i Sognet, at blive en Tilskyndelse til, enten i Virkeligheden eller blot i Tankerne at vende tilbage til Udgangspunktet for i Barndommens Egne at opleve Sandheden i Digterens Ord:

„Hvad var vel i Verden det fattige Liv
 med alt dets fortærende Tant,
 om ikke en Plet med en Dal og lidt Siv
 vort Hjerte i Skælvinger bandt?
 Om ikke vi drog fra det yderste Hav
 for rynket og bøjet at staa
 at høre de Suk, de Mindernes Kluk
 fra Bækken vi kyssed som smaa.“

Nr. Nebel i August 1934.

Forfatteren.

Thorningegnens geologiske Forhold.

Og her blev Danmarks Grundvold lagt
paa disse lave Sletter —

(M. Nielsen.)

Viborg Amt indtager ikke blot i Jylland men for hele Landets Vedkommende den Særstilling at være det eneste Amt, der ikke paa noget Sted grænser til det aabne Hav. Salling, Fjends og Rinds Herreder er helt eller delvis omflydt af Limfjorden, medens Amtets sydlige Herreder i udpræget Grad udgør den Del af Midtjylland, der er bleven kaldt Centrallandet, præget af Overgangen fra de mere frugtbare og bakkede østjydske Egne til Vestlandets flade og fattigere Strøg. Lysgaard Herred er netop præget af denne Forskellighed, som Overgangen medfører, og Thorning Sogn danner atter indenfor dette Herred i det mindre et Billede af Forskelligheden mellem et øst- og et vestjydsk Landskab.

For nu at søge sig et nærmere Kendskab til og en nøjere Forstaaelse af hvorledes Landskabet og Jordbunden i og omkring Thorning Sogn i sin Tid er dannet og udformet, maa man tænke sig saa langt tilbage som til den Periode i Jordens Udviklingshistorie, da hele det Landomraade, som nu udgør Danmark, var dækket af Hav. Paa Bunden af dette Hav nedfældede sig Skrivekridtet, som dog næppe noget Sted er forefundet i Egnene syd for Viborg. Op af Vandet hævede sig langsomt Landet; en Sænkning fulgte efter, og andre Jordlag saasom Kalksten og

Limsten blev afsat. Endnu har der rimeligvis fundet et Par Hævninger og Sænkninger Sted, under hvilke de Lag af Glimmersand og Glimmerler samt Brunkul, der forefindes i de Egne, vi her har for Øje, er afsat. Først ind i det senere Afsnit af denne saakaldte Tertiærtid kan det siges, at Viborgegnen med Thorning og omliggende Sogne er traadt endelig frem af det overskyllende Hav.*

Naar det, som her, drejer sig om at søge Kendskab til det geologiske Grundlag, hvorpaa en Egn fra Naturens Haand er opbygget, er det let forstaaeligt, at et enkelt Sogn, selv om det er stort, er et lovligt lille Omraade at tage i Betragtning. I geologisk Henseende har et Sogn delt Skæbne med flere af de omliggende Sogne, ofte med hele Landsdele. Med de omtalte Hævninger kan det imidlertid fastslaas, at det første Afsnit af Opbygningen af de Landskaber, hvorom vor Interesse her samler sig, er tilendebragt. Undergrundens Beskaffenhed er fæstnet. Om Bebyggelse blev der foreløbig slet ingen Tale; thi nu gik hele Landet ind i det Mørke, som betegnes ved Istiden.

Medens det omtalte Tidsrum, Tertiærtidens Klima og Temperaturforhold her i Danmark nærmest maa betegnes som tropiske, fulgte nu med de fremtrængende Ismasser en Overgang til halvt eller helt arktiske Forhold.

Gentagne Gange gled der fra Nordskandinavien langsomt men ubønhørligt et mægtigt Isdække ned over Danmark og Nordeuropa indtil de mellemeuropæiske Bjerge og et Stykke ind i Rusland. Fra denne Tidsperiode, den saakaldte Glaciertid (af Glacies = Is), har Thorningegnens Jordoverflade faaet sin Beskaffenhed, idet Overfladen helt og endelig blev præget

---

*) Jfr. V. Milthers: Viborgegnens geologiske Udvikling i „Fra Viborg Amt 1929.“

under den sidste Nedisning. — Med Hensyn til disse Forhold knytter der sig til denne Egn af Midtjylland en særlig Interesse derved, at Isdækkets Yderrand under den sidste Istid i et langt Tidsrum netop gik i en Linie omtrent fra Dollerup Bakker til Moselund. For Thorning Sogns Vedkommende laa Randen omtrent fra Papsøe lidt øst for Stendalsgaard over Knudstrup til Graamose. Islaget kom fra Øst og hældede mod Vest. Ovenpaa dette Dække dannede der sig af Smeltevandet smaa Bække, der efterhaanden fandt Vej ned igennem Revner og Sprækker, saaledes, at det paa Bunden samlede sig til smaa Floder, der til deres Udløb under Isranden medførte og afsatte store Sand- og Grusmasser, der mod Vest i Tidens Løb aflejrede sig som den store Sandflade, der senere under Navn af Karupfladen dækkedes med Lyng. Under Isen opbyggedes Sognets østlige Del, ved det saakaldte Morænelers og Sandets Aflejringer, og Overfladen tog her Form af de Vandstrømme og Floder, der dannede sig under det kolde Dække. Fra disse Forhold stammer det, at Thorning Sogns vestlige Del væsentlig bestaar af sandmuldede Marker og en Del Hedejord, nu delvis beklædt med Plantager, medens den østlige Del omtrent til Thorning By har gode brunmuldede Jorder. Terrænet er her tillige svagt bakket; de højeste Punkter findes ved Impgaard, hvor Kirkehøj er 84 Meter. Ved Bøgild findes den lidt lavere Møllehøj (Møgelhøj), medens Bakken, hvorpaa Thorning Mølle staar, er 80 Meter.

Den Omstændighed, at Isranden netop standsede her, bevirkede ogsaa i anden Henseende, at Linien gennem Thorning Sogn blev markeret paa en saadan Maade, at den har kunnet spores indtil vore Dage. Navnene Stendalen (v. Stendalsgaard) og Stenrøgel sydligst i Sognet, betegner utvivlsomt, at Egnen har været opfyldt af en stor Mængde større og mindre

Sten. Her til Randen førte Is- og Vandmasserne nemlig fra Nordskandinaviens Granitlag løsrevne Stykker, der aflejrede sig der, hvor Isen slap op. Fra Stendalsgaard i Nord over Skræ, vest om Thorning Overby og Knudstrup, over Ravnholtgaardenes østlige Marker til Revl og Stenrøgel har man indtil vor Tid kunnet kende en omend afbrudt Række af Sten i Overfladen, hvis Tilstedeværelse ikke kan forklares paa anden Maade end som en Aflejring fra Istiden.

Parti fra Bangshaab.
Granitsten i Vejgrøften. (1933)

Endnu ses der omkring Bangshaab og Skræ, men ogsaa syd for denne By, særlig i Grøfterne langs Landevejen, en stor Mængde større Granitsten stammende fra denne Periode. Stedkendte Folk er endnu fortrolige med, at Jorden her er eller har været meget stenrig.

Grusgrave med rigeligt Materiale findes ved Ravnholt, Bækgaard og Stenrøgl. Ældre Folk, hvis Barn-dom er oplevet i disse Egne, erindrer endnu her et bestemt Sted sydvest for Knudstrup, hvor en Samling store sprængte Granitblokke netop betegnede et Sted,

der i daglig Tale benævnedes „niæ ve æ Stien.“ —

Stenene er nu for største Delen fjærnedede fra det dyrkede Areal. Derfor findes saa mange i Vejgrøfterne. For Egnens Folk vilde det være en nærliggende og fortjenstfuld Opgave om de, f. Eks i Skrå By, samlede en Del af de mest karakteristiske Blokke til et Minde om, hvorledes Jordbunden her i den fjerne Fortid paa en saa karakteristisk Maade blev præget af Naturens Haand.

Af de Floddale, der fremstod under Isdækket, dannede der sig, baade mod Nord og Syd, lavt liggende Strøg, som senere, da Isen trak sig tilbage, fyldtes med Vand og nu kendetegnes f. Eks. ved Nipgaard og Hauge Sø. (Trap: Danmark V Bind).

Fra et Sted vest for Oustrup flød der igennem nuværende Knudstrup Mose en Strøm i en Bue vest og nord om Thorning Kirkebakke, ind til den over Hørup og Levring faldt ud i Gudenaadalen ved Tange. I Bunden af denne Dal har Tange Aa nu sit Løb.

En anden Strøm tog den modsatte Retning, idet den fra Lavvandet ved Hauge Sø hastede mod Vest og ved Vallerbæk stødte sammen med den nordgaaende Flod, der fra Egnene vest for Horsens havde taget Fart og afslidt den Dal, hvori Karup Aa nu har sit Leje. Denne vestgaaende Strøm dannede det Dalstrøg, der nu i sin Bund gemmer Haller Aa.

Forfatteren Goldschmidt, der i Aaret 1867 gennemrejste disse Egne, vidste næppe hvor rigtigt det var, naar han herom skriver: (En Hederejse i Viborgeggen): „Landskabet synes overmaade interessant. Aaen løber her mellem to svære Bakkestrøg, der strækker sig i en Afstand fra hinanden, at det ser ud, som her en Gang har været en mægtig Flod, der har trukket sig ned i et beskednere Leje.“

Saaledes har det sikkert netop været. Endnu i vore Dage kan Vandmængden her ved Tøbruds- og For-

aarstide blive saa stor, at den danner en rivende Strøm, hvis Brusen kan høres viden om, og som danner Omløb og Fald, der „flyder over alle Bredder.“

Dalen ved Haller Aa. Sangild i Baggrunden.

Dalen danner her en Grænse i Landskabet Syd og Vest, for hvilken Sand og Hede indtil vore Dage blev eneraadende, medens Jorden paa den anden Side dog væsentlig lod sig indtage til Jordbrug og Menneskebolig.

Paa denne Maade opstod og formedes, i Korthed fortalt, i den forhistoriske Tid den Grund, hvorpaa vore Forfædre senere kunde slaa Rod og leve gennem de mange Aarhundreder.

Indvandring og Bebyggelse.

Disse Skove, Bakker, Heder,
de har været Voksesteder,
gennem Vinter, gennem Vaar,
for vort Folk i tusind Aar.
(Chr. Richardt).

Naar undtages enkelte Kyststrækninger omkring Hjarbæk Fjord, hører Viborg Amt til den Del af Jylland, hvor Stenalderkulturen, Danmarks ældste Kultur, ikke naaede. Vi finder derfor i Thorning Sogn ingen Minder, saasom Køkkenmøddinger og Mosefund, stammende fra den ældste Stenalder. Saadanne Fund hører i det væsentlige Øerne til.

Først henimod Stenalderens Slutning var det, at Mennesket fandt Boplads i Lysgaard Herred. Efter Oldtidsforskernes Opfattelse er Bebyggelsen trængt frem syd fra, idet de fremtrængende Folkeslag har haft deres Udspring fra Egnene i det mellemste Europa. Nord og Øst fra kom et andet Folk, der især bredte sig i det østlige og nordlige Jylland, og som havde sin Afstamning fra Europas vestlige Kulturlande, saasom Spanien, Frankrig og England.

Gennem den Paavirkning, som dette Folk havde fra deres Hjemland, besad de en Kultur, der som Helhed naaede højere end hos de Folk, der kom syd fra. Paa Grund af, at det var de nord- og øst fra kommende Folk, der først havde taget de danske Øer i Besiddelse, benævnes de som oftest Øfolket, og den Kultur, de havde tilegnet sig, kendes bl. a. deri, at

de benyttede sig af de større Fællesbegravelser, Stenkamre og Jættestuer.

Efter de Slutninger, som Videnskaben er kommet til, er der adskilligt, der taler for, at de to fremtrængende Folkeslag netop har mødt hinanden i Egnene syd for Viborg. Sydfolket kendte som Vaaben kun Stridsøksen. Øfolket eller „Stengravnsmændene“ bejtede sig tillige af Flintøkseen, men til Trods herfor, og uagtet den højere Kultur, ser det dog ud til, at Øksefolket har været de andre Stammer overlegne i Kampen om den midtjydske Jord.

Tidspunktet for dette Sammentræf her i Egnen syd for Viborg henregnes til Aar ca. 2000 f. Kr., og efter de Forskninger, der er foretaget derom, synes det, at Øksefolket med stor Kraft er trængt frem mod Nord, og Mødet mellem de to Stammer fik stor Betydning for Dannelsen af den Folkestamme, der i de følgende Aarhundreder fik Boplads her. (jfr. J. Brøndsted: Viborgeggen i Oldtiden i „Fra Viborg Amt“ 1929).

Efter hvad der nu kan oplyses vedrørende disse fjerne Tildragelser, har Øksefolket efterhaanden faaet Bugt med deres Medbejlere og bemægtiget sig Egnen. Dette sluttet særlig deraf, at Enkeltgravkulturen er næsten eneraadende. Den vældige Langdysse, som i lang Tid har været kendt under Navnet Jens Langknivs Hule, beliggende i Ulvedals Plantage, Frederiks Sogn, kan godt tænkes at hidrøre fra Stengravnsmændenes Optræden i disse Egne. Deres varige Bosted blev Øerne. Men i de Egne, Lysgaard Herred, her specielt Thorning Sogn, hvor Folkeslagene tørnede sammen, fandt der naturligvis en Blanding Sted, saa at den Folkerace, der i Tiden derefter og op gennem Jern- og Bronzealderen befolkede Sognet, aabenbart var en Blanding af de to oprindelig indvandrede Folk.

Historien viser, at Folkeblandinger i Reglen er

sund og giver en kraftig Race. For Mennesker, der gennem mange Led kan tælle deres Forfædre blandt Thorning Sogns Beboere, er det en interessant Tanke, at de maaske ved at søge endnu længere tilbage kan henføre deres oprindelige Udspring til en saadan Folkeblending. Saalænge vi kan skønne tilbage, modsiges det heller ikke, at de Slægter, der boede og byggede paa denne Egn, har været af en sund og kraftig Race. Ja der er Vidnesbyrd om, at Sognets Beboere indtil de seneste Tider, saavel i Levedygtighed som i kulturel og økonomisk Livsudfoldelse, ofte var forud for Beboerne i andre Egne.

Eggen var altsaa taget i Besiddelse. Efter al Sandsynlighed har Beboelsen været stærkest i Sognets østligste Del, udenfor de egentlige Hedeflader. Hvorledes fristede Menneskene da Livet? Hvad var deres Næringsveje?

Ja, som Beboelse havde Oldtidsfolket kun Jord eller Træhytter med et meget primitivt Udstyr. Iøvrigt gjaldt det jo væsentlig kun om at finde en Leve- og Arbejdsform, hvorved Livet kunde opretholdes paa de forskellige Bopladser. Samkvem eller Handel med de omboende har der sikkert været meget lidt af. — At fravriste Naturen paa Stedet det nødvendige til Familiens Underhold var da den nærmeste og nødvendige Vej til Livsopholdelse, og saa længe, vi kan spore tilbage, har Agerbrug, Jagt og Fiskeri været de Næringsveje, som Landets første Beboere har været selsat med.

Men førend Mennesker kunde finde Levemuligheder, maatte Landet dog i nogen Maade beklædes. Planter maatte vokse frem. Dyr maatte tage Ophold, førend Menneskene ret kunde leve.

Fra Stenalderens Begyndelse maa man da tænke sig, at Bebyggelsen har fundet Sted. Menneskene har taget Boplads fortrinsvis i Lavningerne, hvor der fand-

tes Vand og Læ fra Bakker og Skove. I denne Egn har der næppe været Tale om meget Fiskeri. Agerbrug og Jagt maa have været det væsentligste.

Det maa formodes, at Egnen allerede i Stenalderen er bleven beklædt med Skov, hvor Vildtet har haft til Huse. Om disse Fortidsskove findes der i Nutiden mange Vidnesbyrd, saasom Fund af Træstammer og Rødder i Moserne. Adskillige Stednavne, som Graa-

Kirkehøj ved Impgaard, 84 m.

skov og Ravnholt vidner ogsaa derom. Rester af Fortidens Skove findes f. Eks. i Præstegaardsskoven ved Thorning og i Egekrattet ved Annexgaarden i Ungstrup, ligesom de Rester af Pil og Enebær, hvor Skovblomster som Liljekonval og Majblomst titter frem, taler det samme Sprog.

Ved de Fund, som er gjort i Gravhøjenes Urner, hvor f. Eks. Byg- og Hirsekorn er paavist mange Steder i Landet, har man kunnet konstatere, at man i Oldtiden delvis har dyrket de samme Kornsorter som nu om Dage. Ogsaa fra Thorning Sogn foreligger Eksempler paa saadanne Fund af Byg- og Hirsekorn, der synes at have været indæltede i Leret, hvoraf Urnerne er forfærdigede.

Disse og lignende Vidnesbyrd kan i vore Dage godtgøre, at der for ca. 4000 Aar siden har været drevet Agerbrug i de midtjydske Hedeegne.

Flere Steder i Thorning Sogns vestlige Del, Knudstrup og Ravnholt Hede, er der i vore Dage funden tydelige Spor af et Fortidsjordbrug, der muligvis tør henregnes til Oldtidens Dage. Menneskers og Dyrs Færden og Virke gennem flere Aarhundreder har ikke formaaet helt at udslette Sporene af vore fjerne Forfædres Syslen med den jydske Jord.

Allerede i en Indberetning til Nationalmusæet fra Direktør Sofus Müller (1886), skriver denne bl. a.: „I den nordvestlige Del af Skræ Bys Marker skal man ved den første Pløjning paa mange Steder kunne finde Spor af en tidligere Opdyrkning, nemlig gamle Agerfurer, som ikke kunne ses, før Ploven har fjernet Lyngdækket.“

Men ogsaa Lægfolk fra Sognet har lagt Mærke til disse Spor. Det er ikke mange Aar siden, at ældre Folk kunne fortælle om, at der ude i Heden, hvor Jorden endnu ikke var indtaget til Dyrkning, fandtes adskillige lave Jordvolde, oftest i regelmæssige Firkanter. Disse lave Diger, der træffer hinanden under rette Vinkler, er fundet flere Steder i Jylland. Nationalmusæets Herredsbeskrivelser indeholder mange Meddelelser om dem, og der er efter de Undersøgelser, der er foretaget, næppe Tvivl om, at i hvert Fald en Del af dem stammer fra Oldtidens Landbrug.

Sofus Müller opfatter dem som „Agerrener“, der omslutter de Jordstykker, der i sin Tid var under Opdyrkning. Ved langvarig Bearbejdning er de indenfor Voldene værende Jordstykker bleven uddybede, idet Jorden er bleven slæbt hen til og har lejret sig op ad Voldene, der saaledes indtil vor Tid har kunnet vise, hvorledes vore Forfædre har arbejdet med at aftvinge Jorden den Afgrøde, som de ikke har kunnet

leve foruden. I vore Dage er der særlig af Dr. Gudmund Hatt gjort indgaaende Studier over disse mærkelige Digevoldinger. Efter Dr. Hatts Mening har deres Formaal især været det at skille de dyrkede Agre fra hinanden. („Naturens Verden“ 1930).

At de Egne, hvor Digevoldingerne er paavist, har været Bopladser for et Oldtidsfolk, stemmer godt med den Udtalelse, at „De mange forladte Oldtidsagre ligger for største Delen paa gammelt Skovland, der senere er erobret af Lyngen.“

Fuld Klarhed over disse Forhold er man næppe naaet til endnu. Slutninger kan jo fejle, men Fantasiaen har et vidt Spillerum. Om nogle af de Spor og Levninger, som ogsaa for Thorning Sogns Vedkommende er paavist, maaske har deres Oprindelse fra en senere Tid, er der dog ingen Tvivl om, at saavel Oldtidsfolket som Beboerne gennem Jern- og Broncealderen har levet og behandlet Jorden her. Og det er i den Forbindelse interessant at konstatere, at jævne Hedeopdyrkere har lagt Mærke til disse Agerrener og i deres egne Tanker netop er kommen til omtrent de samme Resultater derom som den videnskabelige Forskning.

Sikkert er det, at her er Arealer, der en Gang er bleven opgivet. Om Tidspunktet og Aarsagerne kan der gives flere Antagelser. — For ca. 100 Aar siden hævdede C. Olufsen saaledes, at Jordbruget paa disse Egne især blev opgivet fordi der fandt en stærk Udvandring Sted, navnlig til Storbritannien. Den sorte Død, der omkring det 14. Aarhundredes Midte hærgede Landet, samt senere Tidens Krige og Indfald medvirkede ogsaa til, at Egnen blev affolket, saaledes at store Strækninger blev et Bytte for den fremtrængende Lyng.

Her vil vi nøjes med at konstatere, at Sognet en Gang har været Bo- og Byggeplads for Oldtidsfolket.

Om deres primitive og brydsomme Tilværelse kan vi kun danne os nogenlunde paalidelige Forestillinger. Vi ved, at de Hjælpemidler og Redskaber, de havde var yderst simple. Deres Boliger, Klæder, Føde og Livsfornødenheder ligesaa. Kultur og Aandsliv i vor Forstand var der vel slet ikke Tale om. Men om de derfor var mere eller mindre lykkelige end vi i det 20. Aarhundrede, derom kan der maaske godt være delte Meninger.

Nutids Vidnesbyrd om Fortids Liv.

Da klinger i Muld
det gamle Guld —
(Oehlenslæger).

For vort Lands Vedkommende udgør Gravhøjene det vigtigste Middel til at skaffe sig Kundskab om Oldtidsfolkets Tilstedeværelse og Liv. Af Gravhøjenes Mængde og Beliggenhed kan man slutte sig til mangt og meget vedrørende de forskellige Landsdeles Bebyggelse og de Betingelser, som de forskellige Egne i Oldtiden bød de første Beboere for at skabe sig Levemuligheder. Af de Fund, der gøres i Højene, er det muligt at danne sig en ret sikker Forestilling om adskilligt vedrørende vore første Forfædres Livsformer, Sæd og Skik.

De Mindesmærker, som Oldtidsfolket satte sig i Gravhøjene vidner om den umaadelige Kraftudfoldelse, det var med Datidens Hjælpe midler at opdyngge disse store Mulddynger.

Af de to ældste Former af Oldtidsminder — Stendysser og Jættekamre — er der kun funden meget faa i Lysgaard Herred. Derimod er der paavist ca. 1000 Enkelgrave, hvis Alder næppe kan regnes fra en tidligere Tid end den yngre Stenalder.

Efter en Indberetning fra Dr. Sofus Müller (Nationalmusæet, 1886) havde man den Gang i Thorning Sogn paavist ca. 175 Høje. Af disse faldt de ca. 45 paa Thorning By og nærmeste Omegn. I Ungstrup var der 15, i Vattrup 3, Sdr. Knudstrup 6, Graaskov

8, Ravnholt 2, Graagaarde 4, Graamose 2, Stenrøgel 16, Skræ 28, Sangild 4 o. s. v. Ialt tør man sikkert regne med, at Sognet har huset henved 200 gennemgaaende mindre Gravhøje, hvoraf nu en stor Del er sløjfede, medens dog enkelte er fredede.

Dette temmelig store Antal Høje tyder paa en forholdsvis tæt Oldtidsbebyggelse. I Reglen ligger Højene spredte, men nogle Steder, f. Eks. mellem Thorning Overby og Knudstrup, findes flere nær ved hinanden. Paa Præstegaardens Mark tæt øst for Kirkebyen kan der paavises 6 a 7 Høje, delvis sløjfede.

Doss-Høj paa Thorning Vestermark. (Ca. 1910).

De fleste Gravhøje er fundet i Sognets vestlige Del, hvilket dog ikke er noget afgørende Bevis for, at Beboelsen har været tættest her. Det er muligt, at Oldtidens Mennesker, saaledes som flere i den sidste Tid har formodet, netop har gravsat deres døde udenfor de mest beboede Steder, i Randen af Ødemarken.

For Thorning Sogns Vedkommende er der næppe Tvivl om, at Beboelsen har været tættest omkring Ungstrup, et Forhold, der har vedvaret op i Middelalderen.

De Højjudgravninger, man har foretaget i Sognet, har som Regel ikke afsløret bemærkelsesværdige Fund. Højene har i Regelen dækket over Enkeltgrave fra den yngre Stenalder. Nogle ses at være benyttede igen i Broncealderen. Fundene har især bestaaet af Stenøkser og lignende Redskaber, saaledes som disse var i Brug i de Tider.

Af mere usædvanlige Fund skal her blot nævnes et Broncesværd og en Stenhammer paa Matr. Nr. 8a i Thorning og et Lerkar og et Broncesværd paa Matr. Nr. 2a. I en stor Mose paa Kauergaards Mark fandtes i 1918 en Del Trærester fra Oldtiden.

Fra Thorning Sogn stammer endvidere nogle Fund fra en noget senere Tid, nemlig Jernalderen. Det er Fundet af nogle af de saakaldte Guldbracteater, noget for denne Egn ret bemærkelsesværdigt.

Ved Guldbracteater forstaar man nogle møntliggende Smykker af Guld, paa hvilke der er indgraveret forskellige Prydelser, oftest forestillende religiøse Fester eller Ofringer. Her i Norden er der af disse funden ca. 10 Gange saa mange som i det øvrige Europa. Man slutter deraf, at Bracteaterne har deres Oprindelse fra de gamle danske Lande, hvorfra de er udbredte til det sydlige og vestlige Europa. (Aarbog for nordisk Oldkyndighed 1870).

De billedlige Fremstillinger paa disse Smykker synes at have modtaget Paavirkning fra den romerske og byzantinske Kunst og bærer alle Vidnesbyrd fra de hedenske Forestillinger i den yngre Stenalder. — Fundet af Guldbracteater tydes som et Tegn paa Velstand paa vedkommende Egns Beboere, men udelukket er det jo ikke, at de stammer fra Mennesker, der, oprindeligt hjemmehørende andet Sted, er draget forbi ad Færdselsvejen gennem Jylland.

Selve Fundet fandt Sted i Aarene 1909—10 paa Boelsmand J. C. Bugges Mark, Thorning Vestermark

(nu Jacob Bugge). — De fundne Smykker blev naturligvis afleverede til Nationalmusæet, der derom giver følgende Beskrivelse:

1. Paa Mtr. Nr. 12e af Thorning Vestermark, midtvejs mellem Huset og det sydøstre Hjørne af Ulvedals Plantage tæt øst for Vejen fandtes et Bracteat af Guld med omgivende Perlerand og med bred Øsken og meget opløste, baandformede Dyrefigurer. Tværmaal 0,25 m. Øskenen 0,008 m br.

2. Et Bracteat med en opløst Dyrefigur med Perlering og Øsken.

3. Bracteat af Guld med samme Stempel og paa samme Sted. Øskenen sidder omtrent paa samme Sted, hvilket synes at forudsætte, at man endnu har kunnet skelne Dyrefigurerne som et Billede med en bestemt Mening.

4. Bracteat af Guld, ensidig slaaet, med Perlerand og Øsken, men ikke slaaet med samme Stempel som de foregaaende. Stærkt opløst Dyrefigur, delvis omgivet af Punkter. I Midten en lille Kred. Tværnsnit 0,027 m. Funden paa samme Sted som de andre.

Alt smaa Vidnesbyrd om Liv og Færdsel i vor Egn i disse fjerne Tider.

Hvad angaar f. Eks. Runer, da kan vi for dette Sogns Vedkommende henholde os til, hvad Blicher skriver i „Oldsagn paa Heden“: „Overalt er her i Egnen en total Mangel paa Runestene.“ — —

Den Omstændighed, at Agerbruget for vore første Forfædre overvejende var den Form for Næringsvej, som de benyttede sig af, havde naturligvis sin Begrundelse i, at de naturgivne Forhold henviste Menneskene til at benytte disse Sysler for at opretholde Livet. Forskellige Omstændigheder godtgør imidlertid for os, at Jordbruget ikke til alle Tider har været deres eneste Sysse.

Allerede fra et ret tidligt Tidspunkt, rimeligvis

Jernalderens sidste Periode, foreligger der nemlig Vidnesbyrd om, at man med den Evne og Opfindsomhed til at optage nye Erhvervsgrene, som Stedets Naturforhold giver Mulighed for, der altid kendetegner et arbejdsomt og livskraftigt Folk, har begyndt og vedligeholdt en Form for Industri, der holdt sig gennem flere Aarhundreder og til Tider udgjorde en væsentlig Del af Menneskenes Arbejde og Indkomst.

I den Jordbund, der i sin Tid var dannet af de Sandmasser, som Smeltevandet havde skyllet ud over de laveste Flader af Midtjylland, dannede der sig efterhaanden ret betydelige Lag af Ahl og Myremalm. Ahlen især paa de tørre, lyngbevoksede Arealer. Mose- og Myremalm i de vaade og sure Lavninger. Ahl og Myremalm er stærkt jernholdige Jordarter, dannet ved Luftens Indvirkning paa stillestaaende eller rindende Vand, hvori der ved Hjælp af Kulsyre er opløst Jernilte. — Af disse haarde og ufrugtbare Jordlag har Oldtidsfolket nu begyndt at udsmelte Jernet, som de havde Brug for til Forarbejdning af Vaaben og andre Redskaber. Tidspunktet for denne Industris Begyndelse har været noget forskellig i de forskellige Egne. Udsmeltingen var jo tillige betinget af Tilstedeværelsen af det fornødne Brændsel, der sikkert udelukkende maa være hentet fra Datidens Skove. Ved adskillige lagttagelser og Undersøgelser er det i den senere Tid godtgjort, at Jernudsmeltningen har været udbredt over det meste af Midt- og Vestjylland. (Se derom i Rasmus Mortensen: Jydsk Jern i Vejle Amts Aarbog 1920 og samme: Oldtidsjern i Ribe Amt i: Fra Ribe Amt 1931—32. Endvidere: Niels Nielsen: Studier over Jernproduktionen i Jylland 1924).

Ikke mindst i Egnen omkring Silkeborg har Jernudsmeltningen været af stor Betydning, hvilket bl. a. ses af, at det udsmelte Jern i Form af de saakaldte Kloder i stor Udstrækning blev anvendt som Betalings-

middel for Landgilde og andre Ydelser til Lensmændene og Kongen.

Ogsaa for Thorning Sogns Vedkommende er der fundet Vidnesbyrd om denne gamle Industri. Det er især Fund af Smeltepladser og Slaggedynger samt Gennemgang af Lensregnskaberne for Silkeborg Len, der har givet Oplysning om, at Beboerne i disse Egne ret flittigt har benyttet sig af Jernfremstillingen. I Lensregnskaberne oplyses saaledes, at Bønderne indtil Aaret 1610 betalte deres Landgilde helt eller delvis med Jernkloder.

Fundene i Marken gør det muligt for os at danne os en ret god Forestilling om, hvorledes man har baaret sig ad ved Jernets Udvinning. Denne er foregaaet paa den Maade, at man har gravet Gruber i Jorden. I disse er Ahl og Myremalm da anbragt imellem større og mindre Stykker af Trækul, der blev antændt og ved sin langsomme Forbrænding i de til-dækkede Miler frasmeltede Jernet, der samlede sig paa Grubens Bund.

Paa denne Maade indvandt man saa større eller mindre Klumper, der senere efter videre Omsmeltnng og Rensning kunde anvendes til Redskaber o. l.

Silkeborg Lens Jordebog oplyser, at der i Aaret 1586 af 5 Bønder i Thorning Sogn ydedes 40 Kloder Jern. En Mand i Skræ gav 6 Kloder og 2 Mænd i Knudstrup gav 24. Efter Hald Slots Oppebørselsbog for 1541—46 skulde der af Thorning Sogn svares 74 Kloder til Slottet. Hvormeget en Klode oprindelig repræsenterede er ikke fuldt oplyst, men Værdien deraf har aabenbart ikke til alle Tider været ens paa de forskellige Pladser. Meget tyder paa, at en Klode som oftest repræsenterede ca. 12 danske Pund eller 1 Td. Hartkorn.

I Thorning Sogn er der fundet henved et Dusin Smeltepladser. (Aarbog for nordisk Oldkyndighed 1922).

For ca. 10 Aar siden fandtes saaledes 5 nær ved hinanden mellem Vattrup og Ungstrup paa begge Sider af Dalen, hvori Tange Aa løber, alle 2 a 3 Meter over Dalbunden. Smeltestederne betegnedes alle ved en Del Slagger i de omgivende Jordlag. Fundene betegnes som vel bevarede og af ret stor Betydning for Forstaaelsen af den anvendte Teknik.

Et af Fundene var blandt Stedets Folk kendt under Navnet Per Munks Smedie. Efter Lodsejernes Udsagn havde der i ældre Tid været en ret høj Slaggedyngge, som nu er spredt over et større Flademaal. Dette Fund betegnes som det betydeligste, der den Gang var gjort. Ved et af Fundene saas de største af Slaggeblokkene anvendt til Opbygning af et nærliggende Dige.

Ca. 250 Meter øst for Thorning Præstegaard, 60 a 70 Meter syd for Kjellerupvejen, nær ved en Skraaning ned mod et Mosedrag, fandtes 1920 en Del Slaggeblokke eller Stumper af saadanne. Muligvis stammer dog disse fra en Smelteplads, som er iagttaget inde i Præstegaardens Have, hvor en Stenhøj var dannet af en Del større Jernslagge. I Havens nederste Del fandtes spredt en betydelig Mængde Slagger.

Allerede 1869 fandtes der paa Graahede en kompakt Jernklump, ca. 10 cm i Tværmaal. Den bar betydelige Mærker af at have været smeltet og maa altsaa stamme fra en Smelteplads i Nærheden.

Ogsaa adskillige Steder i de tilstødende Sogne, Hinge, Vinderslev, Kragelund og Bording er der fundet flere Vidnesbyrd om Jernudsmeltingen.

Gravhøjene er som sagt nogle af de vigtigste Nutidsvidnesbyrd om Fortids Liv. Jernudsmeltingen er dog ikke mindre væsentlig. Den hører kun hjemme i en Tid, der ligger vor Tid lidt nærmere.

Det er aabenbart, at Jernudvindingen var en af de

væsentligste Aarsager til, at Stedets Skovarealer blev borttryddede. Det var dog næppe Mangelen paa Brændsel, der foraarsagede Jernproduktionens Ophør; thi i hvert Fald i Silkeborgegnen, hvortil Thorning i denne Forbindelse hører, begyndte Skovarealernes egentlige Borttryddelse først efter Jernudsmeltningens Bortfald.

Hovedaarsagen til denne jyske Hjemmeindustri's Undergang var nok den, at Jernet efterhaanden kunde faas billigere andet Sted fra. Og saaledes maatte da Jernudsmeltningen ogsaa i Thorning Sogn dele Skæbne med saa mange andre Virksomheder, der har maattet vige Pladsen for nye Tider og nye Skikke.

Midtjyllands Færdselslinie.

Fremad vi drage
se os ej tilbage.
(Korsfarersang).

Tiden led. Oldtidsfolket havde gennem Aarhundreder taget Stedet og Jorden i Besiddelse. Gravhøjenes Beliggenhed i Landskabet viser for Nutiden ikke blot hvorledes Bebyggelsen har formet sig, men tillige, hvor Færdselen var, hvor Oldtidens Vejlinier havde deres Gang. Ikke mindst Egnene omkring Viborg afgiver adskillige Eksempler herpaa. Fra Østsiden af Havrdal Plantage til henimod Dollerup findes saaledes en temmelig tæt og uafbrudt Højrække med Retning Nord—Syd. Dens Løb betegner paa det nærmeste Skellet mellem Hedeflade og Bakkeland, Grænsen mellem det i Oldtiden beboede Land og Ødemarken. — Langs denne Højrække har sikkert i lange Tider fra den fjerne Old gaaet en Færdselslinie gennem Midtjylland; den har været som en Passage imellem den da skovklædte Hedeflade og de bakkede Strøg mod Øst. Indtil op imod vor egen Tid har man her mellem disse Høje fra Sten- og Bronzealderens Dage kunnet spore en Kørevej, der havde sin Gang igennem Stendalen og ind gennem den vestlige Del af Thorning Sogn. (Jfr. Sofus Müller: Vej og Bygd i Stenalderen).

De Vejspor, man har fundet her i Viborgegnen, synes i det hele at vise, at Forbindelserne fra alle Sider søgte ind imod Viborg, og til Klaring af Spørgsmaalet om de ældste Vejdannelsers Oprindelse og

dermed om de første Bebyggelser og Færdselslinier i en Egn, er Oldtidsminderne i det hele taget af stor Betydning.

De gamle Vejlinier kan som Helhed paavises at have rettet sig efter de naturlige Betingelser, som Natur- og Terrænforhold gav. I de ældste Tider fandt Oldtidens Færdselslinie her Plads imellem Gravhøjene. Overalt søgte den i de følgende Tider Retning i Terrænet, hvor dette var lettest fremkommeligt. Den fandt udenom de højeste og mest bakkede Partier og traf netop de Overgange over Lavninger og Vadesteder, hvor Folk og Fæ kunde passere.

— Tænk vi os nu at være kommen saa langt frem i Tiden som til omkring Aar 1000, da bør Tankerne her for denne Egns Vedkommende samle sig om at se paa, hvorledes denne Færdselslinie kom til at berøre vort Sogn. Thorning Sogn kom nemlig i den følgende Tid til at ligge paa den alfare Vej, ad hvilken Datidens Rejse- og Krigerliv for en stor Del foregik. Derved, at Sognet en Tid lang var med til at udgøre Skuepladsen for det Liv, Vandre- og Rejselivet udformede, modtog det i disse fjerne Tider Præg og Indtryk ude fra den store Verden.

Her igennem Sognets vestlige Del kom nemlig den gamle Adelvej eller Hærvejen til at gaa. Her blev den Rejserute, der den Gang forbandt Jyllands Hovedstad, Viborg, med Landets sydligste Egne og over Kolding og Slesvig førte videre ned igennem Europa til Pavestaden Rom. (Hugo Mathiesen: Hærvejen).

Som i en Vifte mødtes her paa Oldtidens Helligdomsbjerg de Veje, der fra de jyske Egne løb sammen i Viborg. Denne By var Landsdelens vigtigste Plads og Udgangspunktet for Samfærdselen. Her ud fra drog flere Gange de bevæbnede Skarer til Kamp imod inden- eller udenlandske Fjender; her var Nørrejylland's Tingsted og politiske Brændpunkt. Ad de

Veje, der gik fra og til Viborg, færdedes i Vikingetiden og Middelalderen saavel de stridende Hære som de fredelige Pilgrimme og Helgendyrkere, der søgte til og fra „Staden paa Bjerget.“

Over Lysgaard, Thorning, Knudstrup, Graa og Klode Mølle fandt igennem flere Aarhundreder Hovedfærdselen Sted igennem Jylland. — Her fik Hærvejen sin Plads i Landskabet. Over Haller Aa og Dalen deromkring gik den et Stykke vestligere end

Hvor Hærvejen gik. Parti fra Bækgaard (1933).

den nuværende Landevej. Endnu ses Stedet med Udskæringerne i Skrænterne og de mange Vejspor i den sandede Bund ved Bækgaard, hvor Færdselen gik. For en Del Aar siden blev paa Foranledning af Nationalmusæet nogle af de mest karakteristiske Partier fredede.

Her findes tillige tydelige Rester af det saakaldte „Kong Knaps Dige“, hvis Oprindelse sikkert skriver sig fra den Tid, da man her opkastede Forskansninger med det Formaal at vogte og værne Overgangen over Dalen for der at standse eller angribe forbidragende Krigsfolk fra Fjendernes Lejr eller fredelige vejfarende.

„Kong Knaps Dige“ har oprindelig haft en Længde af ca. 700 Fod. 5 a 10 Fod har dens Bredde sikkert været. Langs den sydøstlige Side løb en flere Fod dyb Grav. Saavel Stedet som Forskansningen synes meget velegnet til at møde nordfra kommende Skarer. Knapsdigets nærmere Alder er det vel umuligt at fastslaa, men det er aabenbart, at det i Tidens Løb har været benyttet flere Gange. Det mest bekendte af disse Tilfælde er den Gang, da Kongerne Svend og Valdemar kæmpede i Slaget paa Grathe Hede, der fortjener et Kapitel for sig. Fra samme Tid stammer formentlig ogsaa de saakaldte Fjendehuller, hvoraf der i Sognets vestlige Del er paavist nogle. Endnu findes kort sydøst for Bækgaard et Par karakteristiske og velbevarede Fordybninger i Jordsmonnet, der meget vel synes at kunne have været opkastede som Skjul eller Dækning for 10 a 20 Mand i Ufredstider.

Fra vort Lands Historie: Knyttings Saga, Saxo Gramatikus o. l., har vi adskillige Vidnesbyrd om, at Hærvejen er bleven benyttet op igennem Tiderne. Sælsomme Tog og Rejseselskaber er i Tidernes Løb draget ad denne Vej igennem Jylland. Gennem Thorning Sogn er rejst baade Konger, Fyrster, Hærmænd og Pilgrimme. En underlig Tanke, at denne nu forholdsvis afsides beliggende Egn har oplevet sligt.

I Knyttings Saga fortælles saaledes, at der i Aaret 1150 forfattedes en mærkelig Bog, en Vejviser for islandske Pilgrimme, der valfartede til St. Jakobs Grav i Rom eller til det hellige Land. Der meddeles heri, at der, „efter hvad Romafarerne beretter“, fra Viborg til Hedeby (Slesvig) er en Uges Rejse.

Omtrent ved samme Tid drog Nordmanden Ragnvald Jarl til Lands fra Ørkneyøerne over Danmark hjem til Norge. Efter al Sandsynlighed er ogsaa han faret igennem Sognet. Ligeledes Kong Sigurd Jorsalfar, der i Hedeby traf sammen med Danerkongen Niels,

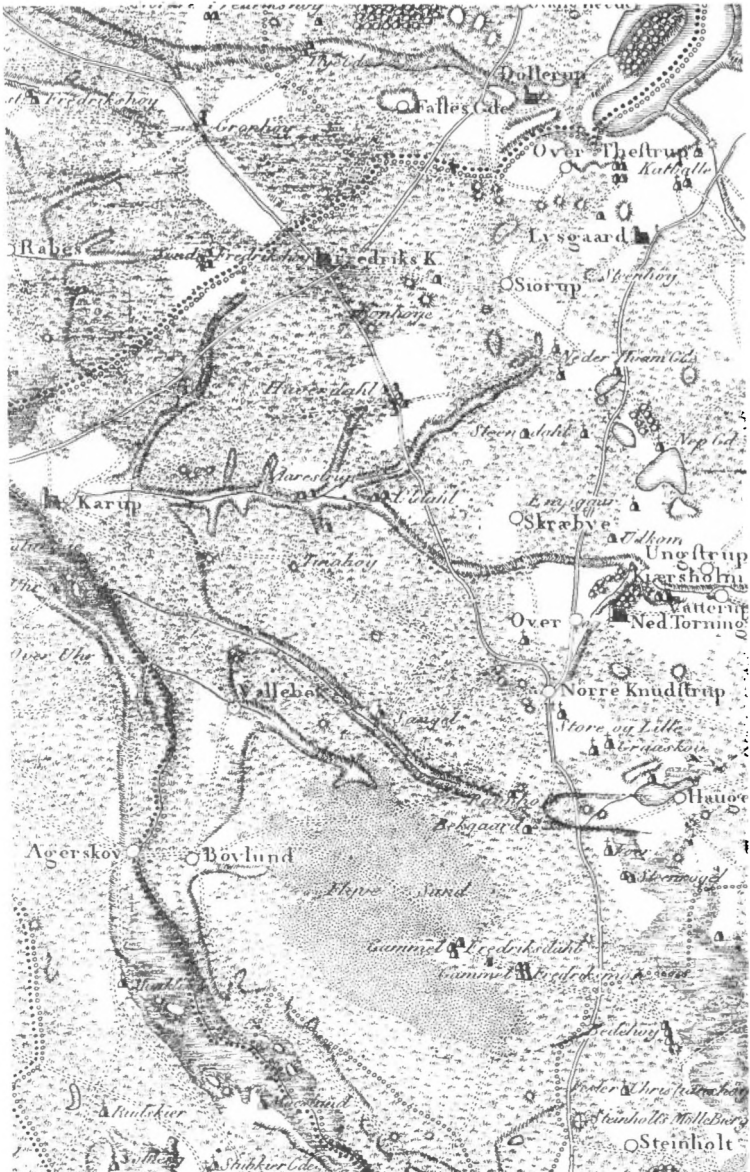
som dør gjorde et stort Gæstebud og fulgte Sigurd hjem til Norge. („Hærvejen“).

Fra en noget senere Tid har vi Beretninger om, at Kong Hans paa sine Rejser i Jylland i Aaret 1487 er draget den samme Vej. Med sit store Følge af Folk, Heste og Vogne er Kongen rejst igennem Sognet, hvis Beboere rimeligvis har faaet Paalæg om at befordre Monarkens Bagage et Stykke af Vejen. — 1633 fortælles det, at Ove Juul til Villestrup, Statholder i Norge, senere Stiftamtmand i Aarhus, over Viborg og Nørre Snede drog til Udlandet. Prins Kristian d. 4. blev i sine yngre Dage hyldet i Viborg, ved hvilken Lejlighed Ribe Bys Udsendinge ad Hærvejen drog derop. Ved denne Lejlighed fortæller de, at „Routen kan ses at have været benyttet i over 400 Aar.“

Fra Kristian d. 4.s Tid ved vi, at der gik en kongelig Postrute mellem Kolding og Viborg, idet Kongen 1624 udstedte en Forordning om „ordinære budde ofuer alt i vort rige Danmark at ansætte.“ Derved blev der bl. a. indført „tvende Fodbudde fra Kolding paa Aalborg gammel sne (Nørre Snede) och Viborg.“

Disse Eksempler paa, at der lige fra den første Middelalder har fundet en betydningsfuld Færdsel Sted ad Hærvejen gennem Thorning Sogn, viser os enkelte Glimt af det Liv, som har rørt sig i Egnen. Men ogsaa fra en senere Tid træffer vi Eksempler paa det samme: Da Svenskekrigen kort efter det 17. Aarhundredes Midte med de deraf følgende Indfald og Indkvarteringer havde hærget Jylland, giver en Indberetning f. Eks. Meddelelse om, at Knudstrup By var fuldstændig forarmet, „fordi den laa paa den store Alveje.“ Fra 1708 har vi f. Eks. Vidnesbyrd om, at Biskop Birkerod i Aalborg paa en Rejse fra Ribe over Viborg er taget ad Hærvejen og overnattede i Engesvang.

Hærvejen, Adelvejen blev senere til Oksevejen, Studevejen. Ad den dreves især i det 19. Aarhund-

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort. (1800).
Hærvejen gik omtrent som Landevejen mellem Lysgaard og Stenholt.

redes Begyndelse de store Drifter af Stude fra Thy og Salling ned til Marskegnene og de tyske Byer. I daglig Tale hed den ogsaa en Tid lang blot „æ Viborgvej.“ Denne saakaldte østlige Studevej, der gik fra Aalborg over Non Mølle, Knudstrup og Nr. Snede til Husum, beredte i den Tid de langs denne Strækning boende et broget Billede af den Side af det pulserende Liv. Især foraarsagede Studedrifterne, at Landsbykroerne fik en Blomstringsperiode. Ogsaa Knudstrup Kro havde i den Tid en gylden Periode, saavel naar Stedeflokkene var for sydgaaende, som naar Handelsmænd og Drivere var for hjemgaaende med Mantelsæk eller Tønder fuld af klingende Mønt.

Som det ses har Thorning Sogn, der ikke just i vore Dage henregnes til at ligge paa Strøget, dog igennem Tiderne i nogen Grad gjort dette. Endnu gaar Viborg-Kolding Landevej omtrent der, hvor Oldtids Kæmpegrave for langt over 1000 Aar siden markerede dens Plads. Endnu hører Sognet til de forholdsvis faa, der aldrig blev gennemkrydset af nogen Jernbane. Men den gamle Hærvej og Studevej, der gennem de skiftende Tider har haft vekslende Kaar og Betydning, udgør stadig en Del af en af de stærkest befærdede Linier gennem Midtjylland fra Nord til Syd eller omvendt. Siden den første Velocipede omkring 1890 paa „Knudstrup Landevej“ viste sig for de stedfødtes undrende Øjne, er Vejen igen bleven mere og mere benyttet. Og nu har den i sit tusindaarige Leje og i asfalteret Stand faaet ny Betydning i Motor-køretøjernes Tidsalder.

Grathe Hede.

Graagaards Mark og Ravnholdtalen
kaaret blev til store Slag.

(Valdemar den Store og hans Mænd,
II. Del, 8. Sang.)

Viborg har fra de ældste Tider været Nørrejylland's Knudepunkt. Paa Vi-Bjerg, det hellige Bjerg, hyldedes Kong Dan paa den Tid, da Josva var Fyrste over Israel. Stedet kaldes da for Dannerlyng, og her blev siden alle Danmarks Konger hyldede lige til Kristian d. 5. i Aaret 1654.

Viborg var et Landscentrum, hvorfra vigtige Begivenheder i Tidernes Løb havde deres Udspring. Det var da ogsaa Thorning Sogns nære Beliggenhed ved denne By, der gjorde, at Sognet blev Skueplads for vigtige Begivenheder i Midten af det 12. Aarhundrede, Tildragelser, der blev af afgørende Betydning for Landets Skæbne. Her tænkes paa de Begivenheder, der knytter sig til Navnet Grathe Hede, der tidligere dækkede noget af Sognets sydligste Del.

Just fordi disse Begivenheder blev vigtige og afgørende i Danmarks Historie, er Emnet fra Tid til anden omtalt og behandlet. I Thorning Sogn findes der vel ingen, der ikke ved noget derom; enkelte har vel ogsaa nøjere Kendskab til Forholdene vedrørende Slaget og dets Historie. I vore Dage staar den høje Sten paa Graagaards Mark som et Vidnesbyrd om, at Stedet en Gang var Brændpunktet i vor politiske Historie, og tillige som et smukt Minde om den Mand,

Statsraad Thor Lange i Moskwa, der i det fjerne havde Tanke for og Hjerter til at sætte Bautastene for sit Fædrelands betydelige Mænd og Begivenheder.

Blandt historiske Efterretninger om Thorning Sogn kan en nærmere Omtale af Stedet og de Begivenheder, der knytter sig til Grathe Hede, ikke undværes. Det er jo heller ikke ethvert dansk Sogn, der har været Skueplads for saadanne Begivenheder, hvorfor en kort Klaring af de dertil knyttede Begivenheder paa dette Sted bør forsøges paany:

Ligesom adskillige andre Tildragelser fra vort Lands Historie har Sagn og Digt i Tidens Løb spundet sit Spind om Begivenhederne paa Grathe Hede. Af vore Digtere har især Ingemann og Blicher beskæftiget sig dermed; den første i „Valdemar den Store og hans Mænd“. Drøm og Digt er her spundet ind i og omkring de virkelige Tildragelser, saa det næppe er muligt at skelne virkeligt fra tænkt. Sagn og Digtning kan have deres store Betydning og formaar at kaste Glans over baade gode og onde Tider. Her vil vi ved at efterspore hvilke Undersøgelser, der af forskellige Historikere er foretaget vedrørende Grathe Hede, prøve paa at faa det bedst mulige Kendskab til de virkelige Tildragelser, samtidig med at vi lytter til, hvad Digterne — særlig Ingemann — har skrevet om Stedet og Begivenhederne:

I vort Lands Historie præges den første Halvdel af det 12. Aarhundrede særlig af Kampen mod de indtrængende vendiske Stammer. Det er om denne Tid, at Ingemann synger:

Højt fra Vendsyssel til Ejderflod
 en Ørken ligger, besprængt med Blod.
 Østsjølund ligner en Røverkule,
 der Venden lurder i Skovens Hule.
 Og Vikingen slæber Kvinde og Mand
 til Slavemarked i fremmed Land.

Det har nok været strenge Tider for vore Forfædre. Men selv da Faren for Venderne i det væsentlige var ovre, blev der ikke Fred i Landet endda. Efter Kong Erik Lams Død i Aaret 1146 kom den Tid, da Danmark fik tre Bejlere til Kongeværdigheden, nemlig Erik Emunds Søn Svend, Kong Niels' Sønnesøn Knud og senere ogsaa Knud Lavards Søn Valdemar. Da var det, at Landet kom til at staa i Vaade:

„To Konger kæmped om Danmarks Rige,
 hvor Danske sejrer, maa Danske vige.
 Paa Viborg Slette, ved Bæt og Vig
 end Rovfugl skrige paa danske Lig.“

Det, der gjorde, at der indenfor Danmarks Grænser kunde opstaa en saadan „Tvedragt, Had og Broderkrig“, maa aabenbart have været Mangelen paa et samlende Fædrelandssind. Landet var jo fra Oldtiden delt i mange Riger, men dog siden det 9. Aarhundrede samlet under een Konge. Endnu i det 12. Aarhundrede var der næppe opvokset nogen samlet Fædrelandsfølelse. Den skabtes først i Valdemarstiden. Derfor kunde det ske, at de forskellige Landsdele kunde rejse sig imod hinanden: Paa Sjælland Hvide-slægten, i Jylland Biskop Eskilds Efterkommere. Det var Svend Eriksen, der fandt Tilhold hos Hviderne, medens Knud Magnussen støttede sig til Jyderne.

I Begyndelsen holdt Valdemar med Svend. Senere blev han forlovet med Knuds Søster Sofie, og nu fik Svend de to andre som Modstandere. Ved en Sammenkomst i Roskilde d. 9. August 1157 forsøgte Svend at faa dem begge dræbt, men kun Knud bukkede under for hans List. Valdemar undslap til Jylland, hvorhen Svend snart fulgte ham.

— Men forinden vi nærmere hører om, hvorledes de følgende Begivenheder efter de forskellige noget afvigende Beretninger udviklede sig, fortjener en Be-

givenhed, der ogsaa knytter sig til Thorning Sogn, at omtales:

Hændelsen skriver sig fra Aaret 1151 (eller 1152) og den fandt Sted ved Gedbæk øst for Vattrup, hvor dette Vandløb nu danner Skellet mellem Hørup og Thorning Sogne. Anledningen var ogsaa denne Gang Stridighederne mellem de to Kongeemner. Svend var i Jylland og havde sat sig fast i Viborg, som han havde forskanset med Volde og Mure. Knud kom fra Slesvig og slog Lejr omkring Byen, dog næppe i dennes umiddelbare Nærhed men syd for denne. Svend blev omsider nødt til at vove et Udfald og give sig i Kast med Knud. Saxo beretter herom:

„Den Gang Svends Forraad slap op, og han ingen Udvej saa til længere at underholde sit Krigsfolk, tænkte han først ved sig selv, at det maatte nu enten briste eller bære, gjorde sine Forberedelser i al Hemmelighed, og naaede, efter en stiv Natterejse, Fjendens Lejr, som blev overrasket ved Morgenbønnen. Skrækken virkede paa Folk, som de var til, drev Krysterne paa Flugt og Kæmperne til Vaaben; men dog standsedes Svend af en Bæk, der løb, fuld af bundløse Huller, og kun et eneste Vadested, som ingen vidste uden Knuds Folk, der havde ligget og udforsket Lejligheden. Vel prøvede en og anden at sætte over den Smule Bæk, som man før dette Slag knap vidste Navn paa, men de slap i Hullerne, og klog af Skade indskrænkede man sig da til at hilse paa Fjenden og byde ham Spidsen.“

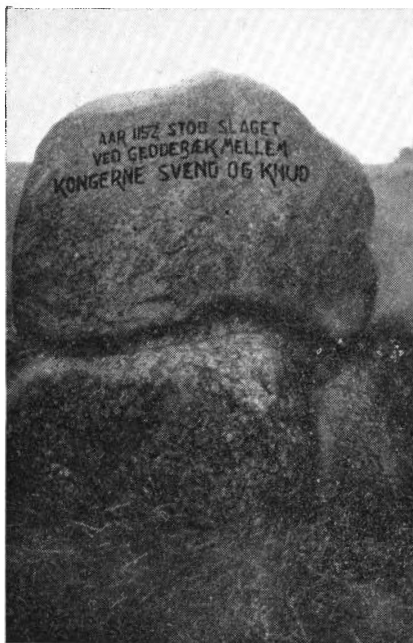
Denne Fortælling tyder paa, at Egnen den Gang var mere ufremkommelig end nu. Efter den videre Fortælling deltog i dette Slag baade Valdemar og en af hans Venner, Barke, om hvem det hedder, at han i Kampens Hede blev saa ivrig, at han ikke kendte Forskel paa Ven eller Fjende, men kastede Skjoldet og greb sin Økse, med hvilken han slog løs paa alle

dem, han kunde faa Ram paa. Da Valdemar vilde retlede ham, svang Barke ogsaa Øksen imod sin Ven, der dog fik slaaet ham Vaabenet ud af Hænde og førte ham bort fra Tummelen.

I „Valdemar den Store og hans Mænd“, 1. Del, 9. Sang, omtaler Ingemann Slaget ved Gedbæk paa denne Maade:

Og der det dages staar Hær mod Hær,
Aaen mellem dem strømmer. —
I Lejren toner der Offersang,
Præsterne bede og sjunge.
Bønnen standser ved Lurens Klang,
ved Aaen Vagtskjolde runge.

Knytlinge Saga kalder Bækken for Geitsbæk; andre Steder staves Navnet Geizbæk eller Giersbæk.

Mindestenen ved Gedbæk.

Der er næppe Tvivl om, at Stedet er rigtigt angivet ved den Sten, der for nogle Aar siden paa Foranledning af „Historisk Samfund for Lysgaard Herred“ blev opsat ved Vejen mellem Thorning og Kjellerup. (Der er Tvivl om, hvorvidt det var 1151 eller 1152; paa Stenen staar 1152).

Kampens Udfald blev, at Knud med sine Folk maatte flygte, efter Saxo „i fuld Forvirring saa lang Dagen var, og

lagde sig om Natten ind i en By, hvor Fjenden kom over dem og slagtede dem som Kvæg.“ Knud tog Flugten over Slesvig til Sachsen, hvorefter Svend en Tid blev eneraadende i Danmark.

Historikeren A. D. Jørgensen hævder, at de Fund af Vaaben, man har gjort i Egnene omkring Hauge Sø, muligvis har deres Oprindelse fra Slaget ved Gedbæk eller de gentagne Flugtforsøg i Forbindelse dermed. (Historisk Tidsskrift, 6. Rk., 11. Bd.-629).

Med Hensyn til det, som nu fulgte efter, og selve Slaget paa Grathe Hede, har der fra Tid til anden af forskellige Forfattere og Historikere været anstillet Undersøgelser for at faa konstateret de virkelige historiske Tildragelser. Fuld Klarhed er næppe opnaaet, men vi ved, at Tidspunktet var den 23. Oktober 1157 og at Valdemar paa dette Tidspunkt var i Jylland. Her fejrede han nu i Viborg sit Bryllup med Knuds Søster Sofie, og optraadte fra nu af tillige med Krav paa Danmarks Trone. Ogsaa Svend ankom til Jylland, efter nogles Mening med Landgang ved Grenaa. (A. D. Jørgensen). Sammenstødet mellem de to skulde da egentlig have fundet Sted et Sted i Middelsom Herred øst for Randers. Derfra er Svend da flygtet langs Hærvejen mod Syd for at komme ud af Riget over Slesvig. Rimeligvis har han da holdt sig ved Siden af den alfare Vej; men den ophidsede Folkemængde har faaet Øje paa ham, og da han udmattet har søgt Hvile paa en Træstub paa Heden, der paa dette Tidspunkt har baaret Skov, er Bønderne strømmet sammen om ham, og til Trods for, at han havde afført sig sin Rustning og taget civile Klæder paa, samt blev beskyttet af sine faa Følgesvende, er han dog bleven genkendt, og en Bonde fór frem og dræbte ham med sin Økse.

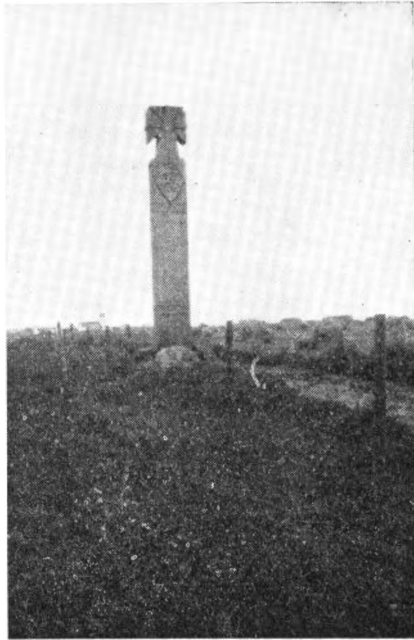
Saxos og Knytlinge Sagas Fremstilling er noget anderledes. M. H. Rosenørn hævder (Jydsk Historie

og Topografi II. Rk., 3. Bd.) den Anskuelse, at Svend fra Randers er gaaet over Gudenaen ved Svostrup og over Gravballe, Lemming, Hinge og Vinderslev nord om Hauge Sø, hvor han da er stødt sammen med Valdemar, der kom nordfra over Elkjær og Skovhuse og søgte mod Forskansningerne ved Bækgaard og Overgangen over Haller Aa. Alle Beretninger gaar ud paa, at Svend ikke var opsat paa at komme i Kamp, da hans Fjender syntes overlegne i Styrke og Stilling. Efter Saxos Beretning var det Agge Christiensen, der overtalte Svend til at optage Kampen, da hans Folk ellers vilde forlade ham. Slagets Udfald blev i hvert Fald dette, at Svends Hær blev slaaget. Der er næppe Tvivl om, at Kongen ogsaa blev dræbt paa Stedet, omend Blicher fremsætter den Opfattelse, at det skete ved den Høj tæt ved Bøgild i Hørup Sogn, der endnu benævnes Svendshøj.

Vi vil her et Øjeblik standse ved den nævnte Forfatter, St. St. Blicher. Ogsaa han har udtalt sig om Spørgsmaalet Grathe Hede: I et Brev, som han i 1824 udgav under Titlen „Oldsagn paa Alheden“, taler han i Ærbødighed om den „klassiske Plet“, hvorpaa man kommer, naar man fra Klode Mølle mod Nord vandrer ind i Thorning Sogn. „Vi siger her paa Stedet Graahede“, siger han og fortæller, at „en skarpsindig Oldgransker her paa Egnen“ (hvem mon det har været?) har forelagt ham den Formodning, som ogsaa senere A. D. Jørgensen har fremsat, at det egentlige Slag har staaet ved Vindumovergaard nord for Rødkærsbro, hvorefter Svend baade ved Elsborg og Hørup forsøgte at sætte sig til Modværge. Under sin videre Flugt var det da, at Svend med sin Hest blev siddende i Gungerne ved Hauge Sø.

Ligesaa interessant er den Beskrivelse af Stedet, som Blicher under sit Ophold i Thorning gav i et Brev til Ingemann 1824. (Se Kjeld Galster: Ingemanns

historiske Romaner 1822—48). Under Forberedelserne til „Valdemar d. Store og hans Mænd“ udbad Ingemann sig hos sin Ven Blicher nogle Oplysninger om Grathe Hede. I sit Svar begynder Blicher med det Ønske, at Ingemann var paa Stedet selv og henviser iøvrigt til, at „det om-spurgte Krigstheater vil Du finde temmelig nøje beskrevet i Harpen i Stykket „Oldsagn paa Alheden.“ For

Stenen paa Grathe Hede.

at fuldstændiggøre Beskrivelsen tillægger Blicher dog, at „den østlige Del af Valpladsen og hvor Kong Svend formodentlig endte sit Liv, er mere bakket, og imellem Bakkerne ligge mangfoldige Moser og Søer, og Bakkerne er bevoksede med Birk og Gran. Efter Sagnet er Svend begravet lige nord for Hauge Sø et Par Hundrede Skridt sønden for Graagaard, hvoraf nu er Stenhobe tilbage. Ravnholt laa nok midt paa Valpladsen, og forbi den løb den Gang fra Hauge Sø og til Karup Aa upaatvivlelig en temmelig stor Bæk, hvor nu kun er en Vinterflom i Tøbrud. Denne Bæk har nok skilt begge Hære, thi paa den søndre Side ses Levninger af Forskandsninger, som nu, underligt nok, kaldes „Kong Knaps Dige.“

— Vi ser heraf, at det rimeligvis er fra Blicher,

at Ingemann har sin Viden, naar han i sin Romans II. Del, 8. Sang siger:

„Saa fra Bryllupsdans til Valen
byder Hæren op før Dag.
Graagaards Mark og Ravnholdtalen
kaaret blev til store Slag.“

Vi tør altsaa gaa ud fra, at Kong Svend fandt sin Død inden for Thorning Sogns Grænser, og naar Ingemann skriver, at „Kongen lagdes ved Sø i Muld“, saa er det ogsaa rigtigt, at han blev begravet paa Stedet mellem Graagaard og Hauge Sø, hvor nu Mindestenen er rejst. Den Antagelse, at Kong Svend senere er bleven ført til St. Kjelds Kapel i Viborg, er sikkert urigtig.

Angaaende Grathe Hede og de Begivenheder, der knytter sig dertil, findes der paa det kongelige Bibliotek en Afskrift af en gammel og meget interessant Beretning. (Danske Samlinger 11. Rk.—157).

Det er en Indberetning som den daværende Sognepræst i Thorning og Karup, Anders Pallesen, i Aaret 1623 indsendte til Historikeren og Naturforskeren Ole Worm, og hvoraf den første Del lyder saaledes:

1. Vid en eniste Gaard udi Thorning Sogen, kaldis Raffenholt, ligger nogle Skandser og kaldis Kong Knaps Digge, huor att Svend Knap slog sin Leyr en Dag, førend hans Broder blev kronet i Wiburge.
2. Sigis en Bonde att haffuet gjort hannem sit Banesaar med en Økse, der han flyede for sin Broder, udi en Mose heder Graa Mose icke langt fra Leyren.
3. Derefter er hans Legem begraffuet paa en Mark der straks sønden for hos en eniste Gaard kaldis Graae eller Graagaard.

Næst efter Saxo og Knytlinge Saga er denne korte Beretning fra en paa Stedet boende Mand sikkert den ældste, vi har.

Anders Pallesen omtaler tillige Kapellet og Graven (se senere), og slutter med at sige, at Stedet „ligger 2½ Mile synden Wiburge, østen for den store Alfare Vej, som løber fra Wiburge til Colding.“

De her omtalte Skanser er jo dem, der i vore Dage endnu findes umiddelbart ved Gaarden Bækgaard, der naturligvis har sit Navn fra sin Beliggenhed nær ved Haller Aa. Her havde Hærvejen sin Plads, og rime-

Kong Knaps Dige.

ligvis stammer Skanserne fra en Tid tidligere end Gratheslaget, idet de formentlig er opkastede og benyttede som Forskansninger af Krigsfolk for at bevogte Overgangen over Dalen. Under Kampene imellem Svend og Valdemar er de da rimeligvis taget i Brug.

Det omtalte Dige kaldes ogsaa for Valdemars Skanser, og det, der endnu er tilbage, danner nu en ca. 200 Meter lang Jordvold, der skønnes at have været indtil 6 Meter bred og 1 Meter høj. Langs Voldens sydøstlige Side ses endnu Resterne af en Grav, der sikkert har været af mindst 1 Meters Dybde.

Et Stykke af Diget blev allerede fredet 1879, Resten 1893. Paa Foranledning af Nationalmusæet blev der 1919 paa Stedet rejst et Fredningsmærke.

Det Navn, Kong Knap, som man i Eftertiden har tillagt Svend Grathe, tydes af nogle som den snare eller hurtige.

I over 700 Aar fik Kong Svend Lov til at hvile paa det Sted, hvor Bønderne gravede ham ned. Da der i Aaret 1885 blev foretaget Undersøgelser og Udgravninger paa Stedet, fandtes Skelettet af en Mand, der saa ud til at være dræbt med et Øksehug i Hovedet. Med god Grund maatte man gaa ud fra, at det virkelig var Resterne af den faldne Konge, og i Efteraaret 1892 afsløredes den ca. 5 Meter høje Granitsten, der nu staar som Minde om de strenge Tider og afgørende Begivenheder i vor Historie, som Gratheslaget blev Afslutningen paa. Mindestenen blev skænket af Statsraad Thor Lange i Moskva, og paa den er indhugget et Kors samt Vaabenskjold, Krone, Scepter og Sværd tilligemed Indskriften: Minde om Slaget paa Grathe Hede d. 23. Oktober 1157. Rejst paa Kong Svends Grav. (Om Afsløringsfesten se „Aar bog for Lysgaard Herred“ 1921).

Svend Grathe tabte i Kampen med sin Medbejler til Kongeværdigheden i Danmark. Selv maatte han flygte og faldt ved en Økse, svunget af en Repræsentant for den menige Almue, i hvis Bevidsthed Svend stod som en ond Person, hvis Død maatte anses for en Lykke.

I dette Lys har Svend Grathe staaet i den almindelige Bevidsthed indtil vore Dage. Men det fortjener til Slut her at nævnes, at man har begyndt at søge efter at finde en upartisk og mere sand Vurdering af Svends Egenskaber og Karakter.

Muligvis var han en baade dygtig og mere sympatisk Personlighed, der er værdig til et smukkere Eftermæle. (Se Dr. phil. Kjeld Galsters Afhandling i „Fra Viborg Amt“ 1931).

Strejflys over 3 Aarhundreder.

Hvad Konger og Høvdinger sig forse,
det gaar ud over os de arme.
Thi naade os Gud vi fattige Bønder
og sig over os forbarme.

(Visen om Marsk Stig).

Svend Grathes Død indvarslede i Danmark en ny og bedre Tid. Broderkrigene afløstes af Valdemars-tidens Glansperiode. Handel, Erhverv og Folkeliv blomstrede i den følgende Tid, og Bonden blev i Virkeligheden til en fri og selvejende Stand, Befolkningens Kærne.

Men Tiderne skiftede. Ufred og andre Hjem søgelser udeblev ikke. Konger og Høvdinger (Adelsmænd) kom i Strid om Herredømmet. „Den sorte Død“ udtyndede i 14. Aarhundredes Midte Befolkningen i de fleste af Landets Egne. Adelen tiltog sig mere og mere Magt, og Kongerne blev næsten kun dens Vassaller.

Et fremtrædende Præg i Udviklingen udgør den Form hvorunder Danmarks Jord blev ejet og udnyttet. Jordbesiddelsesformen betegnes fra omkring 1300 ved en Bevægelse, hvorved Arealerne efterhaanden gled ud af Bøndernes Eje. Adelen, Kronen, Bisper og Klostre tilegnede sig efterhaanden største Parten af den dyrkede Jord, hvorved Bønderne fra at være Selvejere gik over til at være Fæstere. Store Samlinger af Jordegods indgik efterhaanden under Kronen, Adelen eller Præsteskabet, og Bonden kom i Afhængig-

hedsforhold til Kongen og den opvoksende Godsejerstand. Til disse og Lensmændene maatte Bønderne i Form af Landgilde og andre Ydelser svare store Afgifter til Rigets Forsvar og Stormændenes Underhold. Bønderne forsøgte vel (Grevens Fejde 1434—36) at rejse sig, men de maatte i Stedet for gaa ind under nye Skatter og Byrder og i forøget Tal afstaa deres Gaarde til Kronen eller Herremændene.

Det var især Kong Frederik d. 2., der paa denne Maade samlede sig en stor Mængde Krongods, dog især paa Øerne og i det sydlige Jylland. Rundt i Landets forskellige Egne blev der udlagt større og mindre Arealer — undertiden hele Herreder — bestemt til Kongens Underhold, bl. a. som Jagtterræn. Dette Krongods (Konungleff) gik ved Arv uforandret over til den næste Konge, og han kunde med Stormændenes og Rigsraadets Samtykke afhænde eller mageskifte Jordegodset med andet.

Om den Tidsperiode — 14., 15. og 16. Aarhundrede — hvorom der her især er Tale, findes der i Almindelighed ikke meget, der kan give et nogenlunde samlet Billede af Tilstande og Begivenheder i det enkelte Sogn. Først efter Reformationen begynder Kirke- og Tingbøger at kunne kaste Lys over en Egns Begivenheder.

Lensregnskaber og Domsprotokoller kan dog fra de nævnte Aarhundreder aabenbare noget om Menneskers Liv og Tilværelse, hvorved der i nogen Maade kastes Strejflys over et Sogns Begivenheder.

At ogsaa de midtjydske Egne — her specielt Thorning Sogn — blev berørte af de i det foregaaende omtalte Forhold, skal vi her se nogle Eksempler paa:

„Aar 1410 findes der i „rhigens Stadfæstelse (laugsheff) paa 2 Gaarde, een i Synder- och een i Nør-Knudstrup.“

1485, „then mandag nest for St. George Dag,“

findes Stadfæstelse paa Gaarde udi Skree, Tefling (er nu forsvunden By ved Ungstrup), Torning Graadschouff och Pederholdt udi Thuorning Sogn.“

1486, Ejndomsbrev for Lasze Braad af Palstrup paa et Boel i Knudstrup.

1487 findes Ejndomsbrev til Hr. Anders Munk paa „Offuer Sangild och Neder Sangild, Sangild Mølle och Haller bøggested.“

1501, „løfverdag nest efter St. Michelsdag,“ erhvervede Kronen Skøde paa Raffuenholt udi Liusgaardherit.“

1509, „mandag nest efter Vulburgsdag,“ findes laugsheffd paa „en Gaard i Synder Knudstrup, som Seuren Poulzen ibor och en anden i Nør Knudstrup, Nis Jepzen ibor.“

1517, „mandag nest efter St. Johannes Dag medszommer,“ laugsheffd paa en Gaard udi Skree, Impgaard och Graadschouff och et større støche Jord udi Graadschouff Marck, som hedder Kartnaffuel.“

— Man kunde tænke sig, at Thorning Sogn paa Grund af dets noget afsides Beliggenhed og Jordernes forholdsvis ringe Beskaffenhed ikke skulde blive Genstand for Kronens Efterstræbelser. Men saaledes var det altsaa ikke. Som omtalt var Formaalet med Krongodsets Erhvervelse ofte det at skaffe Skueplads for de kongelige Jagter. Til dette Formaal var Egnen her just velegnet, og dette er formentlig een af Grundene til, at Kronens vidt udstrakte Arme ogsaa naaede over til Thorning Sogn. Lige siden Erik Glipping's Dage havde Kongerne jævnlig foretaget Rejser til og afholdt Jagter i de midtjydske Egne.

I Grønbæk havde Erik Glipping sit Jagthus, og i Løgager, sydvest for Silkeborg, havde Kristian d. 4. et lignende. I Aaret 1624 vides det, at Kongen under et Besøg hos Lensmanden paa „Silkeborg“ sammen med „den udvalgte Prins“ — hans næstældste Søn — var paa Harejagt i Heden mellem Silkeborg og Karup.

Som yderligere Eksempler paa Erhvervelsen af Krongods i Thorning Sogn skal her anføres:

1578, 28. Nov., erhvervedes en Gaard kaldet Graa-gaard, samt en Enestegaard kaldet Møgellund (Mallinggaard). Samme Aar findes Brev til Lensmanden over Silkeborg Slot Hr. Mandrup Parsberg, at Peder og Thamis Jensen havde tilbudt Kongen deres jordegne Bondegaard i Thorning til Købs, og at da Kongen vil købe den, saafremt de vil sælge den for en rimelig Pris, „da skal Mandrup Parsberg handle med dem derom, betale dem, indskrive Gaarden i Jordebogen som ufri Gaard og forhøje Landgilden, hvis Gaarden kan bære mere.“

1582, 9. Febr., erhvervedes en Trediedel af en Skov kaldet Graagaards Skov. (Kronens Skøder 1535—1648).

Som omtalt kunde Kongen ved Mageskifte ombytte sit Gods med Gaarde eller Arealer andre Steder. Paa denne Maade blev Adelen, med hvem Byttet næsten altid skete, ogsaa Ejer af Gaarde og Jord i Thorning Sogn:

1479 erhvervede saaledes Axel Ibsen af Støvringgaard Ejndomsbrev paa „3 Gaarde udi Vertrup (Vattrup), en Gaard i Thuorning og 3 Gaarde i Ungstrup.“ Senere fik den samme Brev paa endnu 2 Gaarde i Ungstrup, „den ene udi Thuorning den anden udi Lund.“

1583, 22. Nov., erhvervede Kongen en Gaard kaldet Oustrup af Niels Skram til Urup.

1580, 4. Febr., erhvervede Niels Kaas til Torupgaarden en Gaard i Skreye By.

1589 gik Gaarden Møgellund i Thuorning Sogn fra Kronen til Kirsten Juul, Henrik Sandbergs Enke paa Kjærsholm for sig og Arvinger.

1666, 5. Febr., fik Rigsraad Iver Krabbe „2 Gaarde i Graadschouff.“

Samme Aar fik Henrik Rantzau til Møgelkjær for Penge Kronens Præstegæsteri i Thorning Sogn.

(Ældre danske Arkivregistratur. Rigsarkivet).

Som Eksempler paa, hvorledes Godsherrerne indbyrdes købslog om de haardt belastede Bønder i disse Egne, kan meddeles følgende: (Viborg Landstings Skøde- og Panteprotokol).

„Aar 1681, 7. Febr., læstes til Tinge, at Lauritz Brorsen til Dybvad kgl. Maj.s Landskommisær kjender og herved vitterliggjør, at jeg haver solgt, skjødet og affundet til ærlig og velbyrdig Hr. Oberst-Leutnant Hey Delemare och hans Arvinger Hans Sørensen i Raffuenholt, der svarer i Landgilde 1 Ørte Biug, 1 Ørte Havre, 1 Brændsvin, 1 Fødenød, 1 Lamb, 1 Gaas, 2 Høns, 10 Æg, 1 Ørte Maltgjæsteri af fælles Kjær og 1 Otting Smør.“

I Tiden forud for Reformationen bestod en stor Del af de katolske Klosters Indkomster af den Landgilde, som det erhvervede Klostergoods ydede.

Thorning Sogn havde sine nærmeste Klostre i Viborg, hvor en Tid lang den mægtige Biskop Knud residerede. Ogsaa han ejede Gods i Sognet: Fra 1473 findes saaledes et Stadfæstelsesbrev paa „alle the Pantebreffue och kjøbebreffue, som Biskop Knud i Viborg haffuer paa nogit gotz i Liusgardt herrit i Thuorning och Elsborg Sogne.“ Samme Aar ved Landstingsdom Stadfæstelse paa „nogit gotz i Thornum Sogen, saa at Biskop Knud och hans Efterkommere schal det fornæfnte gotz nyde och beholde fri for arbeyde, schatt, gjesteri och leding.“

1465 findes „itt skjøde, som Hans Thamissen, borger i Viborg, gjorde Hr. Niels Mathiesen paa Biskop Knuds Vegne paa alt hans gotz i Vungstrup Sogen, som han har arfuet efter hans Fader Thamis Vilde.“

— Som et tydeligt Minde om det katolske Klostergoods har vi endnu Navnet Munkemark, der uden Tvivl stammer fra ovennævnte Eksempel paa Viborg Klosterets Erhvervelse i Sognet.

— — —

Den Gang Landet efter de langvarige Krige i det 17. Aarhundredes første Halvdel var kommet i en meget sørgelig Forfatning, maatte Kongen for at skaffe Penge til Statens Kasse afhænde en stor Del af sit Gods. — Salget skete ofte til formuende Borgere i

Fra Kjærsholms Mølle.

Byerne. At dette ogsaa har fundet Sted i Thorning Sogn kendes der bl. a. følgende Eksempel paa:

1664 fik Kirsten, Enke efter Laurids Madsen, Toldskriver i Øresund, for Penge overdraget i Thorning By og Sogn 6 Gaarde, 2 Halvgaarde, 1 Hus, en Afgift af Bundtgaards Agre, som tilhører Præsten. I Skræ 5 Gaarde, 1 jordeggen Gaard. I Knudstrup 3 Gaarde, 1 jordeggen

Gaard, 1 jordeggen Halvgaard og 1 Hus. Den Toldskriverenke maa nok have været en meget velhavende Dame. Samme Aar tilkøbte Hans Jørgensen, Borgmester i Bogense, sig i Oustrup en Gaard og en Halvgaard.

Nogle Eksempler, der tydeligt nok viser, at ogsaa dette Sogns Beboere har været inde under Vilkaarene som Tjenere for Krone, Adel og Klostre.

Til de Forestillinger, vi nu kan danne os af Livsforholdene i Thorning Sogn for flere Hundrede Aar siden, hører ogsaa de Billeder, der nu og da kan opvulke sig for os ved at undersøge Tingbøger og Domsprotokoller fra disse Tider.

Retsprotokollerne giver ofte temmelig drastige Skil-

dringer af mere eller mindre dramatiske Begivenheder, der naturligvis væsentlig giver et Indblik i Livets Skyggeside, hvor daarlig Moral, slette Sæder eller andre Udyder viser sig ogsaa at have været til Huse hos Datidens Mennesker. Tyveri var saaledes ikke nogen sjælden Begivenhed. Saaledes berettes det fra Aaret 1615, at et Par Folk, nemlig Christen Sørensen og Bouldt (Bodil) Larsdatter, begge af Thorning, der havde stjaalet fra velbaarne Fru Kirsten Juul til Kjærsholm; begge blev dømt til Hængning. Efter „Ransagelse“ fandtes udi deres Bo de stjaalne Tyvekoster, hvorefter de blev overgivne til Skrивeren Anders Lemming paa Silkeborg Slot „i Forvarelse.“ Christen slap imidlertid ud af sit Fængsel, medens Bodil ikke undgik sin Skæbne, men blev „dømt fra hindis Hals och Rett.“ — Noget af det mest interessante ved denne Sag er dog egentlig den Fortegnelse over de dømtes Bo, som blev taget i Forvaring af Slottet. Efter Listen at dømme synes det ulykkelige Ægtepar nemlig slet ikke at være fra et fattigt Hjem, hvor Forholdene kunde friste til at forgribe sig paa andens Ejendom. Fortegnelsen over deres Indbo og Ejendele giver i hvert Tilfælde et godt Indblik i, hvad der for over 300 Aar siden kunde findes i et almindeligt Landbohjem i Thorning. (Domsprotokollen, Viborg).

Det er ved dette Indblik muligt at danne sig en ret god Forestilling om det daglige Livs Udfoldelse, saaledes, at der derved skimtes et Udsnit af et Kulturbillede fra Livet hos en Bondefamilie i Sognet i det 17. Aarhundredes Begyndelse.

Hvordan Huset, de boede i, saa ud, kan ganske vist ikke ses, men vi ved andre Steder fra at Bygningerne var saare simple og primitive, rimeligvis opførte af Jord og Sten og tækket med Lyng. Inde i Stuerne har der sikkert været lerstampede Gulve, og Vindueshullerne har nok haft Skindruder i Stedet for

Glas. — I Stuen stod „en Egeskive med Skab under,“ og langs Væggene en „Langbænk med Skab under, en Egekiste og et Egeskab, begge med Laas.“ Af Køkkeninventar fandtes omkring i Stuen „en aaben Jerngryde, 3 Tallerkener, 3 Træfade, 2 Stenkovser, 2 Stenfade og 2 gamle Kruse.“ Under Loftet hang en Messinglysestage (til Olie), og paa Væggen hang bl. a. en Bismær. Inde i Alkoven stod et Sengested, hvori der synes at have været rigeligt med Sengeklæder, saasom „to tynde Hylls-Sengeklæder, en lille Hovedpude, to Hørgarnslagener, et tyndt Sengeklæde med hvide og sorte Gjørn (Striber) udi.“ Desuden „en Hynde med rødt Dræt og 8 Al. hvidt Vadmél.“ Af Konens Garderobe kan endvidere nævnes „et Dvelg-Forklæde og en sort Fløjels Hue med hvidt Foer samt et brunt Klædes Skjørt.“ — En Klædestrøje, 2 Fingervanter, en engelsk Karleskjorte, et Par blaa uldne Strømper, en Vadmels Karleskjorte, en Vadmélstrøje og et Par Vadmelsbukser maa antages at have tilhørt Manden. En „Halskjæde“ maa have været Bodils, medens „en Klædesbørste“ formentlig har gjort Tjeneste til fælles bedste.

At Folkene heller ikke har været blottet for adskilligt til Livets Ophold, fremgaar af, at der i deres Hus fandtes bl. a. „en Sæk Malt, 5 Skp. Mel og en Td. Byg“ tillige med „en Æske med noget Smør udi.“ Heller ikke savnedes „en Tønde med noget Øl og en Bøtte med noget Havre.“

Besætningen synes derimod at have været noget mangelfuld. Der blev registreret „2 Øg, 1 Fole og 2 Køer“ samt en „Rumplings (halvvoksen) Kalv.“ Redskaberne bestod af en Vogn, en Harve, et Sædeløb, en Høle, en Fork og „en Saa med en halv Skp. Havre.“

Resultatet af Vurderingen blev. at det hele skønnes at være værd den Sum „62 Daler samt 4 Skp. Rug og 6 Skp. Havre.“

Har Christen og Bodil muligvis forskaffet sig største Parten af denne forholdsvis Velstand ved Udvøelse af Tyvehaandværket, eller var de iøvrigt hæderlige og stræbsomme Folk, der for en ubetydelig Forseelse mod Herskabet maatte lade Livet?

— — —

Selv om det maa siges, at Bønderne i Thorning Sogn aldrig blev af dem, der ramtes haardest af Trælleforholdet til Herremændene, har vi dog Eksempler paa, at de maatte mærke, at de stod under Lensmændene paa Hald eller Silkeborg.

Her skal i saa Hensende blot omtales en Begivenhed, der fandt Sted i Aaret 1490. Lensmanden paa Skivehus, Hr. Henrik Below, androg nævnte Aar Kongen om, at maatte faa overladt „nogle Tusind Mursten, som ligge i Forraad ved Silkeborg Slot.“ Stenene skulde benyttes til Reparation af Skivehus, og Kongen ikke blot bevilgede Andragendet men lovede tillige, at Stenene skulde blive kørte til Karup, hvor Henrik Below saa selv maatte lade dem afhente.

Nu var Forholdet dette, at Lysgaard Herred var forlenet til den mægtige Biskop Jørgen Friis, boende paa Hald Slot. Da det paa Grund af den store Afstand vilde falde Bønderne paa Silkeborg meget besværligt at føre Stenene helt til Karup, henvendte Kongen sig 13. Nov. 1590 til Domkapitlet i Viborg om at det vilde give „dets Tienere i Liussegardt Herrit“ Ordre til at møde med Heste og Vogne og hver føre 3 Læs Mursten fra Knudstrup til Karup, naar de dertil blev tilsagte af Hr. Jørgen Friis. Lensmanden paa Silkeborg, Hr. Frederik Rantzau, skulde da ved sine egne Bønder faa Stenene bragt til Knudstrup. Jørgen Friis gav saa Kronens Bønder i Herredet Ordre til at føre Stenene til Karup, idet det blev paalagt dem „ikke modvillige at slaa Stenene itu eller at forkomme dem, da de i saa Tilfælde vil komme til at

staa til Rette.“ (Jydske Tegnelser 4—19). — Ved denne Lejlighed har da uden Tvivl ogsaa de Thorning Bønder maattet være paa Færde. At Arbejdet just ikke er bleven udført med Lyst og god Vilje, synes at fremgaa af Bemærkningen om ikke at fare ilde med Stenene. En trælsom Kørsel har det sikkert været, og man kan i Tankerne følge den langsomme Karavane af Vogne igennem Sognet for mere end 300 Aar siden.

— — —

Efter Viborg Landstings Domsbog 1640 skal her til Slut omtales en Sag af en noget anden Art. Den drejer sig om en Mand i Thorning ved Navn Niels Michelsen, der, uvist af hvilken Grund „havde thrued och undsagt hans Sognepræst Hr. Anders Pallesen.“ For denne Forseelse blev Niels Michelsen paagreben og hensad nu i en Tid, mens Sagen stod paa, i Forvaring paa Silkeborg Slot. Da han tillige havde forset sig „met adskillige Breffue och Blangketter udi hans Gemmes Forvaring och han ey sig louligen kunde erklære,“ ser det jo godt nok ud til, at han ikke har været, som han burde. Da han tilmed „i langsommelige thide for adtskillige Tilfælde geraadede udi Proces,“ sad han først i hele „28 Ugger och 3 Dager“ fængslet paa Slottet, hvilket af Skriveren blev beregnet til „Øl och Mad om Dagen 6 Skilling.“

Den 17. Juni 1640 blev han tillige med en Del Vidner „forhuervet til Viborg,“ hvor hans Sag skulde for Landsretten. Et af Vidnerne var en anden Mand fra Thorning, Anders Jensen Bock. Niels Michelsen havde tidligere faaet Tilsagn om at mødes med sin Modpart, Præsten, i Thorning Kirke. Men dette havde han ikke efterkommet. Det tog lang Tid at komme til nogen Afgørelse paa de forskellige Sager, hvori Niels Michelsen var indviklet. Ved Lysgaard Herredsting blev han omsider 3. Marts 1642 dømt til „Kgl. Maje-

stæts Naade och Unaade.“ Flere Gange fik han Opsættelse for den endelige Dom, hvilket forvoldte Skriveren paa Silkeborg adskillig Ulejlighed og Slottet ret store Udgifter med Rejser og Fortæring saavel til Fangen som til „dem som tog Wahre paa hannem.“

Først den 14. April 1642 faldt den „blifuende och endelige Domb“ over Niels Michelsen. Den lød paa Arbejde paa Bremerholm; men om det var paa Livstid eller kun for et kortere Aaremaal, derom melder de gamle Dokumenter intet.

Trange Tider.

Jutland er given til Svenskens Pris,
vdr' Fjender grumme og lede.
De straffer os med det skarpe Ris,
vi maa vel sukke og græde.

(Danske Magasin, 5. Rk. II).

Efter den Tid i vort Folks Historie da Venderne i 11. og 12. Aarhundrede hærgede Landet, og da derefter Broderkrigene mellem Svend, Knud og Valdemar fik deres Afslutning ved Svend Grathes Død, fulgte der et Tidsrum, hvori vort Land nogenlunde var fri for Krige og Ødelæggelser, hidrørende fra udefra kommende Fjender. Men med det 17. Aarhundredes Begyndelse oprandt der snart en Tid, da Hærgninger og Nødstilstande igen var inde.

Naar vi i vore Dage ofte besværer os over Tidernes Ugunst med høje Skatter, Krise og trykkende Prioriteter — Ting, der jo i sig selv kan være besværlige nok — er det dog værd at betænke, at disse Onder egentlig ikke er meget at regne imod de Hjem søgelser, vore Forfædre var Genstand for i Tidsrummet 1627 — 1660. — Selv Datidens Mennesker, der slet ikke kendte til eller var vænnet til at leve i Ly og Lys af den højt udviklede Kultur og Teknik, vi nu er inde under, følte haardt de Tilstande, som de fjendtlige Indfald i det nævnte Tidsrum affødte. Hvordan mon vi vilde føle noget tilsvarende i vore Dage?

Thorning laa ikke just først for, da de østrigske Tropper først i September 1627, paa Grund af Kri-

stian d. 4.s Deltagelse i Trediveaarskrigen, syd fra faldt ind i Jylland. Men Sognet fik dog Fjenden at føle. — Det var jo som Forsvarer for den lutherske Lære, at Kongen blandede sig i Stridighederne, af hvilke han maatte trække sig tilbage som en slagen Mand, forfulgt af Østrigernes Vrede. Fra Holsten og Slesvig trængte nu først Kristian d. 4.s egne Lejetropper, der betegnedes som „det udenlandske Krigsfolck,“ og for største Delen bestod af udenlandske hvervede Soldater, ind over Sydjylland, der derfor i særlig Grad led under deres Plyndringer.

Efter de danske Lejetropper fulgte General Wallensteins Soldater, der som en hærgende Hob udbredte sig over det meste af Halvøen. Mange Steder maatte Folkene i Skyndingen flygte fra Hus og Gaard, idet de ofte først forsøgte at skjule Kostbarheder som Sølvvarer o. l. ved at grave dem i Jorden eller nedkaste dem i Brønde. Mange af disse Værdigenstande er først i vore Dage atter kommen for Dagens Lys.

Adskillige af de større Jordbesiddere flygtede bort til Fyen og Sjælland, og Lejetropper og fjendtlige Soldater tog i stort Tal Kvarter i Huse og Gaarde, hvor de plyndrede og udsugede Befolkningen paa det grusomste.

I henved 2 Aar varede denne første Hjem søgelse, idet der 1629 blev sluttet Fred. Men 1644 var det galt igen. Da var det den svenske General Torstenson, der syd fra oversvømmede Jylland. Efter ham kom Wrangel, der med Fodfolk og Ryttere besatte Halvøen indtil Randers.

Det er let forstaaeligt, at de jydsk e Bønder, og Byerne med, led voldsomt under de haarde Udskrivninger og Voldshandlinger fra Hærenes Side. Men ikke nok hermed. For tredie Gang kom Ulykkerne ind over Landet: 1657 kom den svenske Konge Karl Gustav med sine Hære. Han oversvømmede i Juli

Maaned næsten hele Jylland. Hen paa Vinteren foretog han sin bekendte Overgang over Lillebælt.

I Svenskernes Følge faldt vore egne allierede, Polakker og Brandenburgere, herind, og da blev Jyllands Ødelæggelse næsten fuldstændig. Tingbøger, Raadstueprotokoller o. l. Vidnesbyrd kan i vore Dage fortælle slemme Ting om, hvad der da skete: Kreaturerne blev borttagne fra Gaardene, der i mange Tilfælde blev afbrændte, saa Beboerne maatte flygte bort og friste Livet ved Tiggeri. Korn og Foder blev fortæret eller bortført, Skovene næsten overalt omhuggede. Hele Sogne blev næsten mennesketomme, saa Jorden slet ikke kunde blive dyrket.

Til de øvrige Ulykker kom der i Aaret 1659 en Pestepidemi, der i adskillige Sogne bortrev største Parten af saavel Mennesker som Dyr.

For endelig at fuldstændiggøre Elendigheden, efterfulgtes Krigstilstanden af en ødelæggende Invasion af Mus og andet Utøj, samt Tørke, saa man forstaar, at Jylland var langt nede, da det endelig efter Svenskekrigens Slutning begyndte at lette.

Da Uvejret omsider var drevet over, maatte man til at gøre sig et Skøn over Ødelæggelserne. Ved de Indberetninger, der væsentlig endnu er bevarede, som i den Anledning blev indgivet til Regeringen for at faa Klarhed over Stillingen, er det endnu for mange Sognes Vedkommende muligt at danne sig et ret godt Billede af Forholdene.

Mange af disse Beretninger har almen Gyldighed for hele Landsdelen. Eksempelvis kan saaledes anføres, hvad der 1662 skrives om Skovene: „Ock kand icke videre eller flere Suin fedes paa Skouffene, eftersom de befindis at være meget forhugget, ock en ganske Del Træer forbrent, som er gjort af de Suenske, saavelsom de kejsrlige pollakker ock brandenborgske Kriigsfolck.“

Intet Under, at Bønderne i mange Egne indsendte Bønskrifter om Lempelser i Landgilde og andre Afgifter.

Hertil var Frederik d. 3. dog ikke villig; thi ogsaa Kongen, d. v. s. Staten, var haardt i Nød.

Her spørger vi nu om: Hvorledes berørte disse Begivenheder Thorning Sogn? Led vore herboende Forfædre samme Overlast som Folk i andre Egne?

Ja, det meste af det i det foregaaende fremførte har ogsaa Gyldighed for Thorningegnen, og af forskellige Enkeltheder ved vi, at vort Sogn ingenlunde gik Ram forbi.

Om Thorning By lød det f. Eks.: „her ehr alle øde ock forarmit, kan intet gifve.“ Det samme var Tilfældet med næsten hele Sognet. 1633 meddeles det saaledes, at Bønderne ingen Landgilde kunde svare til Silkeborg Len. 1636 udstedte Lensmanden Befaling om, at skaffe Bønderne Brødkorn, „da de af forrige Kejsers Indkvartering paa Brød- ock Sædekorn lide Mangel, saa det er at befrygte, at icke allene mange aff hunger skulle vorde forkommit, men ock, at Jorden paa Foraarit icke skulle vorde tilsaait, huorføre de Gaarde endnu beholden ere største Deelen skulde bliffue øde.“ Bønderne maatte saa sætte deres Jord i Pant. Andet havde de ikke.

Efter Indfaldene 1627—29 berettes det endvidere, at omtrent Halvdelen af Sognets Bønder ikke kunde svare noget til Lenet. Mikkell Jensen i Ravnholt ansøgte 1634 Kongen om, at han maatte faa eftergivet sin Landgilde „fordi den Gaard, han sted ock fest var øde.“ Den blev i Fjendens Tid „gandske ock aldelis afbrent ock nedbrudt ock Manden af Fjenden ihjelslagen.“

Den samme Mikkell Jensen har nok med Flid og Energi taget sin aflivede Forgængers Arbejde op, thi Aaret efter meddeles det, at Gaarden var nogenlunde i Gænge igen.

Hos Chr. Iffuersens Enke i Ravnholt hedder det, at Gaarden i Fjendens Tid var bleven afbrændt, og Folkene ombragt. Gaarden maatte da i 2 Aar være fri for Landgilde „ock forskaffis Bygninger ock Tømer.“

At Stedet Ravnholt synes at være bleven særlig haardt ramt, maa have sin Grund i, at det, ligesom det ogsaa hedder om Knudstrup, „laa ved den store Alveye.“ Her gik Færdselen, og her har Krigsfolket faret igennem Sognet.

Paa Graagaard boede der i den Tid en Løjtnant ved Navn Peder Christensen. Han hørte til det Korps af Jordegne- og Fæstebønder, der af Kristian d. 4. i Aaret 1614 var dannet til Nordjyllands Forsvar. Lensmændene paa Silkeborg fik det Hverv at udlægge 14 Gaarde i Lenet, hvilke da som Vederlag for Forsvarspligten fik „Frihed for Landgilde, Ægtkjørsel, Arbejde, Skat ock anden Tyng.“ Gaarden var saa beboet af eller maatte underholde en overordnet Befalingsmand, som sammen med „Knektene“ (de menige) skulde stille til Øvelser, oftest om Søndagen efter Gudstjenesten, forsynede med „Gevehrer ock anden Nødtørf.“

Om Løjtnant Peder Christensen hedder det, at han „haffuer udi den forbigangne feyde ock Ufredstid stedse verrit ude i kgl. May.s ock Rigens Thieneste i Kriegen ock icke verrit hjemme ved sin Gaard ock brugt nogen Aufling dertil, mens same Gaard mestendels haffuer standen øde paa den store Landeveye, som Krigsfolket frem ock tilbage Masserede.“ Ogsaa her et Vidnesbyrd om, at Sognet er bleven gennemtravet af Fjenden.

Efter kgl. Ordre fandt der den 4. Oktober 1645 en almindelig Synsforretning Sted for Lysgaard Herred. Heraf ses det bl. a., at Avlingen er bleven meget forsømt og at mange Gaarde og Huse er afbrændt og ødelagt. Tilmed havde en Lungesygdom hjemsøgt

Kvæget, saa „Herridet befindis meget ruinerit ock forarmit, haffuer icke alleniste en ringe seed saait, ligesaa ingen indafflet, men mesten er fratagen alt deris formeuge baade femon, heste ock hopper, saael huis andit, de haffuer hafft.“ Muligvis kunde de yde en Trediedel af deres Landgilde; men der var flere, der hverken havde at bide eller brænde.

For Thorning Sogns Vedkommende lyder Beretningen saaledes:

Thourning sogen ock bye.

7 gaarde, huoraff de 5 $\frac{1}{2}$ gaard findis megit forarmit ock de 1 $\frac{1}{2}$ gaard affbrendt.

Lille Oustrup.

$\frac{1}{2}$ gaard forarmit.

Skræ.

4 gaarde findis forarmit.

Knudstrup.

4 gaarde er ock forarmit af den grund de ligger paa den store alveye.

Raffuenholt.

1 gaard forarmit meget.

Graadschouff.

Bertel Jensen	1 gaard forarmit.
Maren Pedersdotter	do. do.
Mette Lauridsdotter	do. do.

Beretningen er „med voris hender onderschreffuidt att det saaledis udi den bedrøffuelig indfald ergangen ock nu saaledis ehr beschaffet.“

Christen Jensen,

Ridefoged til Silcheborg.

Erick Ericksen i Bøggild, *Søffren Pedersen* i Oustrup,
Herredsfoged. Delfoged.

For sine Fortjenester „i sidst forleden feyde“ fik Herremanden paa Kjærsholm, Hr. Thyge Sandberg, Major til Hest, 1658 Anpart i Gjødvad Kirkes Korn-tiende og Fæste paa Graagaard, lille Oustrup og Bø-gildgaard.

— — —

Disse Indblik i de trange Tider, der for ca. 300 Aar siden herskede i Sognet, giver i Virkeligheden tilstrækkeligt til at danne sig et Billede af Tilstanden. Her var Brug for Kraft og Taalmod, indtil Rejsningen kunde fuldbyrdes. Men Tiden, der kom efter, viste, at Sognets Beboere i saa Henseende ikke stod tilbage for andre. De havde den fornødne Kraft til at finde Vej og Midler til i Op- og Nedgangstider at føre Slægternes Liv videre op imod vor egen Tid.

Sognet.

Kær est Du Fødeland, sødt er dit Navn,
mod dig staar Dine Sønners stærke Længsel,
med lønlig Magt vi drage til din Favn — —
(Blicher).

Saa vel Ordet Sogn som det Begreb, der knytter sig dertil, er meget gammel her i Landet. Hvornaar Inddelingen i Sogne egentlig er foregaaet, er næppe helt klarlagt. Men det kan sikkert siges, at denne Adskillelse af en Egn's Befolkning er et af de første Vidnesbyrd, vi har om Dannelsen af et Samfund.

Selve Ordet Sogn afledes af det oldnordiske Ord Sogn, der betyder at søge. I ældre Stavemaade ser man ofte Sogn stavet Sogen, der altsaa betyder det Omraade, hvor Befolkningen naturligt søger sammen. Oprindelsen til Sognebegrebet maa rimeligvis søges helt tilbage til Tiden efter Broncealderen, da de forskellige Folkestammer begyndte at tage fast Bopæl, og der derved opstod et Særeje med Hensyn til den dyrkede Jord. Muligvis har Sogneomraadet ogsaa Forbindelse med det Omraade, hvor Menneskene i Hedenskabets Tid samledes til fælles Gudsdyrkelse eller Ofringer. Gudehøvet skulde da være det Sted, hvor senere Landsby og Kirke opstod.

Den almindeligste Forklaring er i hvert Fald den, at der ud fra Beboernes Samling om en Høvding opstod det Forhold, at denne blev Bostedets Herre, til hvem de omboende ydede Afgifter og Tjenester. Det blev da især Høvdingens Opgave at yde Værn og Støtte udadtil, medens man indadtil stod sammen om

at dyrke det fælles Jordtilliggende. (Jfr. Rasmus Mortensen: Fra Vejle Vesteregn 1929, 76).

Paa denne Maade forklares det, at der efterhaanden i Landskabet aftegnede sig visse naturlige Grænser, der da ogsaa siden, da Kirkerne fremstod, blev den almindelige Adskillelse mellem dem, der søgte til den samme Kirke. Det endnu almindelige Ord Kirkesogn betegner netop et saadant Omraade, der især tidligere, da der i Reglen ikke var mere end én Kirke i Sognet, netop afgrænsede Sogneomraadet.

Sognegrænsen maa fra Begyndelsen tænkes at være fastlagt efter naturlige Forhold i Landskabet. Ogsaa for Thorning Sogns Vedkommende stadfæster det sig, at dets Grænser for en stor Del følger naturlige Dannelser saasom Vandløb, Lavninger, Sø eller Skov, Naturdannelser, der i den fjerne Tid, da Sognet tog Form, var langt mere fremtrædende end nu. Hvis ikke netop de naturlige Forhold havde været bestemmende for Grænselægningen i en Tid, da Landskabet havde et Udseende, der var temmelig forskellig fra vor Tids, er det vanskeligt at forklare sig, hvorfor Grænselinien saavel for Thorning som for de fleste andre Sognes Vedkommende er saa uregelmæssig. Men ved at man indordnede sig under de naturgivne Terrænforhold, forklares det ret godt, at her til gik det fælles Ejerlavs Marker og Overdrev, her blev Sognets Grænser.

Efter Kristendommens Indførelse skete saa den yderligere Stadfæstelse af Afgrænsningen mellem Sognene, at de blev Samlingsomraade for de kirkesøgende. Den Sogneinddeling, vi nu har, er i det væsentligste den samme, som var gældende i Middelalderen. Den gejstlige Sogneinddeling kendes fra det 13. Aarhundrede, men først noget senere fik man Brug for den administrative, den verdslige, Inddeling.

Kaster vi nu vort Blik paa Thorning Sogn, da finder vi, at Thorning By, hvor Kirken er beliggende,

og hvor ud fra den første Bebyggelse sikkert er ud-gaaet, det Sted, hvor Landsbyen dannede sig, meget nær ligger som Centrum i Omraadet. Dertil maa dog bemærkes, at den Del af Sognet, der nu i det væsentligste udgøres af Kompedal Plantage, og som ligger syd for Halleraa-Dalen, maa fraregnes. Dette store Omraade, ca. $\frac{1}{3}$ af Sognets Areal, var oprindeligt en ubeboet Sandørken, der senere indgik i Sogneomraadet.

Hvis vi nu vilde paatage os den interessante Vandring at følge Sognets bugtede Grænselinie hele Vejen rundt, kan vi passende tage vort Udgangspunkt fra det Sted, hvor Blicher i „Oldsagn fra Alheden“ tænker sig at træde ind i Thorning Sogn, nemlig der hvor Sognegrænsen ca. 5 km syd for Knudstrup skærer Viborg—Kolding Landevej. Linien beskriver derfra en vældig Bue syd og vest om Kompedal Plantage. Efter Overgangen over den lille Vallerbæk drejer Grænselinien et lille Stykke mod Øst, indtil den træffer Haller Aa lidt syd for Sangild. Paa denne første Strækning har Linien dannet Adskillelsen fra Kragelund, Engesvang og Karup Sogne. Nu gaar den omtrent 2 km langs Aaen, slaar igen et Par Bugtninger og gaar atter i en stor Bue mod Nord gennem Ulvedals Plantage, hvis sydlige Udkant et temmelig langt Stykke udgør Grænsen mellem Thorning og Frederiks Sogne. Ved Stendalsgaard gaar Grænselinien over til at danne Skel imod Vium Sogn, og efter at være gaaet tværs igennem Nipgaard Sø, afgrænser Sognelinien nu et Stykke af Sjørslev Sogn. Efter en Drejning mod Syd træffer Grænsen nu snart, lige vest for Duelund Skov, Tange Aa og afgrænser i sit videre bugtede Løb mod Syd Hørup Sogn. Mod Syd og Vest bugter Grænsen sig nu hen til Hauge Sø, som den gennemskærer paa langs, hvorefter den i en ret mærkelig Bue afskærer en „Blindtarm“ af Vindørslev Sogns vestlige Del hinsides Landevejen.

Thorning Mølle (1933).

86,78 Kvadratkilometer, altsaa 8678 Hektarer eller omtrent $1\frac{1}{2}$ Kvadratmil og ca. 15,000 Tdr. Land. Dets samlede Hartkorn er dog kun 212 Tdr. Af Arealet er ca. 1000 Hektarer Hede og Mose, og ca. 2700 Hektarer Skov (Plantage).

Lige siden Kong Valdemars Jordebog udkom i Aaret 1231 har Betegnelsen „Ljusgardhærit“ været kendt for Lysgaard Herred, hvortil Thorning Sogn hører. I Midten af Middelalderen indgik dette Herred i Løversyssel og hørte derefter indtil 1536 under Bispstolen i Aarhus. Fra 1595 gik det ind under Silkeborg Len, der efter Enevældens Begyndelse 1660 benævnes Silkeborg Amt. Da Viborg Amt 11. Marts 1793 blev oprettet, indgik Lysgaard og Hids Herreder heri, hvilket blev bestemt ved kgl. Resolution af 4. September 1793.

Over Stenrøgel Mose gaar Sognegrænsen igen i en Bue mod Øst og Syd, og endelig lidt mod Nord til vort Udgangspunkt.

Som Resultat af denne Afgrænsning kan det vel som Helhed siges, at Sognet har faaet Nyreform. I Areal overgaar det ikke blot alle de andre Sogne i Herredet, men det er endog det største i Viborg Amt. Dets Flademaal er

Med Hensyn til By- og Sognavnet Thorning, da findes det i Tidens Løb stavet paa forskellige Maader. Tornum, Thuorning, Torum, ja, endog Hornum er de hyppigste. Endestavelsen ing(e) maa formentlig betragtes som Ordets Grundled og hører til den Gruppe af Stednavne, der synes at være afledet af Stedets Naturforhold. Efter Kenderes Udsagn betegner inge et Sted med mere eller mindre udhævede Fordybninger i Jordsmonnet, hvor der enten har været eller endnu findes Eng. Ordet er i Slægt med det oldnordiske „engja“, der betyder at indsnevre, og vi har i vort Sprog en lignende Betegnelse i „eng“ = snæver eller trang. Endestavelsen ing(e) findes tit i Stednavne paa Steder, hvor der i Nærheden er Dalsænkninger (Føvling, Ravning). Dette lader os formode, at Thorning har Navn efter den Dalsænkning, der gaar nord og vest om Byen. Forstavelsen kan tænkes at vise helt tilbage til Gudenavnet Thor, hvilket stemmer overens med, at Stednavne med Endestavelsen ing(e) anses for at være de ældste i vort Sprog. Navnet Thorning kan da tydes som Thors Eng. Men Thor kan jo ogsaa være et Slægtsnavn af senere Oprindelse.

Hvorledes nu end Navnets Oprindelse er, saa tyder flere Omstændigheder paa, at Thorning er Sognets ældste Bebyggelse. Noget yngre er de Beboelser, hvis Navn ender paa trup. Af disse findes i Sognet de fire: Knudstrup, Ungstrup, Vattrup og Oustrup. Endestavelsen trup (drup, rup) er ogsaa temmelig gamle og anvendes næsten altid ved Betegnelsen af de mange Udflytterbyer, der i Middelalderen opstod ved Opdyrking af Ødemarker og Bortrydning af Skov. Trup er det samme som Torp, idet Stedets Forstavelse i Reglen dannes af Navnet paa den første Nybygger. Knudstrup betyder da simpelt nok: Knuds Torp. Et gammelt Sagn fortæller ganske vist, at Byen skal være anlagt af Knud Magnussen, da han 1156 lejrede sig der med sin Hær.

Om Ravnholt siger den samme Tradition, at Navnet stammer fra den Ravn, som viste sig for Kongen i Drømme og angav ham Stedet, hvor han skulde opstille sin Hær. Virkeligheden er nok den, at Stednavnet Ravnholt har sin Oprindelse fra de Skove, som en Gang dækkede Egnen. Holt er nemlig det samme Ord som den tyske Betegnelse for Ved (Holtz). Stednavnet kan da tydes som Ravneskoven.

Navnene Graaskov og Graa (eller Grathe) Hede kommer aabenbart af „grathe“, der betyder at græde. Altsaa Grædeskoven, der kan tænkes at have sin Oprindelse fra Tider, hvor Krig eller Pest har hjemsøgt Egnen. Bøgild kommer sikkert af Bøgeskoven. Ulvrøgel stammer fra den Tid, da Egnen var hjemsøgt af Ulve. Vattrup staves i ældre Tid ofte Vertrup. Sikker har dette Stednavn sin Oprindelse fra Ordet Vad, idet der har været Vadesteder over Vandløbet ved Mejeriet og i Dalen, der skiller Vattrup fra Ungstrup. Deraf er dannet Ordet Vad-Torp, altsaa Torpen ved Vadet.

Oprindelsen til og Betydningen af Navnet Skræ, der i ældre Tid tit staves Skreye, er sikkert ukendt. Ligeledes Ordet Sangild, der kendes allerede fra Slutningen af 15. Aarhundrede. Her laa der ved Haller Aa, der uden Tvivl den Gang var betydelig mere vandrig end nu, en Vandmølle, hvoraf der 1825 fandtes tydelige Spor og Rester. Blicher omtaler, at der allerede 2 Aar før han skrev „Oldsagn paa Heden“ (1824) blev fundet en Mølleaksel og en Del Tømmer paa dette Sted, stammende fra en Vandmølle, men at Egnens Folk slet „intet vide af at sige om nogen Mølle paa dette Sted“. Rimeligvis har ogsaa Egnen her været tættere befolket. Forøvrigt var man jo nødt til at lægge Møllerne der, hvor Datidens Drivkraft, Vandet, fandtes, og i hine Tider ansaas det næppe for uoverkommeligt at køre en halv Mils Vej til Mølle. Først senere blev Vinden benyttet som Drivkraft.

Sangild Vandmølles Glansperiode maa da tænkes at have været i Tiden mellem den sorte Død og Svenskekrigene, eller omtrent fra 1350 til 1650.

En videre Uddybning af Sognets Stednavne, deres Oprindelse og Betydning, vil her føre for vidt og maa for en stor Del baseres paa Gætninger. Det skal paa dette Sted endnu kun omtales, at vi fra Aar 1329 finder omtalt en By ved Navn Skoustrup eller Skovstrup, altsaa en Udflytterby, beliggende nær ved Ungstrup, efter al Rimelighed den Gang i Udkanten af en Skov. 1539 findes omtalt en anden By tæt ved Ungstrup, kaldet Hølfre eller Høelfre. Endnu findes dette Navn i Hylfred Mose øst for Nipgaard Sø paa Grænsen af Vium Sogneskel. Andre nu ikke eksisterende Byer var Pederholt og Teffling, der ogsaa er nævnt andet Sted.

Alle disse Navne paa forsvundne Smaabyer vidner om den tidligere tættere Bebyggelse i Sognets nordøstlige Del. Andre større Forskydninger i Beboelsesheden har næppe fundet Sted. I vore Dage er det især Sognets vestligste Dele, der er bleven opdyrkede, beplantede og bebygget. Men hele Thorning Sogn har jo i det sidste Hundredeaar været inde under en almindelig Fremgang og Befolkningsforøgelse.

Kirkerne.

Hist Kirken staar den hvide — —

Hovedkirken i Thorning.

Allerede fra Kristendommens første Tid har vi her i Danmark Vidnesbyrd om, at Befolkningen er begyndt at bygge Kirker. I Begyndelsen opførte man dem i Reglen paa de Steder, hvor der fra den hedenske Tid var et helligt Sted, et Vi, hvor Ofringer og Fester havde fundet Sted. Indtil Midten af det 11. Aarhundrede var alle de rejste Kirker af Træ, oftest fra de den Gang almindelige Egeskove. Efter hvad Historikeren Adam af Bremen fortæller, har der i Nørrejylland i Aaret 1068 været mindst 500 Kirker, i hele Riget ca. 800.

Omkring disse Kirker opstod der allerede i disse fjerne Tider et naturligt Omraade, hvorfra Beboerne søgte til det samme Gudshus. Derfra Oprindelsen til et Kirkesogn.

Trækirkerne stod imidlertid kun forholdsvis kort. I Aarene 1100—1200 blev de rundt omkring i Landets forskellige Egne afløste af Stenkirker, hvoraf der i dette Tidsrum blev bygget henved 2000. Af Danmarks nuværende Kirker kan de ca. 1400 paavises at være opført før Aar 1200.

Flertallet af Stenkirkerne opførtes i den romanske Stil med runde Buer, og især i Jylland var Materialet næsten altid de saakaldte Kvaderstene, store tilhugne Granitsten. I disse Kirker har de jyske Bønders

Sejghed og Udholdenhed sat sig et smukt og varigt Minde.

Om det nøjere Tidspunkt for Kirkebygningernes Opførelse kan det altsaa kun siges, at mange af dem er opført før 1200. Som Helhed er Kirken i de danske Landsbyer Begyndelsen til Sognets middelalderlige Bebyggelse. Omkring den voksede Landsbyen frem. Oftest blev Kirken lagt paa et højt Sted, synlig viden om. Den har fra de ældste Tider givet Landskabet sit smukke og hjemlige Præg.

Dette gælder ogsaa for Kirken i Thorning. Noget bestemt Aar for dens Opførelse kan ikke angives. Til de allerældste hører den næppe, men vi tager ikke meget fejl, naar vi anslaa Tidspunktet til 14. Aarhundrede. Stilen i den er romansk, Murene opført af Granitkvadre paa en Sokkel med skraa Kant. Langskibet er mindst dobbelt saa langt som Koret. Taarnet er ret svagt med firkantet spidst Tag dækket med Skifer. Skibet er teglhængt.

Flere Steder træffer man paa den Overlevering, som ogsaa Blicher omtaler, at Thorning Kirke skal være opført af Sten fra Ungstrup Kirke og Graa Kapel. Men da Kirken i Ungstrup bestod indtil 1558, og da Kapellet i Graa først blev nedrevet efter Reformationen, kan der ikke være Tale om, at Thorning Kirke oprindelig er opført af Materiale fra de to Steder. Derimod er det rigtigt, at Stenene fra de nedbrudte Kirkehuse er anvendt til Udvidelser og Forbedringer af Hovedkirken, der fra Begyndelsen, liggende i en temmelig tyndt befolket Egn, har været en lille og uanselig Hedekirke.

I sin Bog „En Hederejse i Viborgeggen“ omtaler Forfatteren Goldschmidt et Sagn om Kirkens Tilblivelse, som han fortæller, at „Sognets Storbonde“, Laust Eskildsens Hustru har fortalt ham. Sagnet omtales i Visen om Thule Vognsen og Svend Graa, hvori det bl. a. hedder:

Fru Mette lader en Guldstol sig gøre,
 lader den i Lunds Kirke indføre.
 Fru Mette ganger i Guldstol at staa,
 Hr. Svend Graa giver hende Spot derpaa.

Fru Mette var Hr. Thules Hustru, og da han vilde hævne denne Spot, kommer det i Kirken til en Kamp mellem ham og Svend med det Resultat, at de begge bliver dræbt. Siden den Tid spøjte der i Ungstrup (Lund) Kirke 2 røde Hunde, der vedblev at løbe op og ned ad Kirkegulvet, indtil de kom i Kamp. Som Følge deraf blev Kirken nedbrudt, og der hvor et Par Lam, som blev løsladt Aftenen forud, fandtes næste Morgen, blev Thorning Kirke opført.

Dette er jo kun Sagn*). Rimeligvis er Kirken i Thorning nok yngre end den i Ungstrup, men den er opført længe før dennes Nedbrydning. Som i alle Kirker opført i den katolske Tid, fandtes der oprindeligt to Indgange, en paa Nord- og en paa Sydsiden. Begge disse er nu tilmurede ligesom Nordsidens Vinduer. Indgangen er nu mod Vest gennem Taarnet. I Korets Sydside er i senere Tid indsat en Dør.

Efterretninger om Kirken fra Middelalderens Tid synes at mangle. 1660 skriver Præsten Anders Pedersen, at „den hører Kongen til“. Han omtaler tillige den adelige Begravelse for Familien Sandberg, og at Thorning Kirkes Indkomster paa den Tid var: Rug 4 Ørter, Biug 4 Ørter, Havre 6 Ørter. Tillige fik Kirken fra Jens Falmoses Gaard i Knudstrup en aarlig Landgilde paa 6 Skp. Rug, 6 Skp. Byg og af et Gadehus paa Thorning Gade paa Kirkens Jord „aarligen 2½ Slettemark“.

Fra 18. Aarhundredes Begyndelse haves en Del Efterretninger, idet det nævnes, at Niels Hoffmanns Enke, Kirsten Trane til Kjærsholm „opstadsede“ Alter-

*) Det henføres ogsaa til andre Egne, bl. a. Lunde Kirke i Vestjylland.

tavlen. Tillige gav hun et Fløjels Alterklæde med sin Ægtefælles Navn i store Sølvbogstaver og Aarstallet 1703.

„Danske Atlas“ meddeler 1769, at Henrik Sandbergs Enke, Fru Kirsten Juul, 1620 skænkede en stor forgyldt Sølvkalk „med indgraverede Historier og Inskriptioner om Christi Lidelse“. Tillige var baade Kirsten Juuls og hendes Ægtefælles Navn indgraverede. Denne Kalk findes endnu i Kirken. 1655 blev en Messehagel af rødt Fløjl foræret af Oberstløjtnant Thyge Sandberg og Frue Karen Juul. Ogsaa deres Navne og Vaaben var indgraverede.

I „Danske Atlas“ hedder det endvidere, at „Kirken ligger højt paa en køn Plads og er i meget god Stand, siden den 1743 blev repareret af Janus Friedenreick til Palstrup, som da lod Kirken med 10 Al. ny Mur forlænge og med et smukt, nyt Taarn i Steden for den gamle, nedfaldne forsyne“.

Til Minde om denne gennemgribende Udvidelse og Reparation ses endnu over Kirkens Indgangsdør mod Vest en Tavle, der fortæller, at „velbyrdige Janus Friedenreick og Frue, Anne Margrethe Linde har ladet denne Bygning opsætte til Thorning Kirke for des bedre at rumme Menigheden, i Steden for den brøstfældige, nedfaldne Taarn“. Tillige findes indsat to Træplader med Givernes Vaaben.

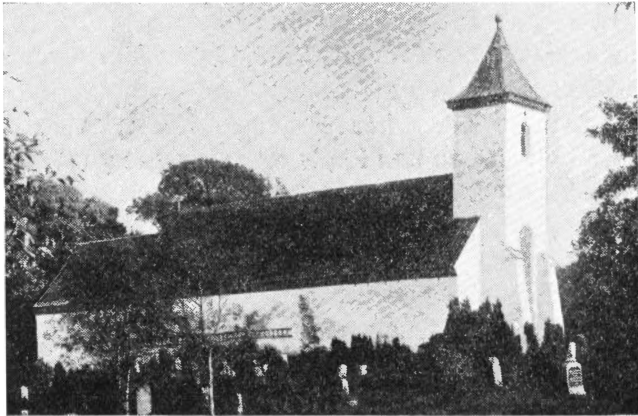
Skønt der allerede fra Slutningen af det 16. Aarhundrede lød Klager over, at Kirken efter Lund Kirkes Nedrivning ikke kunde rumme Sognefolket, ser det ikke ud til, at der før 1743 er foretaget større Udvidelser

Indvendig findes i Korets Nordvæg indsat en stor, flad Sten til Minde om Henrik Sandberg og hans to Hustruer, Tale Maltesdatter og Kirsten Juul samt hans Søn Anders Sandberg.

Under Koret er en tilmuret Begravelse, hvor der

er fundet 6 Kister, hvoriblandt Jomfru Mette Sandbergs og Oberstløjtnant Thyge Sandbergs samt hans Hustrus, Fru Karen Juuls Kiste. Da denne Begravelse for en Del Aar siden blev undersøgt, fandtes en Plade med følgende Indskrift:

„Her hviler velb. Oberst Thyge Sandberg til Kjærsholm, Oberstløjtnant for det lovlige frisiske Regimente, falden i den bekendte Batalje mod General Stenbuck

Thorning Kirke.

Nytaarsmorgen 1659. Til en herlig Opstandelse paa den yderste Dag“.

Tillige findes her Provst M. Windfeldts Kiste.

Loftet i Kirken er fladt, og de fritliggende Bjælker skjulte med et Gibsdække. En tidligere Altertavle, der stammede fra ca. 1700 og hvori der fandtes et Alabastrelief forestillende Gud Fader, Søn og Maria, er nu erstattet med et nyt forestillende Forklarelsen paa Bjerget. Det er udført af Chr. Bang (1903) og skænket af Etatsraad Jensen, Dollerup Mølle. Den gamle Altertavle findes endnu bevaret, og Relieffet er ophængt paa Korets Syd væg. Alterbordssiden, der forestiller den yndigste Rose, er ligeledes udskaaen af Chr. Bang.

Den romanske Granitdøbefont er efter Sigende kommen fra Ungstrup Kirke. Maaske har den, der tidligere var i Thorning, været af Træ og er derfor gaaet til Grunde. Daabsfadet bærer en Inskription, som fortæller, at det 1661 blev skænket af Foged Niels Nielsen, Kjærsholm og Michael Andersen i Ungstrup.

Prædikestolen er forarbejdet i Renæssancestil 1662.

Det smalle og spinkle Pulpitur, der findes umiddelbart over Indgangsdøren, er opsat i nyere Tid. Det minder os tilligemed flere andre Ting om en ikke fjern Tid, da Kirkebesøget i Thorning var meget stort.

Men hverken Pulpituret eller Gibsdækket kan siges at være nogen Pryd. Nutidens Beboere burde egentlig foranledige disse to senere Tilføjelser fjernede, at Sognets Hovedkirke igen kan fremtræde i sin smukke Skikkelse med det venlige og indbydende Indtryk.

Ungstrup Kirke.

Som allerede omtalt har der i Thorning Sogn tidligere staaet en Kirke til, nemlig Ungstrup Kirke.

Det er den, hvorom Blicher i „Æ Bindstou“ fortæller, at „dæhr haar i gammel Daw staaen en Kjerk, di kaldt Luhn Kjerk“. Kirkesognet, hvortil den hørte, hed nemlig Lund Sogn.

Ungstrup Kirke hører til de ca. 50 Kirker, der i vore Dage kan paavises at være nedlagte alene i Midtjylland. At disse Kirker i sin Tid er bleven forladt og nedbrudte, har sin Grund i forskellige Forskydninger i Befolkningstætheden, der atter kan have forskellige Aarsager. Den Udtynding af Befolkningen, som den sorte Død foraarsagede i Midten af det 14. Aarhundrede, foranledigede flere Steder Kirkernes Nedlæggelse, men i Ungstrup var det dog sikkert de ændrede Forhold, som Reformationen medførte, der bevirkede, at der i Aaret 1558 udgik Ordre om, at Kirken skulde

nedlægges, og Kirkefolkene henvises til Thorning Kirke.

Tillige ved vi, at der i Egnene omkring Ungstrup og Vattrup indtil ca. 1600 har været drevet en ret betydelig Industri, nemlig Jernudvinding af det i Jordbunden værende Myremalm, hvilket ogsaa har medvirket til, at Egnen dengang var tættere befolket end senere.

Som omtalt kan det nok tyde paa, at den nedbrudte Kirke i Ungstrup var noget ældre end Thorning Kirke. Muligvis er Lund Kirke og Grathe Kapel opført omtrent samtidig, nemlig i Slutningen af 13. Aarhundrede.

Stilen i Ungstrup Kirke var den almindelige romanske. Bygningsemnet var Granitkvadre, hvoraf der er paavist henved 400 paa forskellige Steder i Omegnene. Navnlig paa Kjærsholm er der i Bygningerne fundet mange af Stenene fra Ungstrup Kirke, særlig fra Sokkelen. Men ogsaa i Annexgaarden i Ungstrup, paa hvis Grund Kirken laa, i Kjærsholm Møllegaard og i Vattrupgaard er paavist en Del Sten fra Kirken.

Efter den Indberetning, som Nationalmusæets Udsendinge indgav 1913, har Kirkens samlede Længde været ca. 25 m, deraf Skibet 17,75. Skibets Bredde var ca. 10 m, Korets 8,50. Rimeligvis har der været 3 Vinduer i hver Side, 2 i Skibet og 1 i Koret. Af de fundne Vinduesoverliggere, af hvilke en staar i Haven ved Kjærsholm, ses det, at Lysaabningen har været ca. 0,45 m, Højden antagelig 3 Gange saa stor.

Kirken har som sagt været opført af Granitkvadre, som det rimeligvis har været forholdsvis let at skaffe til Veje i Egnen. Sokkelen har efter de fundne Sten at dømme haft Skraakant, men Korbuen inde i Kirken har været af et ejendommeligt Udseende, idet den sikkert var opført af nogle særdeles smukke, forskelligfarvede Granitstene, hvoraf der endnu kan ses flere paa Kjærsholm. (Poul Kristian Lindelille, Ungstrup, der med stor Interesse har paavist og samlet mange

af Stenene fra den nedbrudte Kirke, har været Kilde for en Del af disse Oplysninger. Se Viborg Stifts Folkeblad“ Nr. 51 1932).

Om Kirkens nærmere Udseende er det vanskeligt at danne sig et paalideligt Billede. Vi ved kun, at den har staaet i henved 400 Aar muligvis som den største i Sognet og i en ret folkerig Egn. Kort efter Reformationen kom saa dens Skæbnetime: I et Kongebrev af 28. Oktober 1558 blev det befaleet, „at Vungstrup Kirke maa tillukkes, og at Sognefolket dertil maa anse Thuorning Kirke for deres rette Kirke“. (Kancelliets Brevbøger). 1½ Aar senere klagede Sognemændene i Thorning til Lensmanden over Silkeborg Len over, at deres Kirke var for lille og ikke kunde rumme Sognefolket. Det bestemtes da, at „han med det første skal lade Ungstrup Kirke nedbryde og bruge Stenene, Tømmeret og andet derfra til Thorning Kirkes Bygning, for at den desbedre kan forlænges“.

Kirkens Nedbrydning stod længe paa. Efterat man først havde fjernet det fornødne til Thorning Kirkes Udvidelse, er der hengaaet flere Aarhundreder i hvilke der langsomt er arbejdet paa Bortfjernelsen af det solide Murværk. Til Genopførelse og Udvidelse af Kjærsholm medgik ikke saa faa af Stenene. Ligeledes til flere omliggende Gaarde, især Annexgaarden i Ungstrup, ved hvis Opførelse en Mængde af de store Granitsten er bleven slaaet i Stykker.

Omkring 1800 var efter Sigende Kirkeskibets Mure endnu synlige. Først 1874 fjernedes Fundamentet under Koret, af hvilket man delvis opførte Stuehuset til en Gaard paa Annexgaardens Mark eller Hedejord. 1918 blev de sidste Rester bortførte, og Grunden indtaget til Dyrkning. Officielt findes nu næsten kun eet Minde fra Ungstrup Kirke, nemlig i Nationalmusæet, hvor der gemmes en Sten af rødlig Granit med indhuggede Ornamentter bestaaende af et ophøjet Kors. Paa den ene Korsarm staar en Mand med et Sværd,

paa den anden en Kvinde holdende 2 Vinger. Korsets øverste Del afsluttes med en Blomsterbuket med en Fugl paa hver Side.

Tidens Tand og Omskiftelser har udslettet Sporene af Forfædrenes møjsommelige Arbejde. De Sten, som Naturen havde efterladt paa Stedet, blev samlede og anvendt. Nu ses de igen spredte og ituslaaede i Egnen. Hvem ved, om der ikke igen kan opstaa en aandelig og materiel Blomstringstid, saa Efterslægten igen vil faa at se et Kirkehus rejse sig i Ungstrup?

Grathe Kapel.

Hwem dær æ kint i Graa o dæromkring,
ved wal osse, te dær æ nød vi kalle Svendh Graas Kapel.
(Æ Bindstouw).

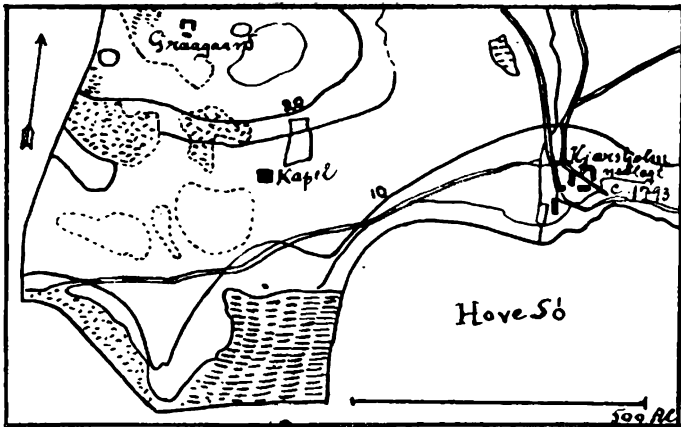
Den ældste Beretning, vi har om dette Kapel, er en Indberetning, som den daværende Sognepræst i Thorning, Anders Pallesen i Aaret 1623 indgav til Historikeren og Naturforskeren Ole Worm. Anders Pallesen fortæller heri den kendte Tildragelse, at Kong Svend (Grathe) der paa Stedet blev ihjelslagen af en Bonde, der kløvede hans Hoved med en Økse.

„Derefter er hans Legem begraffuet paa en Mark der strax sønden for hos en eniste Gaard kaldis Graa eller Graagaard. Err Graffuen endnu kend paa Kirkegaarden nord op til nogle Rudera af ett Capell, som der same tid er opbyggt aff graa, hugne Stene“.

Efter denne gamle Beretning tør vi gaa ud fra, at Kapellet i Graa er opført kort Tid efter Slaget paa Grathe Hede 1157. Byggematerialet var ligesom ved Ungstrup Kirke graa, tilhugne Sten fra Omegnen. Den stedlige Præst fortæller ligeledes, at Kirken var omgiven af en Kirkegaard, hvor Kong Svends Grav alt-saa i Kr. d. 4.s Tid endnu var synlig. Efter et Situationskort fra 1790 laa Kapelpladsen ca. 350 Alen vest

for Graagaard, der atter laa umiddelbart nord for Hauge Sø.

Hvorvidt Kapellet nogensinde har været benyttet som Kirke kan være tvivlsomt nok. I den katolske Tid har det sikkert jævnligt været benyttet, især som Valfartssted for Pilgrimme eller andre, der vilde læse en Messe over den dræbte Konge. I Egnen fortælles der ogsaa et Sagn om, at Kapellet en Gang var saa

Situationskort for Graathe Kapelleh (ca 1790)

Efter „Aarboeg for nordisk Oldkyndighed“ (1887).

brøstfældigt, at Vandet i Regnvejr dryppede gennem Taget ned paa Præsten, saa han ikke kunde forrette sin Tjeneste.

Efter al Sandsynlighed er Kapellet bleven forladt omkring Reformationstiden. I henved 400 Aar har det dog staaet som et Minde om den sørgelige Tid og den betydningsfulde Begivenhed, da Svend Grathe her fik en for en Konge saa uværdig Udgang og Jordfæstelse. I vore Dage fortsætter den høje Granitsten, som 1892 paa Foranledning af Statsraad Thor Lange blev rejst paa det Sted, hvor Kapellet havde staaet, Kapellets Tjeneste udadtil.

Under Ledelse af Løjtnant Both blev Kirketomten

udgravet i Aaret 1860. Kort forinden var der paa Stedet af Manden paa Graagaard funden 3 Røgelsekar med flettede Kæder stammende fra den ældre Middelalder. De blev overgivne til Fr. d. 7., men opbevares nu i Nationalmusæet. Efter den af Løjtnant Both optagne Planskitse har Kapellet haft en 4-sidet Grundform uden Kor, 25 Alen lang og 21 Alen bred.

Da Direktør Sofus Müller 1879 berejste Egnen, var der kun spredte Kalksmuler tilbage. 6 Aar senere lod Henry Petersen foretage Udgravninger, men da var alle Murrester forsvundne. Henry Petersen skrev ved den Lejlighed, at „Svends Bene sikkert den Dag i Dag uforstyrret hvile, hvor Bønderne gravede Liget ned“. Da der paany blev foretaget Undersøgelser, fandt man Resterne af en Mand, der saa ud til at være bleven dræbt med et Øksehug i Hovedet. Det synes altsaa, at det virkelig var Svend Grathes Kranium, der efter de mange Aarhundreders Forløb blev genkendt.

Efter stedlige Folks Fortælling blev Tomten helt ryddet 1864—65. Adskillige af Kvaderstenene blev førte bort, men mange blev i Egnen, hvor de fik Plads i de omliggende Gaardes Bygninger. Den nuværende Ejer af Graagaard, J. C. Nielsen, har med stor Interesse og Pietet søgt at bevare og anvende Resterne af Graa Kapel paa en værdig Maade. Nogle af Stenene ses endnu som Syldsten i Graagaards Bygninger, og i den nyeste Tid har de sidste samlede Stenrester faaet en smuk Anvendelse ved Opførelsen af den nye Grathe Kirke, tæt syd for Kapellets Plads.

Ungstrup Kirke og Grathe Kapel sank i Grus. I Stedet for den sidste rejste der sig et nyt Kirkehus, der staar som en Pryd for Stedet og Landskabet. Her taler Stenene, som der nu er indhugget paa nogle af dem :

„Fra Grathe Kapel vi kom hertil,
nu Grathe Taarn vi støtte vil“.

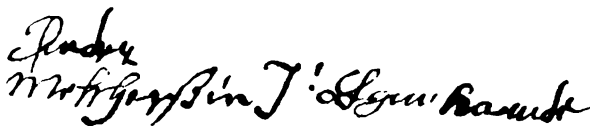
Præsterne.

Hr. Søren i Vejlbj er en gudfrygtig Mand,
men myndig og opfarende.

(„Præsten i Vejlbj“).

Som rimeligt er, var det, efter at den lutherske Lære var indført her i Landet, i den første Tid vanskeligt at faa alle Præstekaldene besat med gode Lutheranere. Det var derfor ret almindeligt, at de hidtilværende katolske Præster, ofte Munke, blev siddende i Embederne, efter at den nye Lære var paabudt. Det var heller ikke ualmindeligt, at der i Embederne paa Landet indgik nogle ret uvidende og udannede Personer.

Den første lutherske Præst i Thorning var efter Opgivelserne en Munk, boende i Knudstrup og ved Navn *Peder Melchiorsen*.

A handwritten signature in black ink, written in a cursive script. The signature reads "Peder Melchiorson J. Sørensen".

Gengivelse af Peder Melchiorsens Underskrift
(„egen Handt“).

Efter Kirketavlen var han Præst fra 1530 til 1552. I en Embedsberetning fra 1772 siges det, at han havde Tilnavnet Syrer. Nærmere Efterretninger om ham findes næppe. Han fulgtes i Embedet af sin Søn, *Melchior Pedersen*, der opgives at have været Præst indtil 1602. Men allerede 1588 fandt han sig „paa Grund af Alder

og Sygdom ikke duelig til at forrette, hvad hans Kald og Kirketjeneste kræver“, hvorfor hans Søn overtog Embedet. Denne Søns Navn var *Melchior* (eller *Michel Melchior*sen). Han var Præst i Thorning indtil han omkring 1600 forflyttedes til Gødvad og Balle, hvor han døde 1658.

Heller ikke om disse to sidste synes der at foreligge nærmere Oplysninger. Men nogle Glimt fra de tre første Præsters Tid har vi dog:

I Aaret 1562, d. 26. Juli, udgik der saaledes en Forordning om, at „da Hr. Melchior, Sognepræst til Thuorning, har klaget over, at der gøres ham Hinder paa de 3 Ørtuger Korn, som Kong Kr. d. 3. henlagde fra Ungstrup Kirke til Sognepræsteu i T., befales det Hans Johansen, der har de gejstlige i Lenet i Forsvar, at undersøge Sagen og uddele de 3 Ørtuger Korn fra dem, som gør Præsten Hinder deri, samt paase, at intet med Urette kommer fra Præsten“. (Kanc. Brevbøger).

Aabenbart havde Hr. Melchior haardt Behov at værne om alt det, som Embedet kunde indbringe.

Aar 1590 ser vi, at „Sognepræsten til Thourning og Karup Hr. Melchior Andersen“ (skal sikkert være Pedersen) klager over at blive forfordelt, idet den afdøde Konge (Kr. d. 3.) har givet ham Brev paa, at han aarlig maa have fri Olden i Silkeborg Skove til 20 Svin, „naar der er fuld Olden, ellers til 10“. Lensmanden Frans Rantzau formener ham denne Ret, fordi Hr. Jørgen Friis nu har faaet nogle af Silkeborg Skove i Forlening. Hr. Melchior fik ogsaa Ret og reddede sit Svinehold, idet det blev befaleet Hr. Rantzau „at lade Præsten faa fri Olden efter Kongens Brev“. (Silkeborg Slot III).

Den næste Præst var Hr. *Erik Søfresen*, en næppe helt almindelig Præsteskikkelse, om hvem Blicher har skrevet sin Novelle „Præsten i Thorning“.

Erik Søfrensen eller Sørensen var Søn af Præsten Søren Michelsen i Hinge, der døde 1596. Sønnen tog Præsteeksamen 1602, i hvilket Aar det angives, at han under Navnet Erick Severinus Hingius til Biskop Jens Gjødesen i Aarhus indsendte sit „Prøveskrift“ omhandlende „denne strenge Landeplage och skadelige Pestilente, hvormed Gud haver søgt os“.

Hr. Erik har næppe været saaledes, som man i vore Dage venter af en Præst, men dog maaske ikke nogen sjælden Type for sin Tid. Han synes at have været en rigtig Kraftkarl, der ikke gik af Vejen for et Krus godt Øl og en Kraftprøve med sine Kammerater. I Blichers Novelle kaldes han Søren Madsen Lihme, men hele Historien præges ogsaa af fri Digtning.

Rigtigt er det dog, at han en Gang i Viborg pralede af sin Styrke, blev udfordret af en ung Adelsmand, Hr. Erik Skram, hvis Kaarde han indviklede i sin Præstekappe, trak den ud af Ejermandens Haand og dræbte ham paa Stedet. (Danske Atlas IV. Wibergs Præstehistorie III).

Dette skete i Aaret 1606, og Erik Sørensen maatte nu flygte ud af Landet, kom i svensk Tjeneste og vendte mange Aar efter „i Fejdetid“ tilbage til Thorning, hvor han paa Undersiden af et Bord, der længe var at se i Præstegaarden, skrev: „N. N., forhen Præst udi Thorning, nu Løjtnant i svensk Tjeneste“.

Blichers Fortælling hed oprindelig „Else Sandberg“, hvilket Navn Forfatteren uden Tvivl havde fra Kjærsholm, hvor jo Familien med dette Navn residerede i flere Slægtled.

I Thorning Kirke stod i Blichers Tid Ligstenen, hvorpaa var indhugget: Jomfru Helle Sandberg, død 1660, 50 Aar gammel. Helle er da forandret til Else. (Jeppe Aakjær: St. St. Blichers Livstragedie II. 75).

Angaaende Sammenstødet med Hr. Erik Skram, da har vi derom en Beretning i den Ligprædiken, som

blev holdt over ham af Niels Lauritsen Arcktander: Hr. Skram traf, efter at han havde deltaget i et Bryllupsgilde, paa Gaden i Viborg „ved ærlig og velbyrdig Oluff Brochenhus's Gaard“ en Præstemand. Formentlig har de to Herrer begge været i løftet Stemning, og Præsten gav, som nævnt, Hr. Skram sit Banesaar.

I Fortalen til „Jydske Lov“ fra 1684 nævnes det, at „Præstemanden var en Landsbypræst fra Hornum ved Nafn Hr. Søfren“. (St. Blichers Livstragedie). Her har vi sikkert en Skrivefejl, thi i den lærde Viborgdomprovst Tychonius's Beretning siger denne, at „Hr. Skram blev ihjelslagen her i Nytorv af Hr. Erik fra Thorning“.

Motivet til Blichers Fortælling er saaledes rigtigt nok. Ved en kongelig Skrivelse, dateret Hafniae 7. May 1606, meddeles der Erik Skrams Broder, Otto, fri Ret til at rejse Sag imod Drabsmanden, men Erik Sørensen havde da allerede forføjet sig bort og undgik saaledes Rettens Forfølgelse.

At Blicher angiver Revl som Else Sandbergs Hjem, er sikkert kun for ikke at benytte det virkelige Navn: Kjærsholm.

Efter Erik Sørensens pludselige Forsvinden fik Thorning og Karup som Præst *Anders Pallesen*. Han var efter Sigende en Bondesøn fra Sognet, der var løben fra Ploven for at give sig til at studere. Fra ham er det, vi har den til Ole Worm 1622 indgivne Beretning om Kapellet paa Grathe Hede m. m. Efter Præstetavlen døde han 1659.

Hans Efterfølger var *Anders Pedersen* med Tilnavnet Wittrup, født 1610, død 1683. Præstetavlen angiver hans Død til 1700. Fra hans Haand findes fra 1660 en ret udførlig Beretning i Herredsbogen vedrørende Thorning Præstegaards Indkomster, Skolevæsenet m. m.

Efter Wibergs Præstehistorie overtog hans Søn

Peder Andersen med Tilnavn Thorning, allerede Embedet 1674. Hans Hustru hed Barbara Thøgersdatter. Han omtales som „en god Hebræer og skulde have været Professor“. Baade han og Faderen maa aabenbart have været begavede og energiske Folk. Peder Andersen døde 1707, og Nr. 8 i Præsterækken blev *Jacob From Bartrumsen*, der tidligere havde været Præst i Selde og Aasted i Salling. Han var født 1679, blev Student fra Viborg Skole og kaldet til Thorning 3. April 1706. Hans første Hustru hed Elisabeth Sofie Spleth. Hun døde 1740, hvorefter han 2. Gang blev gift med Birgitte Mathiasdatter Birch.

Om denne Præst fortæller Wiberg, at han „havde fortjent mere godt end de fleste erkendte og besad en den Gang sjælden Færdighed i det franske“. Hans Efterfølger siger om ham, at han havde fortjent mere godt af Menigheden, især af Ungdommen, end de fleste erkendte, „hvilket jeg som hans Successor bør til hans Berømmelse bekjende“. Ogsaa den Gang har nidkære Præster været udsat for Uforstand og Utaknemmighed. Pastor From tog paa Grund af Svækkelse sin Afsked 1750 og boede derefter i 2 Aar til sin Død „paa en Ødemark i Thorning Sogn“ med en betinget Pension fra Efterkommeren.

Efterfølgeren blev *Morten (Martinus) Windfeldt*, født 1716 og kaldet til Embedet 18. Februar 1750 af Kirkens daværende Ejer velbaarne Hr. Janus Friederick til Palstrup og Kjærsholm. Windfeldts Virketid blev lang i Thorning. 1766 blev han udnævnt til Provst. Sikkert har han været en betydelig og anset Mand. I Herredsbogen har han 1772 givet en lang og indgaaende Beretning om Præstegaarden, Embedet og flere Forhold Sognet vedrørende. Af disse skal her kun anføres, at det var i Provst Windfeldts Tid, at de tyske Kolonister indkom paa Alheden. De fik ret hurtigt deres egen Kirke indviet den 16. April 1766.

Herom skriver Windfeldt: Provstiet er i min Tid forøget med et tysk, kaldet Frederiks Sogn, og en tysk Præst ved Navn Hr. Tobias Ostwald. Foruden mine sædvanlige Embedsforretninger er usædvanlige, tyske Forretninger indfaldne for mig som boende ved Alhedens Grændse, idet jeg forrettede alle præstelige og ministerielle Forretninger i 4—5 Aar, indtil de selv fik ordentlige Lærere. Cummunionen (Altergangen) for de reformerte og katolske dog undtagen“. Provst Windfeldt var gift med Else Cathrine Steensen af den kendte Familie fra Aunsbjerg. Han døde 27. September 1773, og hans Kiste blev hensat i en nu tilmuret Begravelse under Koret i Thorning Kirke.

Efterfølgeren blev *Ole Christian Sadolin*, der var fra Viborg, født 1732 og Præst i Thorning til sin Død 1787.

Derefter fulgte *Christen Gundorff*, som var i Thorning til 1819, da han efterfulgtes af *Steen Steensen Blicher*.

Paa Kirkegaarden ses endnu, umiddelbart syd for Kirkeskibet, Pastor Gundorffs Gravsted med en Plade, hvorpaa staar hans og hans Svigermoders, Mette Kathrine Birk sal. Bøghs, Navne. Pastor Gundorff var født 1752, hans Svigermoder kun 9 Aar tidligere. Forklaringen paa, hvorfor ikke Gundorffs Hustru er nævnt, siges at være den, at hun temmelig pludselig og sporløst forsvandt, hvorefter Præsten boede sammen med Svigermoderen, indtil hun døde 1796. Det ser altsaa ud til, at denne Præsts Ægteskab har været ulykkeligt.

Efter Sigende værnede hans Efterfølger, Blicher, med stor Pietet om sin Formands Minde, ja det fortælles endog, at han lod Gundorffs jordiske Levninger føre fra Frederiks Kirkegaard til Thorning, for bedre at kunne værne om dem. Var det mon Blichers egne ægteskabelige Forhold, der bevirkede, at han med stor Kærlighed værnede om sin Formands Minde?

Blichers Liv og Gerning maa forudses at være saa velkendt, at en nærmere Omtale her er overflødig. Oplysninger derom kan let hentes andre Steder. — Hans Betydning som Præst har næppe været stor, men derom foreligger ikke ret mange Vidnesbyrd. Aandslivet rørte sig som Helhed kun svagt og fattigt i hans Tid.

Efter Blicher var *Chr. P. Christensen* Præst fra 1825 til 31. Derefter kom *Jac. Chr. Jacobsen* til 1850. I 10-Aaret 1850—60 virkede Pastor *C. Katstrup* i Thorning.

Efter ham fulgte nu en hel Række af mere betydelige, grundtvigsk prægede Præster indtil henimod Aarhundredets Slutning. Disse Præsters Virketid kendetegnes i det hele som en i aandelig Henseende levende Opgangstid, hvor et rigt Menigheds- og Folkeliv udfoldede sig i Sognet. Om denne Tidsperiode og dens Forhold er der imidlertid tidligere skrevet i „Aar- bog for Lysgaard Herred“ 1920—21, hvortil der i saa Henseende kan henvises.

St. Blichers Mindesten i Thorning.

Skolevæsenet.

Som Solen skinner ved Foraarstid,
og som den varmer i Sommerdage,
al sand Oplysning er mild og blid,
som den vort Hjerte maa vel behage.

(Grundtvig).

Før Reformationen eksisterede der ud over Kloster-skolerne næppe noget nævneværdigt paa Skolevæsenets Omraade her i Danmark. Da Klostrene jo var ret udbredte ogsaa udenfor Byerne, fik disse Skoler vel nok i nogen Grad fat i Børnene fra de forskellige Egne. Men ret langt ind i Bondebefolkningen naaede de ikke, og i Thorning Sogn har man næppe nogensinde mærket til dem. Regelmæssig Undervisning og Oplærelse af Børnene og de unge har næppe nogensinde fundet Sted før i Begyndelsen af 18. Aarhundrede, og selv efter den Tid var Forholdene fattige og ufuldkomne. Oftest maatte Børnene tilbringe en stor Del af Sommeren med at vogte Kvæg og Faar, især i Hedeegnene, og om Vinteren lagde enten Arbejde eller slette Veje Hindringer i Vejen for, at de kunde søge til det fattige Skolehus og den middelmaadige Degn for at modtage lidt Undervisning.

I Fr. d. 4.s Tid begyndte disse Forhold at ændre sig, idet denne Konge i Aaret 1721 lod oprette godt 200 af de saakaldte Rytterskoler, hvoraf der dog ingen var i Thorning. 1739 kom i Kr. d. 6.s Tid den senere omtalte Forordning, der paabød, at der i alle Landsogne skulde oprettes Skoler.

Henimod 18. Aarhundredes Slutning gik det atter fremad med Skolevæsenet: Baade Pietismen og Rationalismen havde Sans for et organiseret Skolevæsens og Folkeoplysningens Betydning. De Mænd, der gik i Spidsen for Bondefrigørelsen og Landboreformerne, manglede heller ikke Forstaaelse af Skoleoplærelsens Værdi, og endelig 1814 satte Tanker og Bestræbelser i den Retning sig Frugt i en efter Tidens Forhold meget gunstig Skolelovgivning, under hvilken Landdistrikternes Skolevæsen virkede med megen Held gennem det meste af det 19. Aarhundrede.

Første Gang vi hører noget om Skoleforholdene i Thorning, er i Præsten Anders Pedersens Indberetning i Herredsbogen fra 1660. Det meddeles heri, at „Thuorning og Karup Sogne har en Sædedegn, boende i Thuorning“. Ved en Sædedegn forstaaes en „siddende“ eller fastboende Degn i Modsætning til en Løbedegn, der var Betegnelsen for de af Latinskolens Lærlinge, som efter et Kongebrev af 1568 fik Paabud om at forrette Degnetjeneste i de Sogne, der laa indtil 2 Mile fra Latinskolebyen. Denne Pligt blev paalagt Disciplene som et Vederlag for deres Undervisning i Skolen, og da der dengang var Latinskoler i de fleste af Landets Købstæder, kunde Løbedegnene overkomme at betjene mange af Landsognene.

Til Thorning var Afstanden dog for stor, saa her har rimeligvis siden Reformationstiden været en Sædedegn, hvis Opgave det tillige var at forrette Kirketjenesten.

For Thorning maa det sikkert siges at være et Held, at der kom en bosiddende Degn. Thi den Undervisning, Latinskolernes Disciple ydede, var temmelig mangelfuld. Oftest indskrænkede den sig til en Overhøring af Ungdommen om Søndagen efter Gudstjenesten. De søgne Dage skulde Disciplene jo være paa Skolen for der at overvære Undervisningen. Ved en

Forordning af 5. December 1670 blev Løbedegnene da ogsaa afskaffede, og der blev nu ansat Sognedegne næsten overalt. Til Gengæld maatte der saa af Degneembederne paa Landet aarlig svares en Afgift til Latinskolerne i Stedet for Løbedegnenes Løn. Thorning Degneembedede svarede denne Afgift til Latinskolen i Aarhus.

Af Skolebygninger fandtes der paa den Tid i Almindelighed ingen. For Thorning meddeles det dog i Aaret 1660, at „kgl. May.s Lensmand paa Silkeborg Slot, velb. nu salige Mogens Høj, paa Kirkens Bekostning og paa Kirkens Jord har bevilget Degnen Tømmer til 6 Bindinger Hus, hvis (hvilket) Hus af den nuværende Degn Niels Jacobsen med Tag og Læster er bekostet“. Til Degnehuset hørte ingen Jord ud over et Kaalgaardsted.

Uden Tvivl har dette været Sognets første egentlige Skolehus. Var det end fattigt og lille, kun 6 Fag, er det jo muligt, at der dog deri har fundet en gavnlig Undervisning Sted for Sognets faa skolesøgende Børn.

Med Hensyn til Degnens Indkomster, da lyder Beretningen derom, at han af hver Gaard i Sognet fik en Skp. Rug „med Undtagelse af Bøgild og Graagaard, der af gammel Tid hver giver 2 Skp. Rug“. Men da mange af Gaardene var forarmede, „och en Part slet øde“, kunde Degnen ikke have som sikker aarlig Indkomst mere end 6 Tdr. Rug. Det maa da anses for meget heldigt og tiltrængt, at de fleste af Sognemændene desforuden havde bevilget, „at ofre til hannem paa de trende Højtider, och kan ungefær være hver Højtid 3 el. 4 Slettedaler“. Til Paaske fik Degnen af 4 Gaarde en Snes Æg, „och om St. Hans en Ost“. Fra Kjærsholm fik han ligeledes „af gammel Tid“ 4 Skp. Rug.

Af dette kan vi ret godt tænke os til, hvorledes Skoleforholdene i Thorning har været i d t 17. Aar-

hundredes Slutning: en enkelt fattig Skole i hele Sognet. Kort efter Indgangen af det følgende Hundredaar spores der baade hos de ledende og en Del store Jordbesiddere en vaagnende Interesse for at faa gennemført de tiltrængte Forbedringer paa Skolevæsenets Omraade. Mange Steder var det Herremændene, til hvem det blev overladt at sørge for Skolelærernes Ansættelse og Skolebygningernes Opførelse. Som Følge deraf var det ret almindeligt, at en af Godsbesidderens forhenværende Tjenere eller Skrivere blev ansat som Degn eller Skolelærer for Sognets eller Godsets Børn.

I Thorning Sogn blev Skolevæsenet paa den Tid ordnet ved en Fundats dateret Palstrup den 20. Juli 1745 med kgl. Konfirmation af 7. Jan. 1746. 1739 var der jo udstedt en almindelig Forordning om Skolevæsenet i Danmark. Den 29. April 1740 blev der givet Tilladelse til, at enhver Proprietær (Godsejer) maatte bestemme Skolevæsenets Ordning for sin Egn.

Thornings eneste Godsejer var den Gang Hr. Janus Friedenreich til Palstrup og Kjærsholm. Ham var det derfor, der ved nævnte Fundats tog Bestemmelse om, hvorledes Sagen skulde ordnes paa Godset, og det viste sig, at Godsejeren var en forstaaende og velvillig Mand, der indsaa Betydningen af, at der fandtes en Skoleordning, hvorved hele Sognets Børneflokk kunde modtage en efter Tidens Forhold og Tankegang god og forsvarlig Undervisning. Fundatsen var, som Provst Windfeldt skriver, „saa meget mere værdig som Fundator ej har undtaget sig selv og Efterkommere for anseelig, aarlig Udgift til 5 Sognes Skolebetjente“.

Efter denne Skolefundats skulde der i Sognet være 2 Skoler, en i Thorning, kaldet Degneskolen, og en Biskole i Ungstrup By. I Annexsognet Karup maatte man „formedels Sognets Ringhed og Beboernes Adspredelse“ (spredte Beboelse) nøjes med en omløbende Skoleholder. I Kolonibyerne sydligst i Sognet, der først

opstod 1760, havde man endnu 1772 ikke truffet nogen Ordning. Det kgl. Rentekammer havde dog ved Resolutioner af 21. December og 8. Februar 1766 bestemt, at Beboerne der selv maatte sørge for deres Børns Undervisning. Provst Windfeldt havde sammen med Koloniforvalter Kjærgaard udarbejdet „en Skoleindretning efter Tidens Lejlighed“. Den blev indsendt til Eftersyn og Godkendelse, men da Kolonisterne boede saa vidt adskilte, og „en Skoleholder derved ey alene kan have Levebrød, og da alting derude er kuns i Begyndelsen“, var Sagen paa dette Tidspunkt ikke kommen videre.

Den Degnebolig, der nu blev opført i Thorning, bestod ialt af 3 Huse, nemlig Indhus, Lade og Tørvehus. Det første var paa 9 Bindinger, i dets nordre Ende var en Fæ- og Faarestald paa 5 Bindinger. I den søndre Ende var Skolestuen i 3 Bindinger. Paa Indhusets (Stuehusets) vestre Side var en Udbygning paa 2 Bindinger, og paa den østre Side ud til Gaarden, hvor Indgangen var, en anden Udbygning paa 1 Binding. Laden bestod af 9 Bindinger, Tørvehuset af 4. Degneboligen laa tæt op til Kirkegaarden og for den nordre Ende af Indhuset langs med Kirkegaardsdigets søndre Side, var der „en liden Kaal-Hauge“, $45\frac{1}{2}$ Al. lang, i den østre Ende $28\frac{1}{2}$ Al. bred, i den vestre 14 Al. Mellem Dammen og Indhuset var der endnu en Have, $45\frac{1}{2}$ Al. lang og 10 Al. bred.

Degnens Løn var ifølge Fundatsen ialt 6 Td. Rug, som han nød „paa Skippen“, d. v. s. som aftærsket Korn i Modsætning til „i Kærven“. Desuden fik han for Skoleholdet 3 Td. Byg og i Penge 13 Mark og 12 Skilling, dertil Offeret, som til hver Højtid blev ansat til 6 Rdl., samt „fri Ildebrand fra Byens Hede“. Til St. Hansdag fik han en Ost, og til Paaske 10 Æg. De saakaldte Julerenter var der ingen af, og „Brød gives ei heller undtagen af Bøgild, store Oustrup og Graagaard“.

Accidentierne ansloges til 3 Rdl. — Den Pension eller Afgift, som Degnen maatte svare til Latinskolen i Aarhus, betaltes efter Kapiteltaksten og beløb sig til 5 Rdl., 1 Mark og 13 Skilling aarlig. Man forstaar, at denne Pension kunde betegnes som „fast utaaelig“, saa meget mere som den til Aarhus Stift var større end til andre, f. Eks. Viborg.

Skolen i Ungstrup benævnedes Biskolen. Den bestod af et 7 Fags Hus, hvortil var bygget 3 Fag, der indeholdt Skolestuen. Efter Fundatsen skulde de 3 Fag med Skolestuen vedligeholdes af Ejeren af Kjærsholm, medens Degnen selv maatte vedligeholde Beboelseshuset. Vest for dette fandtes „en liden Hauge indgjærdet“.

Ungstrup-Embedets Indtægter bestod af følgende:

I. Fra Palstrup aarlig:

Rug 1 Td. 6 Skp. 3 Fdk. Byg 1 Td. 6 Skp. 3 Fdk.
Penge: 3 Rdl. 4 Mark 1 Skl.

II. Fra Aunsbjerg aarlig:

Rug 1 Skp. 1 Fdk. Byg 1 Skp. 1 Fdk. Penge: 1 Mark 1 Skl.

Ialt: ca. 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 3 Rdl., 5 Mark, 2 Skl.

Fra Thorning Kirkeby fik Degnen desuden 4 Mark i Penge, fra Ungstrup og Vattrup Byer 3 Mark, fra Kjærsholm Mølle: Byg 1 Td. 5 Skp. 3 Fdk., samt af Husfolkene 2 Mark og 4 Skl. Endvidere fra Ungstrup og Vattrup 26 Ldp. Hø, 26 Ldp. Rughalm og 26 Ldp. Havre, ialt 78 Ldp. Foder. Dertil fri Græsning til en Ko og 6 Faar sammen med Ungstrup Bys øvrige Kreaturer. „Hvilket tilstaaes sandfærdigen at være antegnet med egen Haand“ af den daværende Skolelærer den 21. Juni 1772“.

Chr. Christensen.

En Fortegnelse over det Inventarium, som Herren til Palstrup og Kjærsholm havde ladet Skolerne i Thorning og Ungstrup forsyne med, giver et interessant Indblik i Datidens Skole- og Undervisningsforhold:

En Kakkelovn, et Langbord af Fyr, 3 Fyrrebænke, en Hylde. Saaledes var Skolestuens sparsomme Inventar. Dertil kom som Undervisningsmateriale: En Bibel, „en Bibelske Kjerne“, Hybners bibelske Historie, 6 nye Testamenter, 6 Pontoppidans Forklaringer, 6 Rambacks: Større Maal, 6 Lutheri Cathekismo, 6 A.B.C.-Bøger, 2 Rambacks Haandbøger og en Cathekismus-Anatomi.

I Sammenligning med den Fuldkommenhed, hvormed Skolerne i vore Dage er udstyret, var Datidens Undervisningsform fattig. Skrive- og Regneundervisningen foregik ved Hjælp af Sandkasser, hvori Børnene skrev med en Pind. Fra Slutningen af 18. Aarhundrede kom dog Gaasefjerene i Brug. Degnen skar dem til for de største af Eleverne, der øvede sig i Skrivekunsten efter Forskrifter paa tykke Papstykker.

Foruden det mest nødvendige i Læsning, Skrivning og Regning, bestod Undervisningen dengang mest i at lære Katekismus og Bibelhistorie. Undertiden gik de nærmest boende i Skole fra det 7. til det 18. Aar. Men selv et godt Stykke ind i det 19. Aarhundrede var det ikke ualmindeligt, at Børn i Thorning Sogn ikke kom i Skolen før det 12. eller 13. Aar.

Hvor der, som det her var Tilfældet, i Reglen var Sans for i Hjemmene at lære Børnene noget i de første Aar, maa det sikkert siges, at det var heldigt, at den opvoksende Ungdom saa sent kom ind under Skolemesterens Tugt.

Efter Oplysninger fra Bispearkivet i Aarhus meddeles her, hvad der vides om Degnene i Thorning i ældre Tid.

Peder Jacobsen, kaldet 28. Januar 1650.

Just Andersen, kaldet 12. August 1671.

Thon Luciussen, kaldet 9. Marts 1686.

Niels Jensen, kaldet 29. April 1690.

Han blev begravet i Thorning 5. November 1699, 44 Aar gammel. Efter ham kom *Jens Pedersen*, der

nævnes 1702 og sikkert er den samme som ogsaa kaldes Jens Andersen, og som døde 9. November 1731. Derefter kom *Palle Michelsen*, kaldet 22. Februar 1732. *Hans Henriksen Kruse* var derefter Degn til 1749, da *Frands Mørch* blev kaldet d. 3. November. Han var gift med Ingeborg Cathrine Hellback og døde 1791, 71 Aar gammel. Hans Hustru døde 25. December 1800, 77 Aar gammel. De havde ingen Børn. I Bogen „Hylleborg“, (1901) har Forfatterinden Maren Markussen, der var født i Thorning (Datter af „Storbonden“ og „Hosekræmmeren“ Laust Eskildsen) givet en Skildring af „Moster Mørch“, som denne Degn kaldtes, og nogle Episoder fra Undervisningen i hans Skole.

Frands Mørch.

Den næste Degn var *Peder Christensen Dyhr* fra 17. August 1791 til 9. August 1829. Han var gift med Mette Andersdatter.

Thorning Degneembede blev nu besat med *Søren Kirkegaard*, der var Degn i ca. 40 Aar. Om ham fortæller Forfatteren Goldschmidt, at han i 1867 boede i Thorning „i et kønt Hus med nogen Jord.“ Lærer Kirkegaard havde altsaa den Gang ophørt at holde Skole, men boede stadig i Thorning, efter Goldschmidt som „et Eksempel paa, hvad der kan udrettes ved Retsind, Arbejde og Sparsommelighed.“ En ægte jydsk Skolelærer, der dog intet havde af „det Snit, hvorefter Skolelærerne tilskæres i vor Literatur.“ Goldschmidt skriver videre, at han „i al sin Simpelhed kunde te sig i ethvert Selskab“ og at han „ser ud som en Mellemting mellem en dannet Bonde og en

Købstadsmænd, men ligner dog ingen af begge.“ —

— Søren Kirkegaard, der altsaa var lidt yngre end sin berømte Navne, har nok dannet Overgangen mellem den gamle Tids lidt kuriøse Degnetype og Eftertidens bedre udrustede Lærere. Hans Efterfølger blev Lærer *Stensig*, der senere kom til Knudstrup. Den næste Lærer var *Karl Hansen*, som døde 1884. — Men han og hans Efterfølgere hører jo nærmest Nutiden til, og de vil endnu erindres af alle de ældre i Thorning.

Den før omtalte Lærer Christensen i Ungstrup har, saavidt det kan ses, været denne Skoles første Lærer. Hans Efterfølger har sikkert været Jacob Mikkelsen, kaldet Jacob Skole, der var uden egentlig Uddannelse. Som senere Efterfølgere vil Lærerne Nielsen, Nørgaard og Bentsen endnu erindres af den ældre Slægt.

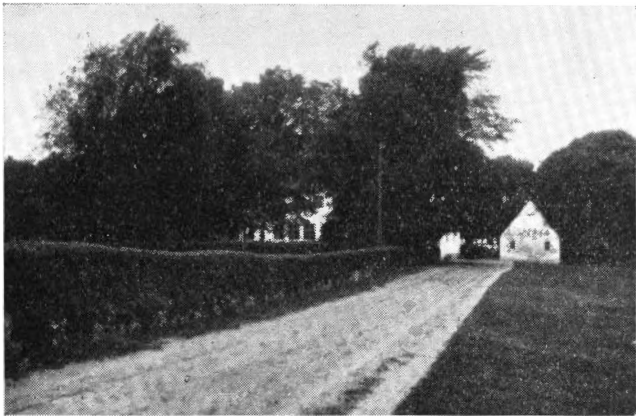
Først fra 1870 skete der en videre Udvikling af Skolevæsenet i Thorning Sogn, idet Skolerne i Oustrup og Knudstrup da blev indrettede. Fra den her omtalte ringe Begyndelse har Sognets Skolevæsen udviklet sig saaledes, at der nu ialt findes 10 Skoler, en naturlig Forøgelse, der staar i Forhold til Befolkningens Vækst og de forøgede Krav, som saavel Autoriteterne som vor Tids Udvikling stiller til de nye Slægters Oplærelse og Dygtiggørelse.

Hovedgaarden „Kjærsholm“.

„Foruden saadanne Hofvets-Gaardenes egne underliggende Eyndom oc tilliggende, som Husbonden self lader Aufle oc bruge, er oc dertil efter hver Gaards oc Husbonds Leylighed en deel Bøndergods oc Gaarde liggende, hvilke Bøndergaarde Adelen med stor Frihed, Høyhed oc Herlighed eyerligen besidde, nyde ocholde — — “

(Arnt Berentsen : Danmark oc Norges frugtbare Herlighed, 1660).

Indkørselen til „Kjærsholm.“

Saa langt tilbage som til Middelalderens Slutning spores i hele Nordeuropa en Udvikling, der for Landbrugsjordens Vedkommende gik i Retning af Dannelsen af store Hovedgaarde. For Danmarks Vedkommende fik denne Tendens sit videste Omfang i Holsten og

paa Øerne. Men ogsaa Jylland mærkede den, og de midtjydske Egne har ogsaa deres Eksempler at opvise paa denne for Bondestandens Historie saa betydningsfulde Udvikling. Den Maade, paa hvilken Hovedgaardene fremstod, var enten den, at en Del Gaarde nedlagdes, eller at der blev taget Jord fra bestaaende Gaarde, der altsaa vedblev at bestaa i formindsket Tilstand.

Hvor Nedlæggelse fandt Sted, samledes Gaardenes Tilliggende ofte tillige med Jord, som ikke før havde været i Brug, til et Areal, der saa kom til at udgøre selve Hovedgaardens Jordtilliggende, medens de omliggende Bøndergaarde blev hoveripligtige til Herremanden, hvem de tillige maatte yde forskellige andre Tjenester og Afgifter.

Noget bestemt Tidspunkt for Hovedgaardenes Opstaaen kan ikke angives udover, at det især var i det 16. og 17. Aarhundrede, den Tid, da Adelen opstod. Meget Bøndergods, undertiden hele Landsbyer, samledes i disse Tider under Hovedgaarde, Len og Stamhuse, der i Reglen kom i Hænderne paa en eller anden fortjent Mand. Kongen bortgav, forlenede, mod visse Genydelser Jordegodset til formaaende og betroede Mænd, der enten var eller senere optoges i Adelsstanden.

Det er naturligt nok, at de større Jordsamlinger særlig fandt Sted i Landets bedste Egne. I Midt- og Vestjylland var Jorden gennemgaaende for ringe til, at man her fristedes til at oprette Herregaarde i større Stil. Det var dog kun de egentlige Hedeegne, der helt slap fri for Godserne.

Det Underdanigheds- og Afhængighedsforhold, hvori saa godt som hele Bondestanden i saa mange af Landets Egne kom til at staa til Hovedgaardenes Besiddere, kunde naturligvis ikke undgaa at sætte sit Præg paa Befolkningen. Fra Historien og Literaturen

har vi mange Eksempler paa, hvorledes „den usselige Bonde“ var stillet og hvorledes hans hele Præg og Karakter desværre ofte blev. Som en Historiker har sagt: „Stjernerne sluktes over Bondestanden.“ (Stenstrup: Den danske Bonde og Friheden). Bønderne sank ned til at blive en forhutlet, forkuet og forfalden Stand, Tjenere og Trælle for Konge og Herremænd. Først i vore Dage er dette Præg helt udslettet.

Muligt er det dog, at dette ofte fremhævede Forhold i nogen Maade er overdreven. For de Egenes Vedkommende, hvor Herremandsvældet aldrig blev særlig udpræget, var Underkuelsen i hvert Fald meget begrænset. Lysgaard Herreds Bønder har aldrig danset saa villigt efter Ridefogdens Pisk, at det har præget dem gennem Aarhundreder. De og deres midtjydske Standsfæller har gennemgaaende formaaet at bevare deres fra Fædrene nedarvede frie Sind og ranke Ryg, hvad der ogsaa i vore Dage har kunnet spores i deres Liv og Færden i en ret barsk og karrig Egn, der er velegnet til at fostre stærke og fremadstræbende Naturer.

Thorning Sogn danner i saa Henseende ingen Undtagelse. Her fandtes heller aldrig mere end een Hovedgaard, nemlig *Kjærsholm*.

Der kan næppe være Tvivl om, at Kjærsholm har faaet Navn efter det Engdrag — Kjær — hvori den blev opført. Tidspunktet herfor er det næppe muligt nu med Bestemthed at angive nærmere, end at det maa have været noget før Midten af 16. Aarhundrede. Borggaarden ved det ældste Kjærsholm synes at have haft sin Plads paa samme Sted, hvor den nuværende Gaard er beliggende. Ladegaarden laa et kort Stykke sydøst for, hvor Terrænet endnu kan tyde paa, at en saadan har været opført.

Det ser ud til, at det ældste Kjærsholm ikke har opnaaet nogen høj Alder, thi henimod det 16. Aar-

hundredes Slutning maa det andet Kjærsholm være rejst, hvorpaa særlig tyder de forskellige Bemærkninger om, at Gaarden er opført af Sten fra den nedbrudte Ungstrup Kirke. Da det var i Aaret 1558, at der udgik Forordning om denne Kirkes Lukning, kan det andet Kjærholms Opbygning formentlig sættes til omkring Aarhundredets Slutning.

Med Beretningerne om, at Kvaderstenene fra Ungstrup er bleven anvendte ved Herregaardens Opførelse stemmer det, at man endnu kan paavise saadanne Sten i Gaardens Grundmur. „Danske Atlas“ anfører (1769), at „Borggaardens Grundmur var opført af hugne firkantede Sten, hvorimod selve Bygningerne var af Bindingsværk, ikke meget anseelig.“ Aabenbart har man som Bygningsemne benyttet, foruden de tilhugne Sten, hvad Egnen var mest rig paa: Sten fra Israndens Aflejringer og Egetømmer fra de den Gang almindelige Skovstrækninger. Borggaarden blev opført paa en 2—3 m høj firkantet Holm (ca. 40 × 40 m) og var omgivet af dybe og brede Grave. Imod Nord dannede en derværende Mose en naturlig Yderdækning. Ladegaarden laa paa en Banke sydøst derfor og var omgivet af naturlige Sænkninger i det omliggende Terræn.

En Formodning om, at Hovedbygningen en Tid har haft sin Plads helt henne ved Landevejen, hvor der endnu staar en Del høje, gamle Træer, er muligvis ikke holdbar.

I en ældre Beskrivelse af Kjærsholm (Both 1872) hedder det, at „Det gamle Kjærsholm laa paa 2 firkantede Pladser, a og b, der var omgivet af Grave og naturlige Sænkninger. Paa den østlige laa Ladebygningen. Det var oprindeligt en naturlig Bakkearm, der strækker sig ud i Mosen mod Nord. Hvor Vejen nu gaar, var en Grav eller Sænkning, og de naturlige Sænkninger mod Vest og Øst fordybedes ved

Gravninger. — Vestlig for denne Grav laa Borggaard- den, ligeledes paa Overgangen mellem Højdedrag og Mose. Nu hæver Pladsen sig ca. 10 Fod over Engen mod Nord. Mod Øst og Vest er endnu Grave. Mod Syd løb Graven tæt op ad det nuværende Stuehus. Enkelte Mursten er bevarede af den gamle Bygning. (10" lange, 5" brede, 2½" tyk)."

Denne Beskrivelse giver et godt Indtryk af, hvorledes det andet Kjærsholm har været beliggende og saa ud: opført med Forsvar for Øje paa et fra Naturens Side næsten ideelt Sted.

Borggaardens Syldsten var Granit, Byggeemnet Munkesten og Egetømmer. De to Rækker gamle Træer, der endnu væsentlig er bevarede, lader formode, at Hovedbygningen laa i Øst-Vest paa Pladsens nordligste Del, altsaa hvor Laden nu har sin Plads.

Ogsaa Løjtnant Both nævner, at der til Gaardens Opførelse blev anvendt Sten fra Ungstrup Kirke, af hvilke een fra Kirkens Triumfbue endnu ses som Trappesten.

Opriindelig var Kjærsholm en saakaldt adelig Sædegaard, hvorved forstaas en saadan Hovedgaard, der før 1660 var Bolig for en Familie, som enten var eller senere blev optaget i Adelsstanden. Dens første Ejer synes at have været Christian Sandberg, der faldt som dansk Hærfører i Sverrig i Aaret 1569. Efter ham fulgte hans Broder, Henrik Sandberg, der døde 1588. Hans Enke, Kirsten Juul, ejede derefter Gaarden til sin Død 1626. — Henrik Sandberg angives at have været en meget rig Mand, der skal have ejet ikke mindre end 734 Tdr. Hartkorn paa forskellige Steder i Jylland.

Fra Henrik Sandbergs Tid findes der i Kanc. Brevbøger en Beretning om, at Kongen „med ikke ringe Tab“ af Niels Skeel til Vinderslevgaard havde tilskiftet sig Møgellund, der laa tæt op til Kjærsholms Jorder.

Det er da forstaaeligt, at denne Gaards Ejer kunde fristes til ogsaa at jage paa Kongens Grund.

En Gang i Aaret 1584 blev saaledes Henrik Sandberg med sine Tjenere under Jagten paa Møgellunds Marker greben paa fersk Gerning. Om det var Kongen selv eller maaske Lensmanden paa Silkeborg, Hr. Mandrup Parsberg, der overraskede Herren til Kjærsholm, kan ikke ses, men medens den ene Tjener undslap, blev Henrik Sandberg paagreben, og det blev paalagt Lensmanden at faa de skyldige straffet. Efter de foreliggende Oplysninger faldt Sagen imidlertid bort, idet Sandberg lovede Bod og Bedring.

Det lange Tidsrum af 38 Aar, i hvilket Kirsten Juul sad som Ejerinde af Kjærsholm, faldt jo altsammen indenfor Kristian den 4.s Regeringstid, en Periode, der som Helhed prægedes stærkt af Adelens og Kongens tiltagende Magt. Saavel Kronen som Gødsjerne tiltog sig i denne Tid Ejendomsret til mange Bøndergaarde i Landets forskellige Egne.

For Thorning Sogns Vedkommende foreligger der Vidnesbyrd om, at Kirsten Juul i Aaret 1600 tilkøbte sig Raadighed over Mikkellarsens og Birgitte Larsdatters Gaarde i Skræ, samt Niels Jensens, Søfren Larsens, Niels Christensens og Niels Skøtts i Knudstrup. (Kanc. Brevbøger). Imidlertid maa Ejerinden af Kjærsholm ikke have optraadt saa hensynsfuldt, som hun burde, thi Bønderne klagede til Kongen over Fruen, og da Kongen ogsaa havde Indtryk af, at det ikke gik helt lovlig til med Købet af de omtalte Gaarde, sendte han ved et Missive (Brev) af 7. Januar 1600 Bud til Hr. Jørgen Friis, Embedsmand paa Hald, om nøje at undersøge hele Sagen paa Kongens Vegne, „hjælpe Bønderne til deres Ret, og tage alt beskrevet, saa Kongen deraf nærmere kan erfare, hvorledes det sig forholder.“

Om Sagens nærmere Forløb er ikke fundet videre

Oplysning, men rimeligvis er Kirsten Juul bleven nødt til at give en hel Del efter.

At hun i det hele taget maa have været noget vanskelig, synes endvidere at fremgaa af en Sag fra samme Aar: Sagen var, at „man“ i Kongens Umyndighedsaar, nemlig d. 30. August 1589, havde samtykket i et Mageskifte mellem Kronen og Fru Kirsten, hvorved den sidste fik noget Arvegods (Krongods) i Koldinghus Len (Egholt By, Lejrskov Sogn) for „en Gaard kaldet Møglund (Mallinggaard) og 3 Gaarde i Vertrup.“ Da det afstaaede Gods ikke kunde undværes fra Kronen uden for stor Ulejlighed for Kongen, „er denne til Sinds heller ey at undvære Godset, men vil have det under Kronen igen, saaledes, som det fra Arilds Tid har været.“ Kongen tilskrev da Jørgen Friis, om at begive sig til Fru Kirsten Juul for i Venlighed at forhandle med hende om igen at afstaa Godset og faa sit eget tilbage igen. Dertil var Fruen imidlertid ikke villig, og „da de paa Skødet underskrivende Regeringsraader nu er døde, maatte videre overvejes, hvorledes man, endog inden St. Hans, kan faa det saaledes ordnet, at Fru Kirsten igen afstaar det hende udlagte Krongods mod Tilbagegivelse af hendes eget.“

Kongen var aabenbart ikke til Sinds at give efter, og det var hans Agt at sætte sin Vilje igennem. Thi saafremt Fru Kirsten ikke inden St. Hans lod Handelen gaa tilbage, „ser Kongen sig nødsaget til at indstævne hende med Skødet til den første almindelige Herredag og tage Dom over hende for hendes tillagte Dommerer, hvilket han dog nødigt vil for hendes Skyld.“

For Gaarden i Egholt vilde Kongen udlægge hende andet Gods, „saa at hun i alle Maader skal faa Skjel og Fyldest for sin Eyndom.“ Ogsaa denne Sag endte uden Tvivl efter Kongens Ønske og Vilje.

Som Sognets eneste Hovedgaardsbesidder er det

rimeligt, at Fru Kirsten Juul har ydet rigelige Midler til Vedligeholdelse og Udsmykning af Thorning Kirke. Vi, ved, at hun i Aaret 1620 skænkede en stor forgyldt Sølvkalk til Kirken med sit eget og Ægtefælles Navn indgraverede. Allerede 1606 havde hun faaet Stadfæstelse paa „Kirkens Part af Korntienden af Thuorning Sogn, hvoraf der aarlig svares til Kirken 3 Ørter Rug, 3 Ørter Byg og 6 Ørter Havre.“

Ved sin Død 1626 blev Kirsten Juul, salig Henrik Sandbergs Enke, begravet i Thorning Kirke.

Den næste Ejer af Kjærsholm blev Oberstløjtnant, senere Major til Hest, Thyge Sandberg. Han faldt i en Alder af kun 41 Aar under Svenskekrigen „i det mærkværdige Slag“ ved Nyborg d. 14. November 1659. Hans Hustru, Karen Juul, var død 1656. Begge blev de gravsatte i Thorning Kirke, hvorom det i Præstens Indberetning fra 1660 hedder, at her er „en adelig Begravelse, som nu skal repareres, hvor højsalig Tyge Sandberg og højsalig Fru Karen Juuls Liig skal henføres.“ Gaarden angives paa Tyge Sandbergs Tid at have 18 Tdr. Hartkorn.

Ogsaa efter den Tid vedblev Kjærsholm at være i Familien Sandbergs Besiddelse, idet Tyge Sandbergs Broder, Oberstløjtnant, senere Generalmajor Anders Sandberg, der tillige ejede Kvelstrup paa Mors, derefter sammen med en Brodersøn af Tyge Sandberg, Ulrik Sandberg til Bøgsted i Vendsyssel, ejede Gaarden indtil 1666.

Anders Sandberg var født 1620. Han blev uddannet som Officer, opholdt sig fire Aar i Udlandet og blev 1653 udnævnt til Ritmester, senere til Major og Eskadronschef. Deltog i Kristian d. 4.s Krigstog til Tyskland og kom 1659 i svensk Fangenskab. I Aaret 1670 blev han udnævnt til Oberst ved det nordjydske Regiment og var som Generalmajor med i Felttoget i Skaane 1676. Men her blev han efter en Batalje ret

pludselig suspenderet fra sin Stilling paa Grund af formentlige mislige Forhold ved Slaget. Ved en Krigsret blev han derfor dømt fra Ære, Liv og Gods, men igen af Kongen benaadet (7. Maj 1677). Samme Aar døde han i September Maaned, efter Sigende af Græmmelse over sin Skæbne. Han omtales ellers som en „aarvaagen og forstandig Fører af selvstændige Styrker.“ (Hist. Tidsskr. 8. Rk. I Pag 149).

Af Kjærsholm Jordebog 1662 ses det, at Hovedgaarden paa den Tid havde 18 Tdr. Hartkorn. Gaarden Møgellund var noget større med 25 Tdr., 2 $\frac{1}{2}$ Skp., 1 Fdk. og 1 Alb. Til Hovedgaardsejeren svarede af sidstnævnte Gaard: 1 Ørte af hver af de tre Kornsorter Rug, Byg og Havre (svarende til henholdsvis 10, 12 og 20 Skp.) Desuden 3 Pund Smør, „et Fornød (Ungkvæg) et Lamb, en Gaas, 2 Høns, en Mark Gjæsteri og en Mark Haar.“ Haarene fra Kreaturerne opsamledes den Gang omhyggeligt og blev anvendt til Reb o. l.

Under Kjærsholm hørte paa den Tid iøvrigt:

I Thorning	3	Gaarde	og	3	Gadehuse.
I Vattrup	5	—	-	1	—
I Skræ	2	—	-	1	—
I Impgaard	2	—	-	1	—
I Ungstrup	7	—			

Alle disse Gaarde betalte aarlige Afgifter ligesom Møgellund, saaledes, at der til Hovedgaarden ialt svarede af Bøndergodset:

Rug 13 Tdr., Byg 27 Tdr. 5 $\frac{1}{2}$ Skp. 1 Fdk., Mølle-skyld 12 Tdr., Malt 1 Td. 2 Skp., Havre 24 $\frac{1}{2}$ Td., Smør 2 $\frac{1}{2}$ Td. 1 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., Svin 16 Stk., Fornød 11, Gæs 12, Lam 13, Høns 24, Haar 3 Mark.

Summen af alt Hartkornet opgives til 139 Tdr, 1 $\frac{1}{2}$ Skp og 1 Alb.

De to nævnte Ejere Sandberg besad, som omtalt Kjærsholm indtil Aaret 1660, da de pantsatte den med

26 Tdr. Hartkorn til Raadmændene Hans Jørgen Majoner og Jakob Hasse fra Viborg. Den ringe Sum af 3500 Rdl., som Ejerne fik, tyder paa, at det ogsaa for Kjærsholm med tilliggende var gaaet svært tilbage under de foregaaende Aars Indfald og Krige.

Det har næppe været de to Raadmænds Hensigt at beholde Gaarden, thi de tilskødede straks det hele til Peder Jensen Bering af Viborg, der atter 1681 for det samme Beløb (3500 Rdl.) solgte Gaarden til Licentiat Niels Hoffmand, Ejer af Ørndrup i Himmerland.

Efter Skøde- og Panteprotokollen gengives her det interessanteste Aktstykke fra denne Overdragelse. — Foruden et godt Indblik i Datidens Stil og Skrivemaade, giver det gode Oplysninger om Gaardenes tilliggende og disses Ydelser m. m.

„Peder Bering hans Transport til Licentiat Niels Hoffmand.“

Kjender jeg underskrefne Peder Bering vonhaftig (boende) i Knudstrup, at eftersom ærlig og velbyrdig Mand Anders Sandberg til Kvelstrup og Ulrick Sandberg til Bøgsted hafver været skyldig til højvelbaarne og velbaarne Hans Jørgen Majoner og Jakob Hasse, Kjøbmand i Wiborg, 3500 Rdl., hvorfor bemeldte gode Mænd denne til Forsikring hafver til Brugelighed pantsat att efter deres Jordegods efter deres udgifne Pantebrefves Forholdning, dateret 3./2. 1666, nemlig i Jüdland i Liusgaardherrit Kjærsholm Hovedgaard med sine Bygninger samt Gaardens Mark, Schouf oc anden tilliggende Eyndom Herlighed oc Frihed, intet deraf undtagen i nogen Maade ved hvad Nafn nævnes kand. Hovedgaardens Takst er 25 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. Bøndergaarde i bemeldte Liusgaardherrit Thorning Sogn:

Wartrup . . . . . Jens Christensen 1 Ørte Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 1 Pund Smør, $\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Fornød, 1 Mark ($\frac{1}{2}$ Pd) Haar, 1 Mrk Gjæsteri.

- Michel Michelsen 1 Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 1 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Fornød, 1 Mrk Gjæsteri, 1 Mrk Haar.
 Peder Andersen 1 Ørte Rug, 12 Skp. Byg, 1 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Fornød, 1 Mrk Gjæsteri, 1 Mrk Haar.
- Ungstrup* . . . . . Rasmus Andersen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Fornød, 1 Lamb, 1 Gaas, 12 Høns.
 Poul Lauridsen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Fornød, 1 Lamb, 1 Gaas, 10 Høns, 1 Mrk Gjæsteri.
- Gadehusene . . . . . Christen Knudsen 12 Skp. Havre.
 Søren Bøylund 12 Skp. Havre.
- Kjærsholms Mølle* 12 Ørte Meel.
- Skræ* . . . . . Laurids Nielsen $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg, 2 Skp. Havre, 1 Svin, 1 Lamb, 1 Gaas, 10 Høns.
- Gadehusene . . . . . Søren Christensen 12 Skp. Havre.
- Ungstrup* . . . . . Anders Andersen 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg, 1 Ørte Havre, 2 Pd. Smør, 1 Svin, 1 Fornød, 1 Lamb, 10 Høns, 1 Mrk Gjæsteri.
 Mads Pedersen Dito.

Saa hafver vel bemeldte Hans Jørgen Majoner og Jakob Hasse forbemeldte Hovedgaard og Jordegods samt Pantebrefvet in Originale mig transporteret efter deres Transportes Lydende dateret 16./2. 1666, hvilket jeg igen paa lige Maade til Licentiat Niels Hoffmand til Ørndrup imod 3500 Rdl., som han mig rigtig og fornøjet conteneret hafver, transporterer oc ofverdrager saa oc hermed transporterer fra mig oc mine Arfvinger, oc bekjender jeg hermed for mig oc mine dennem aldeles ingen Lod, Deel eller Rettighed i nogen Maade at hafve til bemeldte Hovedgaard, Jordegods oc Pantebref efter denne Dag, men er han oc hans Arfvinger fuldkommen Hjemmel oc Tilstand til bemeldte Kjærsholm Hovedgaard, forbemeldte Jordegods og Pantebref oc Licentiat Niels Hoffmand oc hans Arfvinger at gjøre sig bemeldte Hovedgaard, Jordegods oc

Pantebref saa nøttig efter egen Vilje, som de bedst vil oc kand, ligesaaledes som bemeldte gode Mand Pantebref udi alle dets Ord oc Punkter omformel-des, oc det saaledes indtil hand eller hans Arvinger bliver rigtig konteneret for 3500 Rdl. Oc lofver jeg herhos at dersom bemeldte Hovedgaards Jordegods oc Pantebref blev Licentiat Niels Hoffmand eller hans Arvinger afvunden eller i nogen Maade formindsket formedels min egen Brøsts Skyld. Da blifver jeg oc mine Arvinger desudinden at holde Licentiat Niels Hoffmand oc hans Arvinger det gandske oc aldellis uden Skade oc skadeløs i alle Maader, til Vidnesbyrd under min Egen hand oc Zignet offentlig ombudet min højst ærede, gode Svoger, velbaarne oc velfornemme Signor Mogens Villumsen til Raakild oc min højtærede, gode Ven ærlig oc velfornemme Jens Christensen, Kjøbmand i Aalborg. Dette med mig til Witterlighed ville underskrifve oc forsegle.

Actum Aalborg d. 19. Jan. 1681.

Peder Jensen Bering.
Segl.

Til Witterlighed
Jens Christensen.
Mogens Villumsen.

— — —

Niels Hoffmand var altsaa en Tid Ejer af to Hovedgaarde, og da han 1695 solgte Ørndrup, har han rimeligvis taget stadigt Ophold paa Kjærsholm, thi efter sin Død 1698, 58 Aar gl., blev han begravet i Thorning Kirke d. 28. November. Hans Enke, Kirsten Thrane, vedblev at være Ejer af Gaarden indtil 1709, da hun d. 6. April skødede den til Janus Friedenreick til Palstrup i Højbjerg Sogn. Kirsten Trane døde 1712. Hovedgaardens Takst udgjorde da $16\frac{3}{4}$ Td., Tiende $18\frac{1}{4}$ og Hovedgaardsjord $47\frac{7}{8}$ Td. Købesummen var 1709 34380 Rdl.

Janus Friedenreick besad Kjærsholm i henved 50 Aar, vistnok til 1757, da hans Søn, Chr. Daniel Frie-

denreick, overtog den tilligemed forskellige andre Gaarde, som Faderen havde ejet, f. Eks. Timgaard i Vestjylland.

Den 16. Sept. 1771 overdrog Chr. D. Friedenreick atter Kjærsholm tilligemed Palstrup og Timgaard til sin Søn, Major Frands Friedenreick. I den „Convention“, som Hr. Friedenreick, der da var Enkemand med to Sønner, i den Anledning lod oprette, hedder det bl. a.: (Landsarkivet)

„Som det er bestemt, at alle Mennesker skal dø, saa er det og befaleet, at beskikke sit Hus, imens man lever, hvorledes dermed bør forholdes, — saa i Betragtning af foranførte og til Bevis paa min faderlige Kærlighed, haver jeg udi den hellige Treenigheds Navn fastsat og besluttet at afstaa og fratræde mine ejende Gaarde og Godser med videre paa følgende Maade:

Min Søn Frands Friedenreick antager *Kjærsholm Gods* paa en saadan Maade, som skal vises i de af mig anbringende Reservationsposter.

Hovedgaarden Kjærsholm med derudi befindende levende og dødt i navnlige Maader saavel i Borgsø som i Ladegaarden, reserverer jeg mig min Livstid til Beboelse Nytte og Disposition, dog ei utilbørlig“.

Overdragelsen gjaldt altsaa kun Hovedgaardens tilliggende, idet det i Conventioen videre hedder:

„Kjærsholms Hovedgaards Avling med Thorning og Hørup Sognes Kirketiende, Konge- og Korntiende, samt Thorning Sogns Kirke-Kvægtiende oppebæres til mig paa Kjærsholm. Bønderne forretter det sædvanlige Hoveri til Kjærsholm efter Hoveriforordningen af 20. Febr. 1771.

De frie Bønder i Thorning Sogn forretter Arbejde og Rejser som sædvanlig. Altsaa, jeg alene min øvrige Levetid disponerer over Kjærsholm Gaard, Avling og Tiender i alle Dele uden nogen Ansvar. Skulde nogen af Bønderne vise sig overhørig imod Ordre, reserverer jeg mig selv herfor at lade straffe“.

Som man ser, Udtalelser, der stemmer helt overens med Aanden i Datiden, naar Talen var om Forholdet mellem Godsherren og de menige Bønder. Muligvis var Aanden her aldrig saa streng som paa Øerne, men vi har dog ogsaa fra Thorning Sogn Eksempler paa, at Bønderne „viste sig overhørige“. (Se f. Eks. Bogen „Hylleborg“ af Maren Markussen).

Jagten i Thorning og Hørup forbeholdt Daniel Friedenreick sig, „samt Skov og Krat til føje Brug og Nytte“.

„Hvad nye Bygninger, som paa Kjærsholm opføres (undtagen 5 Fag Smedie-Hus, muret og teglhængt, og ligeledes 7 Fag i Borggaarden, om jeg finder det fornødent), gaar for min egen Regning og Bekostning. Men dette med Reparation til Bygningernes Vedligeholdelse anskaffer min Søn, Major Frands Friedenreick alle behøvende Materialier af Tømmer, Fjæl, Lægter, Tag, Søm, Mur- og Teglsten samt Kalk, men Haandværkerne giver jeg baade Kost og Dagløn. Impgaard vil jeg alene af Godset have mig reserveret til Brug efter eget Behag og Fuglemosegaard; Landgilden exiperes (undtages) og tilhører min Søn, men naar den bliver fæsteledig, jeg da vil overlade den til hvem jeg lyster, item Thomas Prindss Hus i Thorning — —“.

Major Frands Friedenreick levede indtil 1786. Det ser i høj Grad ud til, at det gik stærkt tilbage for ham, thi d. 24. April samme Aar blev der efter Requisition af Viborg Stiftsøvrighed, der var ufyldstgjort Panthaver i Gaarden, afholdt Auktion over denne. Kjærsholm blev ved denne Lejlighed af Majorens Dødsbo solgt til Kammerjunker Gerhard Didrik v. Levetzau. Bøndergodset udgjorde da 215½ Td., Hovedgaarden 17 Td., Tienden 36 Td., Skov- og Mølleskyld 1⅓ Td. og Købesummen var 17750 Rdl.

Levetzau blev kun Ejer i ca. 2 Aar, idet han allerede 1789 bortskødede Kjærsholm til Inspektør Jacob

Brøgger af Kjerteminde for 25550 Rdl. Brøgger, der imidlertid blev udnævnt til Told- og Konsumptionsforvalter i Vejle, beholdt ogsaa kun Gaarden i et Par Aar. Efter Skøde af 11./6. 1792 afhændede han den nævnte Dato sammen med Thorning og Hørup Kirker til Peder Glud fra Øster Kjelstrup for 25000 Rdl.

En Fortegnelse over Gaardens Ansættelse og tiliggende fra den Tid findes i Kjærsholms Jordebog af 1792 (Viborg):

1. Fri Jordegaards Taxt.....	16 Td.	6 Skp.	1 Fdk.	0 Alb.
2. Thorning og Hørup Sognes Kirke- og Korntiende.....	36 -	0 -	1 -	0 -
3. Kjærsholms Mølleskyld.....	1 -	4 -	3 -	0 -
4. Skovskyld.....	0 -	1 -	1 -	0 -
5. Bøndergods Ager og Eng..	169 -	7 -	1 -	1 -
<hr/>				
Ialt 224 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 1 Alb.				

Det Antal Gaarde, der laa under Kjærsholm, var følgende:

Grønbjerggaard	1	Gaard
Thorning	13	— 8 Huse
Ungstrup	22	—
Vattrup	8	—
Impgaard	3	—
Bøgild	6	—
Oddermark	1	—
Graagaard	2	—
St. Oustrup	2	—
Lille Oustrup	1	—
St. Graaskov	2	—
Lille Graaskov	1	—
Nørre Knudstrup	5	—
Kjærsholms Mølle	1	—
Vinderslev Sogn	2	—
Hørup Sogn	1	—
Karup Sogn	3	—

Saavidt vides boede Peder Glud aldrig paa Kjærsholm. Han forpagtede i hvert Fald Gaarden ud til

Peder Kastrup, der købte den 1794. Købesummen blev fastsat til 8150 Rdl. og 10 Faar.

Peder Kastrups selvstændige Ejendomsret til Kjærsholm var imidlertid heller ikke lang, thi allerede næste Aar (25./6. 1795) ses det af Skøde og Panteprotokollen, at Raadmand, By- og Herredsskriver i Viborg Th. Wissing blev Medejer mod at betale Halvdelen af Købesummen. Dette gjaldt dog kun for Hovedgaarden med 12 Td. Hartkorn og 3 Td. ufri Jord. Muligvis har Kastrup ikke kunnet præstere de nødvendige Penge.

Men heller ikke dette Kompagniskab blev af lang Varighed: Næste Aar (23./6. 1796) tilskødede de to Ejere Kjærsholm til Anders Laursen fra Skanderup, der fik de $\frac{2}{3}$, og Mads Mikkelsen fra Wejerslev, der fik $\frac{1}{3}$. Købesummen var nu 12000 Rdl. Disse to Ejere beholdt Gaarden i 3 Aar, indtil de (13./6. 1799) bortskødede den til Peter Hansen fra Stenderup Strand v. Haderslev for 12770 Rdl.

Ogsaa ind i det 19. Aarhundrede fortsattes denne Gaards omtumlede Tilværelse. 1806 ser vi, at Peter Hansen i Følge en allerede Aar 1800 udfærdiget Købekontrakt sælger Kjærsholm til Anders Wissing paa Aunsbjerg (vistnok Forvalter). Han gav 11600 Rdl. men afhændede omtrent samtidig Gaarden til Fru Sofie Magdalene Dietrick, gift Paulsen til Tvis Kloster (forhen af Kyø, død 1819). Købesummen opgives til 13800 Rdl. I Handelen fulgte „de saakaldte Klem Marker, der i en Aarrække var dreven eller brugt af Kjærsholms Ejere“. Hovedgaardens Taxt var da 16 Td. 6 Skp. 1 Fdk. Desuden var der 3 Td. 1 Skp. 1 Fdk. ufrit Hartkorn „hvoraf der efter kgl. Tilladelse af 31. Maj 1789 betales aarligen en Afgift af 16 Ldp. Hør til de Thorning Bymænd“.

Fru Dietrick, Enke Paulsen, synes at have været Ejer i nogle Aar, men omkring 1810 solgte hun den til Morten Sommer (fra Staarupgaard i Højslev Sogn),

som angives at være „boende paa Kjærsholm“. Købesummen var nu 25300 Rdl., og nu kom Tidspunktet, da Gaarden blev splittet ad: Den 26. Nov. 1811 afholdt Sommer offentlig Auktion over ialt 32 Parceller under K. Selv beholdt Proprietær Sommer den gamle Gaard, det nuværende Neder Kjærsholm, men den største Parcel, Nr. 1 blev tillige med Nr. 2 og 3 købt af Chr. Knudsen, Alling Mølle, for 6415 Rdl. Denne Ejendom har siden udgjort det nuværende Over Kjærsholm. Alle de andre Parceller købtes af Egnens Folk, for største Delen dem, der beboede dem. Aaret efter (1813) solgte Sommer igen Neder Kjærsholm til Lars Dalgaard, der ejede den til 1817. Da var der igen Auktion paa Gaarden, og ved den Lejlighed købtes den af Forligsmægler Søren Frost og Jørgen Chr. Nandrup fra Baadsgaard, Bøvling Sogn (Se „Hylleborg“). 1819 blev Nandrup Eneejer indtil 1827, da han for kun 1050 Rdl. Sølv solgte Neder Kjærsholm til F. Chr. Preisler, senere Hotelejer i Viborg (død 1887).

Kun kort Tid var Preisler Ejer, thi 1829 solgte han til Stiftslandinspektør Hansen for 1700 Rdl. Sedler. Senere overgik Gaarden til hans Søn, Landmaaler C. L. B. Hansen, der døde 1861, hvorefter Kammerraad F. V. Bering var Ejer til sin Død 1869. 1870 (11./6.) tilskødedes Gaarden Proprietær Raahauge, som igen 1874 afhændede den til Obel Friis for 1600 Rdl. Hovedgaarden Kjærsholms lange Ejerrække slutter da med, at Obel Friis' Søn Chr. Friis ejede den i en Aarrække omkring 1900, indtil den nuværende Ejer, Chr. Petersen fra Donsborg købte Gaarden i 1913 for 34000 Kr.

— — —

Naar man nu i vore Dage ad Landevejen fra Thorning til Kjellerup passerer Dalen, hvori Kjærsholm har sin Plads, kan man endnu berøres af Forestillingen om de svundne Aarhundreders Storhed og Om-

Fra Ladebygningen paa Kjærsholm.
Granitkvadre i Bunden.

skiftelser. — Til Trods for, at Kjærsholm i Matrikulsansættelse er reduceret til godt 2 Td. Hartkorn, har den dog ikke helt tabt Præget af at være Sognets eneste Herregaard med en lang og bevæget Fortid. Hovedbygningen har endnu noget herskabeligt over sig, og Haven og de to Stentræpper inde i Gaarden taler endnu om svundne Tider, og om den Gang da Kirkebygningen i Ungstrup afgav Materiale til Gaardens Ombygning.

Ladebygningen mod Nord hviler endnu paa Granitkvadre fra Ungstrup, og dens gamle solide Ege Bindingsværk kan nok se ud til at have staaet i et Par Aarhundreder. Sidebygningerne er noget yngre, men de to Rækker af høje, gamle Træer inde i Gaarden minder direkte om det andet Kjærsholm, Godsejerens og Herskabets fornemme Residens.

Præsteembedet og Præstegaarden.

Præstegaardens Auling maae vistnok ikke forbigaaes, skjønt det er saare uvist, hvøden kan give af sig — —

(Niels Blicher 1790).

Det er i vore Dage almindeligt, at ogsaa Præsterne paa Landet faar en væsentlig Del af deres Løn i Form af Penge. Dog er det ikke usædvanligt, at Præsten enten selv eller ved en Forpagter driver Præstegaardens Avling. „Anordningsmæssig Bolig“, samt Indtægter i Form af Accidenser d. v. s. mere uvisse Indtægter, saasom Offer ved Højtider, Bryllup og Begravelser, findes endnu, men er dog i Reglen afløst af en fast aarlig Sum, ligesom Tienden, der afløstes 1913.

Men saaledes var det ikke i „gamle Dage“. Da var Præstens væsentligste Indtægt Landbruget. Særlig paa Steder, hvor der ingen større Hovedgaard fandtes, var han tit Sognets største Jordbruger.

Det er derfor kun naturligt, at Præstens Interesser udenfor den egentlige Præstegerning i ret høj Grad samlede sig om Præstegaardens Avling. Ja, i mange Tilfælde var Forholdet dette, at Præsten var Sognets Foregangsmand paa Landbrugets Omraade.

I de Tider, da Bondestanden i de fleste af Landets Egne levede i Afhængighedsforhold til Godsejerne, da Bønderne var Fæstere og ikke Selvejere, da var Præstegaarden altid fri.

I Forhold til den jævne Almue, der udgjorde den største Del af det jordbrugende Folk, fik Præsten da naturligt den Stilling, at han paa Jordbrugets Omraade var den, der skulde belære og oplyse Bønderne i deres Erhverv, støtte dem i den vanskelige Stilling

til Herremanden, og virke ansporende med Hensyn til Jordens Behandling, Kvægavlens Fremme m. m.

Da Bønderne den Gang var pligtig at yde Tiende (1/10. af Kornavlens) til Præsten, var denne ogsaa af den Grund interesseret i Avlens Tilstand. Det er da ogsaa en kendt Sag, at denne Interesse i et vist Tidsrum omkring 1800 blev saa fremtrædende hos Præsterne, at disse ikke blot blev Foregangsmænd paa det landøkonomiske Omraade, men at Sansen for de materielle Forhold næsten borttog Sansen for Udbredelsen og Vedligeholdelsen af et virkeligt Aandsliv og en sand kristelig Forkyndelse. Det var saaledes i disse rationalistiske Tider ikke ualmindeligt, at Præstens Prædiken mere drejede sig om Korn- og Kartoffelavl end om Evangeliets Forkyndelse.

Vel har Thorning Sogn aldrig hørt til de Egne, hvor Bondestandens Underkuelse eller Rationalismens Landsbølge satte tydeligst Spor, men Forholdet til Herremanden paa Kjærsholm og Fornuftkristendommens Tryk gik dog ikke helt ubemærket hen over Sognet.

Af Anders Pedersens og Provst Windfeldts Beretninger i Herredsbogen fra 1660 og 1772 faar man et godt Indtryk af mange Detaljer vedrørende Præstembedet og dets Indkomster, der tilsyneladende har haft en ret fremtrædende Plads i Tidens Aand. Der gives herigennem tillige et godt Bidrag til Belysning af forskellige Forhold i Sognet i de paagældende Tider.

Om nogen Løn i Penge synes der slet ikke at være Tale ude fra. Foruden Indkomsten ved Dyrkningen af Præstegaardens Jordstykker havde Præsten af Annexgaarden i Ungstrup (1660) 1 Ørte Rug, 1 Ørte Byg og 1 Ørte Havre, svarende henholdsvis 10, 12 og 20 Skp. Fra Annexgaarden i Karup en aarlig Indtægt paa 4 Td. Rug og en Fjerding Smør. Provst Windfeldt tilføjer, at „min Formand i Steden for dette Korn

hafde af Herlighedsejeren (Ejerne af Kjærsholm og Palstrup) efter indgaaet Accord 2 Rdl. i Penge, hvorved jeg har ladet det staa i Henseende til anden høflig Gengæld“.

Af de saakaldte Decimanter d. v. s. tiendegivende Gaarde, havde Pastoratet omkring 17. Aarhundredes Midte i Thorning 40, i Karup 9 og 10 Boel. Indtil Provst Windfeldt Ansættelse 1750 blev Tienden til Præsten, ligesom til Herremanden, ydet „i Kjærven“ d. v. s., at den udtoges i Marken af selve Avlen, enten inden denne kom i Hus eller i Form af Korn „in natura“. Provst Windfeldt lod alle de, der vilde, give Tienden i Penge. Decimanternes Antal var i hans Tid meget større, men alligevel beløb den tiendeydede Kornmængde sig kun til 10 Td. af den Grund at Sognets Hartkorn var inddelt i mange smaa Portioner. „Naar man ser paa Personer eller Beboere, er Decimanterne meget ulige og til adskillige Tider forskellige, ligesom en Beboer snart faar mere snart mindre Hartkorn at drive“. Af Karup Sogns ca. 40 Td. tiendeydende Hartkorn fik Præsten aarlig ca. 20 Td. Rug, „som er næsten det eneste Slags Korn der“. I Provst Windfeldts Tid udgjorde det tiendeydende Hartkorn i Thorning Sogn 176 Td. 2 Skp. 2 Fdk., i Karup ca. 37 Td. I Kvægtiende fik Præsten af Thorning 4 Rdl., af Karup 1 Rdl. Højtidsofferet gav aarlig ca. 44 Rdl., „men der er undertiden Restancer for 60—70 Personer, som intet vil give“. Muligvis har det dog mere været Evnen end Viljen, det skortede paa.

Af andre Indkomster var der Paaskerenterne, der alene svaredes af Beboerne i Thorning, eller „de burde svare dem efter gammel Skik“. Denne Ydelse androg 1 a 2 Snese Æg, og desuden plejede Gaardene Bøgild, St. Oustrup og Graagaard hver at give en Kage eller i dens Sted en Mark i Penge.

Der var endvidere noget, der hed St. Hans-Renter.

De ydedes i Naturalier og kunde beløbe sig til „nogle faa og smaa Oste, men $\frac{1}{3}$ blive ude“. Resten ansloges til 2 Rdl. „thi Besætningen paa Gaardene er meget ringe i disse Tider“ (ca. 1770). Efter Windfeldts Beretning var det i Thorning ikke Skik at give Præsten Jule-Renter.

Af Kjærsholm ydedes for „en i Hr. Thyge Sandbergs Tid nedbrudt Gaard kaldet Møgellund, 1 Td. Rug, 2 Td. Havre og 1 Td. Byg. For Grønbjerggaard, der 1710 blev underlagt Kjærsholm, ydedes der af Herremanden 4 Skp. Rug, 4 Skp. Byg og 1 Td. Havre. For Vin og Brød til Kirkens Brug fik Præsten aarlig 1 Td. 4 Skp. Rug og lige saa meget Byg, for hvilket Hr. Windfeldt dog „i nogle Aar har taget Penge efter Kapiteltakst“.

De mere usikre Accidenser anslog han til 15 a 16 Rdl. aarlig.

Som det fremgaar af det foregaaende, hørte Thorning og Karup sammen til et Pastorat i ældre Tid, et Forhold, der vedblev indtil d. 7. Aug. 1787, da Karup blev lagt sammen med Frederiks. Lysgaard blev i Stedet lagt til Thorning fra Aar 1817.

Ved Oprettelsen af de tyske Kolonier omkring 1760 og Dannelsen af Frederiks Sogn, fragik der Thorning Præsteembede 8 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Hartkorn af Karup Sogn, for hvilket Tab der i Fl. Reskript af 16. Juni 1764 tillagdes Præsten i Thorning en aarlig Refussion af 20 Rdl.

Lige siden Egnen i Middelalderen i langt højere Grad var beklædt med Skov, havde Præsten haft „nødtørftig Olden paa Kongens Schouffue“. Anders Pallelsen siger, „at dette haffuer baade ieg och mine Formænd haft sig“. Efterhaanden som Skovene forsvandt bortfaldt dog denne Ret, og Svinene blev opfodrede paa anden Maade.

I Provst Windfeldts Tid havde Præsten endnu „fri

Ildebrand paa Byens Heder og Marker af Lyng og Tørv. Hvad Hedetørv angaar har jeg, siden Alhedens Opmaaling har sat Grændser, ladet mine hente med Tilladelse af Karup Bymænd paa deres tildelte Grund, saasom de deri findes bedre end paa Thorning Hede“.

Provst Windfeldts Underskrift.

Idet vi nu efter de to foran nævnte Beretninger fra 1660 og 1772 vil søge Oplysninger om, hvorledes Thorning Præstegaard i ældre Tid saa ud og hvorledes dens tilliggende Jorder var beliggende og beskaffen, vil vi først se paa den ældste Indberetning, i hvilken der især findes Oplysninger om de mange Jordstykker, hvoraf Præstegaardens Marker bestod. Man skønner let deraf hvor besværligt Jordbruget maa have formet sig i Tiden før Jordfællesskabets Ophævelse. Et andet Udbytte af de temmelig detaljerede Oplysninger i Præsternes Indberetninger er Kendskab til en lang Række Sted- og Marknavne, hvoraf nogle endnu kan genkendes i vore Dage.

Anders Pedersens Oplysninger i Herredsbogen 1660 „Præstegaardens Ejendom anlangendes“ lyder saaledes:

1. En Toft ligindis midt i Byen med en Opkast omkring, kaldis Peder Ibsens Toft, hvorudi der kan saais $2\frac{1}{2}$ Td. Korn.
2. En Toft ved Præstegaardens vestre Indkørsel, hvori kan saais ungefær $3\frac{1}{2}$ Td. Korn.

3. Et Stykke Endeels-Jord kaldis Kower, med en gamel Opkast omkring, hvorudi kan saais ungefær $3\frac{1}{2}$ Td. Korn.
4. Et Stykke Endeels Jord, kaldis Bildmark med en liden Krat norden for, kaldit Bryslund, hvorudi kan saais $3\frac{1}{2}$ Td. Korn.
5. Et Stykke Endeels Jord kaldit Munkmark — — $4\frac{1}{4}$ Td. Korn.
6. Tvende smaa Agre øster for Munkmark, kaldit Sandagre, udi enhver 1 Skp. Korn.
7. En Ager ofuer Møllestien, derudi 2 Skp. Korn.
8. En Ager næst norden for Kjærsholms Kirkevej — — $3\frac{1}{2}$ Skp. Korn.
9. Sønden same Vej to Agre, udi enhver $2\frac{1}{2}$ Skp. Korn.
10. Tre Agre sønden Bryslunde, løber udi sønder og nær, udi hver $2\frac{1}{2}$ Skp. Korn.
11. Norden derfor 2 Agre, løber i øster og vester, hver $3\frac{1}{2}$ Skp.
12. Ofuer Kjærsholms Kirkevej paa denne Side Kirkehøj 3 Agre, og ved Putzrøgel en, udi dem tilsamen 7 Skp.
13. Fire Agre øster (for) Sallebund, som løber ofuer Brandmose til Kjærsholms Mark, udi enhver 5 Skp.
14. Sønden for en Aeger, løber fra Kauer Dige til Kjærsholms Mark — — 4 Skp.
15. Fem Agre østen Kauer Agre, som ligger tilsammen, udi hver 1 Skp.
16. En Ager ved Bese-Kjær, derudi 4 Skp.
17. Fem smaa Agre udi same Fald, sønden for Klar-mark, udi hver 1 Skp.
18. En Ager ved Kraghøj — — 2 Skp.
19. Tre Agre sønden for Kouer, ligger tilsamen, udi hver 3 Skp.
20. Vesten for ofuer Tyr-Eng fem Agre, udi enhver 3 Skp.
21. Norden for Kouer 5 Agre, kaldis Fratserkrog (?), udi hver 2 Skp.
22. To Agre ved Bøgild Kirkevej, løber fra den store Damme til Damgaards Kjær, udi hver 2 Skp.
23. I Vestermark udi Vangen 4 Agre, udi dem tilsamen 12 Skp.

24. En Lyngager norden Karup By, derudi 4 Skp.
25. Tre Agre ved Gyldenhøj, udi hver 4 Skp.
26. To Agre udi Tyrkis (?), i enhver 4 Skp.
27. Et Stycke Eng kaldet Peter Ibsens Kjær, hvorpaa kan aufles i det højeste 6 Læs Høe.
28. En liden Styck Eng for Agersende i Munkemark — — 2 Læs Høe.
29. Et Stycke Eng kaldet Bilmarks Kjær, hvorudi kan aufles 2 Læs Høe.
30. En liden Engskift i Langsiig, kan aufles $1\frac{1}{2}$ Læs Høe.

Kand saais aarlig til Præstegaarden: Biug 4 Td., Rug 3 Td., Havre 22 Td.

Gifver Præsten aarlig til Silkeborg Slot: Gjæsteri 2 Slettedaler“.

I Provst Windfeldts Indberetning af 1772 genfinder vi ikke saa faa af de her anførte Jordstykker og Marknavne, saa det ses, at omtrent saaledes har Præstegaardens Jordtilliggende og Jordbrug formet sig gennem et Par Aarhundreder.

Windfeldts Beskrivelse er dog, hørende en nyere Tid til, mere udførlig og indgaaende. Han meddeler saaledes, at Markerne i hans Tid inddeltes i

- A. Toften.
- B. Markjorderne, Øster- og Vestermark.
- C. Engen.

Toften var den nærmest Gaarden liggende Del, der i Fællesskabets Tid fandtes ved alle Gaardene og som var den paagældende Bondes Særeje og ikke indgik i Jordfællesskabet. I de gamle Landsbylove hed det, at „Toft er Agers Moder“, hvilket vil sige, at efter Toftens Størrelse rettede sig Størrelsen af de Agre, som Gaardens Beboer fik i Fællesjorden.

Toften ved Thorning Præstegaard var temmelig stor, idet der deri kunde saaes „8 a 10 Td. Rug eller Byg eller 20 Td. Havre“.

Midt i Byen laa den ogsaa i Anders Pedersens Beretning omtalte Peder Ibsens Toft, der angives at

være indhegnet paa de tre Sider og paa den fjerde Side grænsede op til Bækken, som paa den Tid betragtedes som løbende omtrent midt igennem Thorning By.

Af den lange Række Navne paa Præstegaardens Jordstykker fra det 18. Aarhundredes sidste Halvdel skal her omtales et Uddrag:

Kauer eller *Kavre*-Mark var Navnet paa et temmelig stort Jordstykke afsondret „med en gammel Opkast el. Dige“. Deraf maa senere være opstaaet og opkaldt den nuværende Kauergaard.

Lind- eller *Bildmarken* var et af de saakaldte Eendelsjorder der 1690 blev afmærkede ved at omgives med en Opkast paa 2 el. 3 Sider. Den gik „blandt Almuen“ under Navn af Gjæsterijorden, stammende fra den Gjæsterafgift, som i Middelalderen var paalagt Præstegaarden til Lensmanden paa Silkeborg. Ved Alhedens Opmaalinger 1761 blev den forsynet med nye Skjelstene. Det samme var Tilfældet med „*Gryslunde*“, et gammelt Egekrat, ogsaa kaldet Præstens Enemærke, „tjenlig til Gjærdsel“. Det afmærkedes ved Landmaalingforretningen med 26 Skjelstene.

Mon ingen af dem skulde kunne findes endnu?

I Juni Maaned 1761 opsattes ligeledes 18 Skjelstene omkring Præstegaardens Del af *Munkemark*. Tæt østen for denne laa *Sandagrene*, og vest for disse „et lidet Egekrat“, kaldet *Sandagrenes Buske*.

En Del af de opførte Navne paa Præstegaardens Markjorder og Fald var følgende: *Tyrings-Rende*, *Kraghøj Fald*, *Hasselager Fald*, *Landager Fald*, *Koverkrog Agerfald*, *Damsgaards Kjær*, *Damagre Fald*, *Møllstifald*, alle smaa eller større Jordstykker, der kunde „tage“ fra et Par Skæpper til nogle Td. Korn. Af Vestermarken lægger vi særlig Mærke til *Dors-Fald*, „en Ager ved en enlig Høj“. Det er den senere kendte Dors- el. Dos-Høj, i ældre Tid ogsaa kaldet

Dorsen (Æ Doos). Jorden her omkring var for ca. 150 Aar siden „liggende i Lyng, ubrugeligt“.

Af de tilhørende Engstykker nævnes *Gryslunde Kjær*, *Sallebund*, *Damsgaards Kjær*, *Brandmose*, *Sandager Kjær* og *Tyre-Eng*. Dette sidste Navn stammede fra, at „Vandet i fordums Tid har staaet (derover) til efter St. Hans Dag“, saaledes, at Engen ikke kunde slaaes men maatte tøjres (tyres) af.

En Tid troede man, at Navnet hidrørte fra, at Præsten fra gammel Tid var forpligtet til at holde Byens Tyr og derfor var tillagt et bestemt Stykke Eng. Men af Thorning Bys Vide-Bog (Byens Lov) af 30. Jan. 1696 (§ 43—44) fremgaar det, at „den som holder Tyren skal derfor have Smør af hver Ko“. Ved en Resolution af 15. Aug. 1761 blev dette stadfæstet, hvorfor Provst Windfeldt, der holdt Tyren, 1772 kunde meddele, „at dette er endnu brugeligt“.

Annexgaardene i Karup og Ungstrup havde Jordtilliggende af tilsvarende Beskaffenhed. Til Gaarden i Karup hørte 8 a 10 Jordstykker bestaaende af ca. 150 Agre. Dertil forskellige Engstykker ved Vallerbæk og Haller Aa. Alt ialt havde Gaarden 1761 5 Td. 2 Skp. 2 Fdk. Hartkorn.

Annexgaarden i Ungstrup, der bestod af „36 Fag udi 5 Huse, middelmaadig Bygning“, havde 4 Td. 5 Skp. Hartkorn, og svarede i Landgilde til Præsten i gammeldags Maal hvad der var lig: 10 Skp. Byg, 20 Skp. Havre og 12 Skp. Byg. Gaarden havde „i forrige Tider indtil 1690 ligget halvvejs øde og ubeboet i mange Aar“.

I dens tilliggende Marker og Agre, af hvilke bemærkes Navne som: „Bjerger Fald, Langager Fald, Nørgaards Fald, Bleghøjs Fald o. fl. kunde aarlig ud-saaes 2 Td. 6 Skp. Rug, 2 Td. Byg og 12 Td. Havre. Desuden havde Gaarden „6 smaa Engskifter, hvorpaa kan avles 6 smaa Læs Høe“.

Om Thorning Præstegaard skal det endelig oplyses, at den i sidste Halvdel af 18. Aarhundrede (1772) bestod af 4 Bygninger der udgjorde 24 Fag „Indhus“ og 71 Fag Udhus. Desforuden 4 Fag Vognskur, ialt 99 Bindinger. Af disse var de 45 Fag opført af Provst Windfeldt, der tillige „satte Kjælder“, anlagde Have m. m. Dens Taxt i Matrikulen var 6 Td., 6 Skp., 1 Fdk. og 1 Alb. De anførte Tilbygninger og Forbedringer kostede Provsten 5 a 600 Rdl., saa han har sikkert med Rette kunnet bemærke i sin Indberetning, at „Gaarden nu er i god Stand“.

Under Jordfællesskabet.

„Cereses Frugthaver (Vangene) Orphei Urtebede (Engene) Danicæ Lystgange (Skovene) for hver Gaard og hver By, hvert Sogn og hvert Herred, hver Insel og hvert Land over gandske Danemarks Riige er afmaalt, synet og sigtet. Hver Agers Alenmaal, hver Falds Materie, hver Vangs Brug og Hvile og alting indskrevet i Tidens og Evighedens Protokol for Barnet i Vuggen og dets Efterkommere, en skreven Erindring, hvor Retfærdigheds Haand med Ziffer og Nummer beregner hver Mands Skat til Kongen, som alle er skyldig“.

(Prof. Dinesen i Fortalen til Matriklen 1688).

Det synes utvivlsomt, at det første Jordbrug i Danmark oprindeligt var et Enkeltmandsbrug. Gennem Køkkenmøddingerne har vi her i Landet de ældste Spor af dansk Landbrug, idet det gennem disse kan ses, at vort Land for flere Tusind Aar siden syd fra har modtaget en ret udviklet Landbrugskultur, hvor Okser, Faar, Geder og Svin sammen med Kornsorterne Byg og Hvede spillede Hovedrollen.

Fra ca. Aar 1200 har vi nogenlunde Rede paa de forskellige Former og Tilstande hvorigennem Landbruget i Danmark har udviklet sig op til vore Dage. Man regner med, at ca. Halvdelen af den Jord, der var under Plov ved det 20. Aarhundredes Begyndelse, var opdyrket paa Valdemar Sejrs Tid.

Med Undtagelse af Bornholm og Vestjylland kan det paavises, at Beboerne i Landets forskellige Egne

har boet sammen i Landsbyer. Jorden omkring disse var inddelt i de saakaldte Boel. Dette saakaldte Boelskifte afløstes, formentlig i det 12. Aarhundrede, af Solskiftet, hvorved der indførtes det Mark- og Jordfællesskab, som bestod indtil Slutningen af det 18. Aarhundrede.

Denne Landbrugsform, Fællesskabet, der uden Tvivl udformedes i Valdemarstiden, havde i sin Oprindelse i Virkeligheden en god Berettigelse og var igennem lange Tider, især under Bondestandens Afhængighedsforhold til Herremændene og Kronen i Virkeligheden den heldigste Form for Datidens Jordbrug. Bag ved Jordfællesskabets Opretholdelse laa der i hvert Fald en ærlig Bestræbelse efter at dele Sol og Vind lige derved, at hver Bruger fik lige Andel i den gode og den daarlige Jord. Men Driftsformen var en absolut Hindring for Fremskridt og for, at den enkelte kunde hæve sig op over Mængden.

Saa langt tilbage som til Valdemar Sejrs Jydske Lov 1231 kan det spores, at Bønderne i Danmark har svaret Skat eller Afgift til Kongen. I Valdemarstiden blev Afgiften fastsat efter den Udsæd, der kunde gøres i de forskellige Jorder.

Efterhaanden blev det Herremændene, der paalignede Afgifterne, idet Godsejerne blev ansvarlige for disse overfor Kongen.

Aaret 1660 blev ogsaa i denne Henseende et betydningsfuldt Vendepunkt. Adelen mistede sit Førerskab, og Landets Finanser var i en meget daarlig Forfatning. De Kilder man hidtil havde benyttet til Kronens (Kongens) Fornødenheder, nemlig Landgilden m. m., viste sig nu ganske utilstrækkelig, saaledes, at det nu blev nødvendigt at se sig om efter nye Former for Beskatning.

Man skred da til Fastlæggelsen af en Matrikel, der udregnedes efter hvormeget haardt Korn (Rug og

Byg) der kunde udsaaes pr. Arealenhed i en Ejendoms Jord. Ved Matriklen forstaas da en Hartkornsansættelse med Fortegnelse over de offentlige Afgifter, der hviler paa en Ejendom i Forhold til Jordens Godhed og den Mængde Rug og Byg, der kan udsaaes i denne.

Efter et Par mindre vellykkede Forsøg fik man endelig 1688 en god Matrikulering. I det ovenfor anførte Citat efter Professor Dinesens Fortale faar man et Indtryk af den Alvor og Grundighed, hvormed man gik frem. Her blev virkelig gjort et Arbejde og lagt en Beregning, som i de følgende 150 Aar blev raadende indenfor Landbruget indtil den nye Matrikel 1840.

Ved Matrikuleringen af 1688 (Kr. d. 5. Matrikel) fastsattes der 6 Godhedsgrader for Danmarks Jord, ligefra „allerbedst“ til „allerværst“. De til Landsbyerne hørende Marker, der strakte sig vidt omkring, deltes i Reglen i 3 Vange, som atter var delt i Aaser, der ved Agerrender skiltes i et Utal af lange, smalle Jordstrimler. Udenfor Bymærken fandtes Overdrev til Fællesgræsning.

Idet Bymændene derved fik deres forskellige Jordstykker beliggende paa mange (indtil over 100) forskellige Steder, blev Jorden nu drevet i Fællesskab, saaledes, at Markarbejdet til de forskellige Tider maatte gøres samtidigt for alle Byens Folk. I Landsbyernes Vider og Vedtægter blev der fastsat Bestemmelser om, hvorledes man havde at forholde sig, og ved Bystævnet vedtoges de nærmere Enkeltheder og Tidspunkter for Arbejdernes Paabegyndelse.

Fra Jordfællesskabet stammer den store Mængde af Marknavne, som vi for Thorning Sogns Vedkommende har set under Omtalen af Præstegaarden. Disse Marknavne, der ofte havde Tilknytning til Stedets Naturforhold eller Dialekt, maa i den paagældende Tid anses for at være nødvendig for nogenlunde at finde ud af de indviklede Forhold.

Efter denne til Forstaaelse af den almindelige Tilstand meget nyttige Indledning, kan vi gaa over til at se paa Forholdene for Thorning Sogns Vedkommende:

Efter Opmaalingsprotokollen fra 1682 deltes Thorning Bys Jorder den Gang i

I. *Vestermarken*, der dreves i 4 Aar, hvilede i 8.

II. *Østermarken*, - - 6 - - 6.

Navnene paa de forskellige Aaser var

I. *Vestermark.*

1. Grobs Agre	løber i syd-nord	12 Agre.
2. Skraadagre	- øst-vest	137 —
3. Vidsagre	- —	48 —
4. Tafelingsagre	- —	21 —
5. Sybesecsfall	- syd-nord	10 —
6. Gyldenhøjsfall	- øst-vest	60 —
7. Lille Mosefall	- —	54 —
8. Ravenkuldsfall	- syd-nord	36 —
9. Langericksback	- —	36 —
10. Mærkhøjsfall	- øst-vest	8 —
11. Holhøjsfall	- —	26 —
12. Wildkjeldsagre	- —	31 —
13. Skidenkjærsagre	- —	14 —

II. *Østermark.*

1. Kouerfall	løber i syd-nord	22 Agre.
2. Klemmensvejsfall	- øst-vest	28 —
3. Langagre	- —	26 —
4. Hysselagre	- —	21 —
5. Kouragre	- —	14 —
6. Kouerkrogsfall	- —	27 —
7. Pus-Røgelsfall	- syd-nord	13 —
8. Bildmark	- øst-vest	13 —
9. Lille-Marksfall	- syd-nord	15 —
10. Brandmose	- øst-vest	32 —
11. Munkmark	- —	33 —

Et Uddrag af Opmaalingsprotokollen fra 1683 giver os f. Eks. Oplysning om Antallet af og Navnene paa alle Bymændene i Thorning By. Der var ialt 7 Helgaarde, een 1½ Gaard, 2 Halvgaarde og 4 Huse. Med Undtagelse af Præstegaarden angives de alle at

„tilhøre“ d. v. s. henhøre under Amtmand *Carisius* paa Palstrup.

Thorning Bymænds Nafne 1683:

1. Præsten Hr. Peder Andersen	1	gaard.
2. Palle Michelsen	1	—
3. Jens Rasmussen	1	—
4. Laurits Christensen		
Søren Christensen	1	—
5. Christen Michelsen	1	—
6. Christen Andersen		
Mads Nielsen	1/2	—
7. Peder Mouritsen		
Jens Christensen Majlund		
Anders Christensen	1	—
8. Peder Christensen	1/2	—
9. Jens Christensen Lillelund		
Mikkel Pedersen		
Søren Nielsen		
Christen Andersen	1 1/2	—
10. Jakob Christensen		
Peder Nielsen	1	—
11. Palle Husmand	1	Hus.
12. Christens Enke	1	—
13. Edvard Jensen	1	—
14. Niels Nielsen	1	—

En samlet Oversigt over Ejendommenes Antal, disses Hartkorn og hele Sognets dyrkede Areal ser for 1682 saaledes ud: (Henrik Petersen: „Det danske Landbrug“).

	Gaarde	Hartkorn	Huse	Hartkorn	Dyrk. Areal
Thorning	10	47,40	4	0,34	345 Td.
Vattrup	6	14,47	1	0,18	119,7
N. Knudstrup	4	11,75	1	0,29	103,2
Skræ	6	12,32	4	2,17	93,9
St. Graaskov	1	5,39	0	0,00	50,4
L. Graaskov	1	3,78	0	0,00	30,8
Bøgdgaard	2	11,08	0	0,00	50,3
Grønbjerggaard	1	3,16	0	0,00	21,3
Lille Oustrup	1	2,97	0	0,00	22,4
Kjærsholms Mark	0	0,00	1	0,30	2,8
Impgaard	1	2,79	0	0,00	37,6
Ravnholt	1	4,00	0	0,00	45,9

	Gaarde	Hartkorn	Huse	Hartkorn	Dyrk. Areal
Sangild	1	2,82	0	0,00	37,8 Td.
S. Knudstrup	1	2,84	0	0,00	37,8
St Oustrup	1	6,83	0	0,00	35,0
Kjærsholm	1	16,78	0	0,00	123,6
L. Midtgaard	0	0,00	1	0,46	4,8
Ungstrup	19	43,0	7	1,5	244,6
Graagaard	1	7,9	0	0,00	45,5

Efter den nye Matrikel 1688 blev følgende Gaarde under Silkeborg Amt ansat saaledes:

Præsteg. i Thorning	Hartk. 6 Td. 6 Skp. 1 Fdk. 1 Alb.
Vatrupgaard	— 4 - 6 - 1 - 1 -
Bøgildgaard	— 9 - 1 - 3 - 0 -
St. Graaskov	— 5 - 3 - 0 - 2 -
L. Graaskov	— 3 - 6 - 2 - 0 -
Grønbjerggaard	— 3 - 1 - 1 - 0 -
Impgaard	— 2 - 6 - 1 - 0 -
Ravnholtgaard	— 4 - 0 - 0 - 0 -
Sangildgaard	— 2 - 6 - 2 - 2 -
St. Oustrupgaard	— 6 - 6 - 2 - 2 -
S. Knudstrupgaard	— 2 - 6 - 3 - 0 -
Annexg. (Ungstrup)	— 4 - 5 - 0 - 0 -
L. Oustrupgaard	— 2 - 7 - 3 - 0 -

De forskellige Opmaalings- og Markbøger, der blev udarbejdede i Aarene kort før 1700 giver bl. a. ogsaa et godt Indtryk af, hvorledes Bebyggelsen i Sognet har været. For Thorning Sogns Vedkommende samlede Beboerne sig sikkert udelukkende om de Steder, der ovenfor er anført i Fortegnelsen over Antallet af Huse, Gaarde og samlet Hartkorn. Spredt Bebyggelse og enkeltliggende Huse fandtes næppe. Fra meget gammel Tid blev Gaardene paa Landet oftest lagt 2 og 2 sammen, hvilket oprindeligt maa være sket for at Beboerne kunde staa sammen, saavel i Henseende til gensidig Hjælp ved Jordens Drift og Kvægets Røgt som for det Tilfælde, at man, hvad der den Gang slet ikke var saa sjældent, kunde blive overfaldet af ydre Fjender, Ulve eller Røvere eller andre omvan-

drende Folk, saasom Tatere, der ofte kunde være ubehagelige nok.

Saaledes var det ogsaa flere Steder i Thorning.

De forskellige Brug inddeltes iøvrigt i Helgaarde, Halvgaarde, Boel og Huse.

Gammel Bygningsform, ca. 1780.
(P. Laursens Gaard i Knudstrup).

Ved de forskellige Opgørelser under Forberedelserne til den nye Matrikel ses det, at Sognets forskellige Bebyggelser paa den Tid var saaledes:

Thorning By	10	Gaarde,	4	Huse.
Vattrup	6	Halvgaarde,	1	Hus.
Knudstrup	3	Helgaarde,	1	Boel, 1 Hus.
Skræ	5	—	5	Halvg., 1 Hus.
				(deraf 2 dobbelte).
St. Graaskov	1	Dobbeltgaard.		
Lille Graaskov	1	—		
Bøgild	1	—		
Grønbjerggaard	1	—	1	Halvgaard.
Lille Oustrup	1	—	1	—
Graagaard	1	—		
Impgaard	1	—		
Sangild	1	—		
S. Knudstrup	1	—		

St. Oustrup   1 Enkeltgaard.
 Ungstrup   12 Helg., 12 Halvg., 7 Huse.

Som det ses har Ungstrup endnu omkring 1700 været den folkerigeste Bebyggelse.

Sognets samlede Hartkorn udgjorde efter Kr. d. 5.s Matrikkel ialt:

Sædegaard (Kjærsholm)	16	Td.	6	Skp.	1	Fdk.	0	Alb.
Præstegaarden	6	-	6	-	1	-	1	-
Bøndergods	182	-	5	-	3	-	0	-

Af Matrikulsprotokollerne fra 1688 ses det, at næsten alle Sognets Beboere paa den Tid var Fæstere og Tiendeydere til Omegnens Herremænd.

Beboerne i Thorning By hørte under Hr. Carisius paa Palstrup. Vattrupmændene dels under Palstrup og Hr. Hoffman paa Kjærsholm. 2 betalte Bondeskyld til kgl. Majestæt.

Skræ Bys 10 Gaardmænd skattede eller gjorde Hoveri til Palstrup, Kjærsholm, Randrup Hovedgaard eller kgl. Majestæt.

Gaardene i Graaskov, Bøgildgaard og Grønbjerggaard hørte under Aunsbjerg, Lille Oustrup under Kronen og Kjærsholms Mølle naturligvis under Hovedgaarden. Ravnholt- og Sangildgaardene under Aunsbjerg, og St. Oustrup under kgl. Majestæt. — Ungstrup By hørte under Aunsbjerg og Kjærsholm, medens Graagaard ogsaa var en af de kongelige Erhvervelser, der svarede sin Landgilde til kgl. Majestæt.

Af de her medtagne Uddrag af det ret righoldige Materiale, som de gentagne Opmaalinger og Vurderinger i det 17. Aarhundredes sidste Halvdel afgiver, kan vi nogenlunde danne os et Billedé af vore Forfædres Liv og Tilværelse i Thorning Sogn i det paa-gældende Tidsrum. Sognet husede da næppe mere end ca. 400 Mennesker. Deres Arbejde og Erhverv var næsten udelukkende Driften af de forskellige Bymarker,

hvis Avl gav Menneskene det fornødne af Brød, Grød og Øl, medens Kreaturerne og Svinene, der den største Tid af Aaret gik løse i Skov og paa Overdrev, afgav det nødvendige af Kød, Flæsk, Mælk og Uld.

Brugsformen var den, at man hvert Aar tilsaaede de dyrkede Vange, idet en Del af disse dog, som omtalt, fik Lov til at hvile nogle Aar imellem, hvilket især var paakrævet af Hensyn til Vanskeligheden ved at skaffe den fornødne Gødning. Kunstgødning var jo ukendt.

Men Fællesskabet var ikke blot en Hindring for Forandring og Fremgang. Det var tillige en stadig Kilde til Trætter, Sløvhed og Vanegang, og i Forbindelse med Stavnsbaandet og Hoveriet foraarsagede det ogsaa i Thorning Sogn Sløvhed og Ligegyldighed. Da der fra omkring Aar 1700 begyndte at hæve sig Røster for at faa udfriet Bondebefolkningen af Afhængighedsforholdet og gammel Vanedrift, har det ogsaa i denne Egn virket som en Befrielse. I Løbet af det følgende Hundredaar bar Bestræbelserne jo ogsaa Frugt i Jordfællesskabets Ophør og Stavnsbaandets Løsning, der sammen med de øvrige Reformere paa Landbrugets Omraade blev Betingelsen for den senere rige Udvikling, som Landbostanden har været inde under.

Uldbinderiet.

Saa had vi da ennele molt aa o had osse
begyndt o læ di fem Pinn lest ve — —

(Æ Bindstouw).

Den Udvikling, der her i Landet har fundet Sted i det sidste Hundredaar, har saavel paa Erhvervslivets Omraade som paa Menneskenes daglige Livsformer og Tankesæt bevirket en fuldstændig Omkalfatring.

Ikke mindst indenfor de jordbrugende Befolkningslag kan der saaledes paavises en Række Erhvervsgrene og Brugsformer, der i vore Bedste- og Oldeforældres Tid var almindelige og vigtige, men som nu helt eller delvis er forsvundne, idet de er fortrængte og erstattede af andre Sysler og Indtægtsgrene. Dette gælder saaledes f. Eks. om næsten alle de Arbejder, der tidligere var knyttet til Hus og Gaard, saasom Brygning, Bagning, Vævning og Slagtning. Ude i Marken er f. Eks. Høravl og Lyngslet i de her omhandlede Egne næsten ophørt, medens Rodfrugtavl og de andre nyere Former, hvortil det landbrugsmæssige Arbejde i vor Tid har udviklet sig, er traadt i Stedet.

For nogle Sognes Vedkommende, særlig indenfor Hammerum og Lysgaard Herred, fandtes der indtil for et Par Menneskealder siden en baade stærkt udviklet og indbringende Hjemmeindustri, der var mere end en Husflid og Fritidssyssel, ja i lang Tid endog en vigtig og højt kærkommen Indtægtskilde for disse fattige Egne.

Særlig ved Blichers meget kendte Fortælling „Æ Bindstouw“, er denne Hjemmesyssel, Uldbinderiet, af Navn bleven kendt viden om, ogsaa udenfor Binde-deegnene. Endnu findes maaske tilbage enkelte, som i deres Barndom og Ungdom har været til Stede i en Bindestue, men Hosebinderiet hører dog Fortiden til.

Som en Fritidssyssel, der for mange af vore Forfædre spillede en stor Rolle, bør det derfor ogsaa mindes her, for i nogen Maade at fuldstændiggøre Billedet af Livet i de paagældende Egne. Hammerum og Lysgaard Herred var jo Binderiets særlige Hjemsted, og indenfor det sidste Herred opfattedes Thorning Sogn en Tid lang som Centralstedet for Udøvelsen af denne midtjydske Syssel.

Det Tidspunkt, paa hvilket Binderiet oprindeligt har fundet Indpas i Hedeegnene kan næppe nærmere angives. Steen Blicher siger, at Oprindelsen dertil ligger langt længere tilbage end skriftlige og mundtlige Frasagn. Da det tillige sikkert er rigtigt, hvad der fra anden Side er fremsat, at de mundtlige Frasagn i Thorning Sogn havde Forbindelse med Fortiden længere tilbage end i mange andre Egne, kan vi sikkert gaa ud fra, at Binderiet i hvert Fald rækker tilbage til omkring Aar 1700. Rimeligst er det, at det langsomt og naturligt er vokset frem af de Forhold og Vilkaar, hvorunder vore Forfædre i disse Egne var stillet efter den Tid, da de store Ødelæggelser, som Krigene og Indfaldene havde afstedkommet i det 17. Aarhundredes første Halvdel. Da Egnen delvis var øde, og Lyngen bredte sig mere og mere, maatte de Mennesker der efterhaanden igen tog Jorden i Besiddelse, søge alle Udveje for at skaffe sig Levemuligheder. Det nøjsomme Husdyr, Faaret, der næsten hele Aaret rundt kunde klare sig ved Løsgang paa Lyngarealerne, blev da den naturlige Tilflugt, og Faareholdet Bondens vigtigste Næringsvej. Uldens Tilvirkning og

Afsætningen af de Produkter, som Ulden var Raaemne for, blev en af Beboernes vigtigste Sysler.

Den første trykte Beretning om Uldbinderiet i Jylland fremkom i Aaret 1757 i „Danmarks og Norges økonomiske Magasin“. Det var Greve Fr. L. Moltke der her gav en Beskrivelse af sine Indtryk fra en Rejse i Nørre- og Sønderjylland. Forfatteren fortæller om Binderiet i Almindelighed, i hvilke Sogne det foregaar, og hvad Priserne i Almindelighed er: „Thorning, Carup, Sjørslev, Wium, Lefring, Hørup, Høeberg, Elsborg, Bering, Mamon, Hjermind, Windum og Almind Sogner i Aarhus Stift binde mestens Traadstrømper, uldne Vanter, bundne Nattrøjer og tillige nogle uldene Strømper, hvoriblandt er et Slags, Maskerne bliver gjorte saa aabne udi som tæt Vaadgarn, hvilket siden vadskes sammen, men duer aldels ikke til noget Slid“.

Det var Forfatterens Opfattelse, at Binderiet, denne „ældgamle og foruden Publici Hjælp florerende Manufaktur midt i Jylland“, burde befordres til „al muelig Fremvekt og Fuldkommenhed“. „Langt fra har det nogen stor Anseelse, just fordi det er paa Landet og har anlagt sig selv efterhaanden uformerket. Men just derfor holder jeg det desto visere og bedre. Ja, hvor ønskeligt var det ikke, at vi havde mange andre lige saa vel grundede og lige saa fordelagtige, da dets Produkter i temmelige Kvantiteter udgaa til Fremmede og aarligen indbringe nogle Tusinde Rixdaler i Landet“.

Men forinden man kunde begynde paa selve Strikningen, matte Garnet jo først forfærdiges. I en Bog: „Bindestuens Saga“ har Konrad Understrup 1918 givet en smuk Skildring og en historisk Opredning af Uldbinderiet i Jylland. Her har da ogsaa alle de forbedrende Arbejder, saasom Faarevask og Klipping faaet en ret udførlig Omtale. Kartningen og Spindingen er vel nu temmelig ukendte Arbejder for den

yngre Slægt, og Uldsaks, Karter og Spinderok findes i vore Dage næppe ret ofte udenfor Museerne, i hvert Fald ikke i Brug.

Uldens Tilberedning og Spinding fandt overalt Sted i de enkelte Hjem, hvor baade Mænd og Kvinder (ogsaa Karle og Piger) deltog. Undertiden blev der holdt Kartegilder (Kaargild), hvor flere kom sammen paa et Sted og i Fællesskab under Munterhed og Skæmt kartede Ulden med de to Haandredskaber, som et Par Karter bestaar af. Første Behandling førte til Fremstillingen af „Luffer“, der atter ved fornyet og finere Kartning gav „Tejer“, hvoraf Spindingen kunde foregaa. Kun undtagelsesvis udførtes Spindingen af Mænd. Hertil havde Kvinderne det bedste og lempe- ligste Haandelag. Naar Ulden var spundet, og Garnet vundet i Nøgler, kunde Strikningen begynde. Lige fra Barndommen til den høje Alderdom udøvedes Strik- ningen af begge Køn, som Blicher siger af „alle, som ikke ved Lamhed eller lign. er forhindret“. For Thor- ning Sogns Vedkommende befattede ialt cirka $\frac{2}{3}$ af Beboerne sig med Bindingen. Selv naar de var paa Vandring bandt de, især Kvinderne. Paa Vej ud i Marken og hjem igen, fra den ene Syssel til den anden, naar de gik i Besøg hos Naboen — syg eller sund — og „lige til Kirkedøren, og naar de atter træder ud af denne“.

Med Garnnøglet hæftet fast paa Brystet tæt under venstre Skulder havde de bindende begge Hænder frie til deres Idræt, som de kunde standse, hvis Hæn- dernes Hjælp var nødvendig andet Sted. Traaden havde sit Løb over venstre Pegefinger, og saa gik det med en gennem aarelang Øvelse erhvervet Hur- tighed. En dygtig Binder bandt et Par Mandsstrømper (lange) i Løbet af et Døgn. Til Trods for Hurtigheden foregik Bindingen meget akkurat, næsten mekanisk og ubevidst. Tilsyn var overflødig, Fingrene bevægede

sig automatisk, og Pindenes Afløsning foregik ganske af sig selv, alt med „rivende Hurtighed“. Blicher siger, at mange af disse brave Kvinder var „lige gesvindt til at bruge Hænder og Mund, og jeg har set Kvinder paa een Gang binde, træde Rok og læse“.

Skønt det saaledes kan siges, at der ikke var nogen Tid paa Aaret, hvor Bindingen helt hvilede, var det dog særlig Vintertiden, der kunde udnyttes til dette Arbejde. Og det var da meget almindeligt, at man samledes til de saakaldte Bindestuer, idet man, væsentlig for at spare Lys og Varme, søgte sammen paa eet Sted i de lange Aftener. Hen i November Maaned. naar Karle og Piger var flyttede i deres nye Pladser og Køerne var bleven indbundne, da var Tiden inde til at tage fat paa Bindehosen. Man valgte i Almindelighed den Gaard, hvor der var bedst Plads, og saa snart der var indrøgtet (fodret af), var det Tid til at begive sig til Bindehuset, hvor man gerne blev sammen til omkring Midnat. I Reglen bestemte en af Pigerne hvilke Karl og Pige der skulde „parres sammen“ d. v. s. kappes om, hvem der først kunde blive færdig med sit Nøgle. Af Garnnøglerne, der imidlertid paa Bordet opførte en lystig Dans og mødtes af de andres udstrakte Arme, afmaalte Pigen i Reglen 100 Favne, passende til ca. 3 Timers Binding.

Tiden gik da lystig under Kappelstrid, Samtale, Sang og Fortælling. Gillekrogen, hvorigennem Garnenderne var stukne, var anbragt i Loftet over Bordet. Ikke sjældent afsluttedes Aftenen med en eller anden Lystighed. Som Helhed forløb Bindestuerne, som Grev Moltke udtrykker sig, „ganske skikkelige, uden nogen Slags Drik at bruge“. Men Fantasien havde frit Spille- rum, og Ordet var frit. Adskillige mere eller mindre overdrevne Historier og ret fantastiske Beretninger har der nok af og til været iblandt, dog ogsaa meget jævnt og menneskeligt, der gav Udtryk for Sindets

Tilstand og Rørelser og var værd at forplante til senere Slægter.

I sin Bog „Vium Præstekald“ (1795) omtaler Præsten *Niels Blicher* naturligvis ogsaa Binderiet, der jo ogsaa fandt Sted i Vium og Lysgaard Sogne. Fra Sønnen St. St. Blicher har vi for Thorning Sogns Vedkommende gode Efterretninger fra Tiden omkring Begyndelsen af 19. Aarhundrede, idet han i Aaret 1825, samme Aar som han rejste fra Thorning, til det kgl. Landhusholdningsselskab indsendte en Afhandling om Uldbinderiet, særlig for dette Sogns Vedkommende. Blichers Kilde var især den i Sognet kendte og ofte omtalte Sognefoged Keller, der fungerede som Faktor (Mellemand) for de københavnske Hosekræmmere. Den økonomiske Forfatter O. J. Ravert benyttede senere Blichers Oplysninger til en Artikel i Handels- og Industritidende.

Thorning Sogn havde for godt 100 Aar siden ca. 1000 Indbyggere. Naar der herfra regnes Børn under 6—7 Aar og enkelte andre, der heller ikke kunde binde, kan det anslaaes, at $\frac{2}{3}$ af Befolkningen eller ca. 660 Personer befattede sig med Binderiet. Regner vi da med Blicher, at de $\frac{5}{12}$ af Aaret medgik til Markarbejde, Skolegang (Leg), Markeder, Gilder, Legestuer, Kirkegang og Torvekørsel, samt „Sygdom og Dovenskab“, faar vi, at ca. 660 Personer bandt 7 Maaneder af Aaret. Der forarbejdedes aarligt ca. 580 Ldp. Uld til en Pris af 8 Rdl. pr. Ldp. I forarbejdet Stand indbragte Ulden ca. 12 Rdl. 4 Mark og 8 Skill. pr. Ldp., saaledes at der blev en Fortjeneste paa 4 Rdl. 4 Mark og 8 Skill. Hele Sognets Arbejdsfortjeneste ved Binderiet anslog Blicher til 2400 Rdl. aarligt „hvilket er 14 Rdl. pr. Td. Hartkorn, men naar de ikke bindende 50 Td. fradrages, bliver det 20 Rdl. pr. Td.“

Til et Par Mandsstrømper (Hoser) medgik der gennemsnitlig $\frac{1}{2}$ Pd. Uld, og hver Binder forarbejdede aarligt ca. 12 Pd. Priserne var naturligvis en Del

forskellige, men det angives, at et Par Mandshoser blev betalt med 3 Mark, 12 Skill. Naar Ulden dertil kostede $1\frac{1}{2}$ Mark, blev Fortjenesten 2 Mark, 4 Skill. Regnet med en Bindetid paa 3 Døgn giver det 12 Skill. pr. Døgn.

At Binderiet var en god Støtte og bragte gode Penge til Sognet, kan man slutte deraf, at Beboerne med Indtægten derved kunde afholde alle Afgifter til Skatter og Tiender eller andre kommunale Afgifter, hvad der for Nutidsmennesker jo lyder næsten utroligt. Man forstaar da, at det med en vis Stolthed berettes, at medens mange Jordejendomme i det 19. Aarh.s første Halvdel ofte bortsolgte for resterende Skatter, fandt dette aldrig Sted hos nogen bindende Familie. Derfor kunde det ogsaa med Rette siges, at Fattigforsørgelsen i Bindeegnene aldrig var trykkende, thi alle, der kunde binde, og det var jo kun smaa Børn og Vanføre, der ikke kunde det, kunde ogsaa klare sig selv.

Der kan næppe være Tvivl om, at Uldbinderiet i Thorning og omliggende Sogne var paa sit højeste omkring 1800. Blicher mener, at det paa den Tid i det hele udgjorde den vigtigste Indtægtskilde for en Befolkning paa ca. 40000 Mennesker fordelt paa 90 Sogne, og naar Niels Blicher angiver, at der omkring 1795 i Vium Sogn aarligt forarbejdedes 52 Par Strømper (et Par om Ugen), kan vi sikkert gaa ud fra, at noget lignende var Tilfældet i Thorning.

Med Hensyn til Arten af de Uldvarer, der forarbejdedes, da var der særlig 8 Slags, nemlig:

1. Hele Mandsstrømper.
2. Sokker el. halve Mandsstrømper.
3. Fruentimmerstrømper.
4. Barne- og
5. Drengestrømper.
6. Underbukser.
7. Klokker.
8. Vanter.

Nedenstaaende Statistik, der stammer fra Sognefoged *Keller*, angiver Arten, Mængden og Prisen for Bindetøj, solgt fra Thorning Sogn i Aarene 1832—36:

	Mands- strømper Dus.	Kvinde- strømper Dus.	Sokker Dus.	Dreng- strømper Dus.	Børne- strømper Dus.	Under- bukser Dus.	Nat- trøjer Dus.	Ærmer Dus.	Beløb Rdl.	Materi- aler Rdl.	Netto Rdl.
1832	262	871	909	132	269	11	32	5	8282	5282	3000
1833	217	494 $\frac{1}{2}$	1173	175 $\frac{1}{2}$	227	15	9	5 $\frac{1}{2}$	6518	4904	1614
1834	192	371	1517	115	121	16	14	1 $\frac{1}{2}$	7225	5200	2025
1835	227 $\frac{1}{2}$	585	1146	120	145	13	23	6	7209	4830	2379
1836	284	671	1288	141	141	8	12	7	7834	4860	2974

I de anførte Beløb er ogsaa medtaget Prisen for noget uforarbejdet Uldgarn. Middelfor-
tjenesten bliver ca. 2400 Rdl. aarlig.

Men foruden disse forarbejdedes der ogsaa Schawler, Tørklæder og spraglede Strømper med Bomuld i, ligesom der ogsaa blev afsat noget tvundet Uldgarn. For Thorning Sogns Vedkommende var det særlig Strømper, der blev afsat. Varerne fra Lysgaard Herred havde i det hele et godt Ord paa sig, da Strømperne herfra gennemgaaende var faste, hvide og veldannede. Paa Markedet betegnedes de som „Lysgaards“, og Thorning Sogn havde Æren af at være Centralstedet for det gode Bind.

Som omtalt var Priserne ret varierende. Daarlige Aar med mindre Kornavl havde f. Eks. den Indflydelse, at Prisen paa Uldvarerne faldt, fordi man da producerede mere. Samtidig blev Kvaliteten dog gennemgaaende noget bedre, idet man under almindelige, gode Forhold var tilbøjelig til at sløje af med Godheden.

Hvorledes gik det nu med Afsætningen? Det er jo aabenbart, at en saa forholdsvis stor Produktion ikke kunde finde Afsætning indenfor den nærmeste Omegn. Salget af Bindetøjet fandt Sted ved de saakaldte Hosekræmmere, af hvilke der paa Stedet altid fandtes een eller flere. Den betydeligste i Thorning var Johs. Keller. Binderne solgte da deres Arbejde til Kræmmeren enten for rede Penge eller for Varer, saasom Sæbe, Uld, Tobak, Indigo (Farvestof) Twist eller Urtekram. De lokale Kræmmere oversendte saa Varerne til København til de der boende Kræmmere, af hvilke det for Aaret 1785 angives at der var 30. Johs. Keller, som i lang Tid aftog næsten hele Sognets Forarbejdning, angiver, at hans Fortjeneste var fra 6 til 9 pCt.

Allerede før 1800 opstod tillige de saakaldte gaaende Kræmmere, der tog ud fra Sognet og ved at gennemvandre andre Egne og Landsdele med Uldtøjet paa Nakken afsatte en hel Del. Ogsaa i Byerne Aarhus, Randers og Aalborg solgtes ikke saa lidt. Paa den

Maade blev ikke blot Varerne spredt viden om, men mangan en rejse- og videlysten Ungersvend fik paa denne Maade Lejlighed til at se sig om udenfor de hjemlige Egne, hvad der jo langt fra var saa almindeligt som nu. Det var hovedsagelig om Vinteren, naar der ikke var Brug for saa megen Arbejdskraft derhjemme, at Karlene saaledes tog Bylden paa Nakken og travede rundt fra Sogn til Sogn og fra Gaard til Gaard. En fornuftig, paapasselig Mand kunde godt paa denne Maade faa lagt Grunden til jævn Velstand senere i Livet samtidig med, at han lærte at kende Befolkning, Sæd og Skik paa andre Steder. I Reglen overnattede Uldhandlerne omkring i Gaardene, og endnu henimod Slutningen af 19. Aarhundrede var det ikke gaaet af Mode, saaledes at tage ud paa Uldhandelen med hjemmelavede Varer.

Men Uldvarer blev ikke alene solgte i Indlandet. Til Norge gik f. Eks. en Del, og Hamborg og Holland tog ligeledes noget. Omkring 1780 begyndte de holstenske Kræmmere, der især opkøbte Bindetøj, bestemt for de tyske Byer saasom Leipzig og Brunsvig, at indfinde sig. I Reglen 5 Gange aarligt ankom disse Hosekræmmere til Egnen, og i lang Tid opkøbte de ca. Halvdelen af Produktionen, særlig i Ringkøbing Amt. Det var især paa Markederne i Brande at Holstenerne mødtes med de hjemlige Samlere og aftog Varerne.

Det mest kendte Minde vi fra Thorning Sogn har fra denne Handel med Hosekræmmerne er i Blichers Fortælling „Hosekræmmeren“, hvor der er fortalt om en ret velhavende, hjemmeboende Kræmmer og om den unge Esben, der med Uldsækken drager syd paa helt ned til det holstenske.

Af andre Lande, der ogsaa modtog en Del hjemmegjorte, jyske Uldvarer kan nævnes Polen og Pommern. Ogsaa Rusland søgte i disse Tider begærligt

efter Bindetøjet, ligesom der ogsaa til Amerika sendtes en Del.

I det Tidsrum paa 5 Aar, der er angivet i ovennævnte Statistik, angives det, at de københavnske Kræmmere meget nær aftog $\frac{3}{5}$, medens Holsten tog $\frac{2}{5}$ af Thorning Sogns Tilvirkning.

Den store Efterspørgsel havde imidlertid sine Skygesider: Beboerne fristedes til at producere over Evne, idet de københavnske Kræmmere klagede over, at de ikke kunde faa nok, skønt Salget til Hovedstaden ansloges til „over $\frac{1}{2}$ Td. Guld“. Derved fik Binderiet tit Befolkningens største Interesse, saaledes, at Landbrugets øvrige Grene forsømtes. Der lød endog Klager over, at Ungdommen henfaldt til Ugidelighed og Dovenskab overfor al anden Syssel end netop Binderiet. Det, at Folk altid gik med Bindehosen i Hænderne, kunde jo nok paa en vis Maade udarte til Lediggang. Heller ikke kunde det helt undgaas, at man derved forsømte noget andet, og at Jordbrug og Kvægavl stod i Stampe. Men saalænge det var lønnende at binde, kunde man jo heller ikke fortænke Folk i, at de gjorde dette. Der var heller ikke paa dette Tidspunkt megen Mulighed eller Brug for videre Fremgang og Forandring i Landbruget, og Blicher mente da heller ikke, at Binderiet skadede dette, men hævdede, at det var en indbringende Husflid, der fik sine Udøvere til at benytte Fritiden paa en god Maade. Sognets og hele Egnens gennemgaaende fattige Befolkning havde jo tilmed Behov at udnytte alle de Muligheder for Fortjeneste, som Forholdene og Tiden bød dem.

En Skyggeside ved Sagen var det dog, at man under den stærke Efterspørgsel med stigende Produktion forledtes til at forfærdige Varer af ringere Kvalitet. Dette skadede jo hele Virksomheden, saaledes at Efterspørgslen igen blev mindre, og Priserne faldt. I Aaret 1826 høres saaledes Klager over, at Binderiet

aftog, fordi det blev mindre lønnende, da der ikke længere spurgtes saa stærkt efter de simple Varer.

Imod det Tilbagefald, som saaledes midt i en blomstrende Periode kunde vise sig, fremkom der især fra Blicher Forslag om Foranstaltninger til Binderiets Fremme. Han havde stadig Befolkningens baade aandelige og materielle Tarv for Øje, og derfor foreslog han, at der til Sagens Fremme skulde indrettes Haller, hvor Varerne skulde passere for at blive bedømte og klassificerede. Ogsaa paa dette Omraade blev Sognefoged Keller hans Raadgiver, og han mente, at saadanne Uldhaller vilde være særdeles formaalstjenlige til Forebyggelse af Kvalitetens Foringelse og Priserne Fald, samt til Modvirkning af den ofte stedfindende Mangel paa Uld. Paa lignende Maade havde Indrettelsen af Lærredshaller i andre Egne medvirket til Opmuntring og Fremme af Høravlen.

Blichers Forslag gik nu ud paa, at der skulde nedsættes to Hallekommissioner, en for Viborg Amt og en for de øvrige bindende Landsdele. I Kommissionen skulde indtræde to Hosekræmmere, en Embedsmand (Herredsfogden) og en gejstlig. Hallingen, altsaa Eftersyn, Bedømmelse og Stemplingen af Uldtøjet, skulde foregaa en Gang om Maaneden i Vintertiden, og to Gange om Sommeren. Genstand for Bedømmelsen skulde i det mindste være et Dusin Mandstrømper eller en tilsvarende Mængde andet Uldtøj. Der skulde indføres Præmier til Producenterne for gode Varer, repræsenterende 2 - 3 og 5 pCt. af disses Værdi. Alle godkendte Varer stempledtes med Dato, Klasse og Antal. Hallen skulde tillige fungere som Oplagsplads for Uld, da den stedlige Avl sjælden slog til. Omkring Kyndelmisse ell. 1. Marts havde man gerne opbrugt Ulden af egne Faar, hvorfor man maatte ty til Uldkræmmerne, der i Reglen havde købt paa Oplag, alt hvad der kunde faas. Da dette Opkøb skete

paa Spekulation, blev Priserne naturligvis for høje. Fra Lageret skulde Ulden da afhændes til Binderne paa rimelige Vilkaar.

Efter al Rimelighed har Blichers Forslag og Arbejde været medvirkende til, at Uldhallen for Lysgaard Herred blev oprettet. Herredsfoged, Etatsraad Holm indgav 1843 Forslaget om dens Oprettelse, og efter kgl. Resolution af 28. Maj 1845 blev den indrettet og aabnet i Decbr. Maaned samme Aar. I Hallen underkastedes der nu Varerne et Eftersyn efter bestemte Regler, og Hallingen var gratis paa de fastsatte Dage.

I de første 5 Aar, indtil 1848, halledes der ialt 2604¹/₂ Dus. Stk. Bindetøj.

— — Men ogsaa Binderiet maatte i Længden vige for Tidens Udvikling og Forholdenes Indflydelse. For Thorning Sogn meldes der allerede om Tilbagegang i Aarene 1840—43, og fra 1850 maa det siges, at Binderiet var paa Retur. Men ligesom det langsomt havde arbejdet sig op gennem 18. Aarhundrede, døde det heller ikke hen i en Fart. Den Indflydelse, som Reformerne indenfor Agerbruget og Bondens Stilling i det hele, havde medført, gjorde, at Uldvaretilvirkningen dog efterhaanden fortrængtes. Den stigende Kultur og de ændrede Landbrugsmetoder overflødiggjorde efterhaanden i nogen Grad det udensogns Salg af Bindetøjet som Indtægtskilde. Men det der især bevirkede denne hjemlige Industris Undergang var dog særlig det, at man ogsaa paa dette Omraade fandt paa andre Metoder til Fremstilling af de paagældende Beklædningsgenstande. Maskinerne gjorde ogsaa her deres Indtog. Thorning Sogn var det førsteSted, hvor Strikkemaskinerne fandt Indpas. Der fortælles saaledes om en Mand, Mouritz fra Gjellerup, der 1860 lærte at strikke paa Maskine i Thorning, hvorfra man til Herningegnens fik de første Par smaa og gamle Maskiner.

Paa disse første Maskiner „vævede“ man 3 Stykker Uldtøj, der tilsammen kunde danne en Uldtrøje. Kr. Jakobsen, Hauge, Vinderslev Sogn, har fortalt, at det paa Grund af de lave Priser gik daarligt med Handelen med Uldtøjet i Aarene 1842—43.

I den lange Aarrække, ca. 1 $\frac{1}{2}$ Aarhundrede, hvori

Mindre Hedegaard i Thorning Sogn (1890).
(Forfatterens Fødested).

Samme Gaard 1933.

Hosebinderiet saaledes udgjorde en væsentlig Del af Bøndernes daglige Syssel, kan det med Rette siges, at denne, ikke blot for Thorning Sogn, men for store Dele af Midt- og Vestjylland, udgjorde en væsentlig Del af Beboernes Underhold. Den økonomiske Vinding derved er let iøjnefaldende. Blicher anfører bl. a., at Binderiet var „af særdeles Vigtighed, idet det i disse vanskelige Tider har bevaret nogle Tusind Familiers Eksistens“.

I de økonomisk vanskelige Aar efter Statsbankerotten 1813 synes dette at være meget rimeligt. „Jeg kender ingen Bonde“, siger Blicher videre, „som lider virkelig Nød (at sige i Bindeegnen) uden egen Brøde. Siden jeg blev Præst i Thorning, ved jeg ikke, at et eneste Menneske er gaaet hungrig til Sengs. Strømpebind bringer saadanne Summer til Landet, at Krig og Luksus ej endnu har formaaet at ødelægge det“.

Et Eksempel paa, at Binderiet fra Thorning har forplantet sig til andre Egne, har vi deri, at Blicher i et Brev til Etatsraad Collin i Aaret 1829 meddeler, at han gerne vil medvirke til at omplante Binderiet til Spentrup, hvortil Blicher flyttede nævnte Aar. Han havde derfor udvirket, at en brav Familie fra Thorning „af Hengivenhed for mig“, var rede til at sælge deres Sted og tage til Spentrup for at undervise i Binding efter Thorningegnens Skik. Blicher ønskede da, at Manden maatte blive ansat som Skovfoged i Spentrup.

Men denne Virksomhed, Hosebinderiet, har ogsaa en anden Side end den rent materielle. Dens folkelige og menneskelige Betydning maa ikke glemmes. Thi der er næppe Tvivl om, at adskillige aandelige Værdier er bleven bevarede og udviklede under Hjemmebinderiets Syssel. Der maa herved særlig tænkes paa de mange Fortællinger, Viser, Sange samt Sagn og Eventyr, som gennem Bindestuerne har forplantet sig til senere Slægter og i vore Dage afgiver Eksempler paa

værdifulde kulturhistoriske Minder. Særlig ved Blichers Fortælling „Æ Bindstouw“ er Uldbinderiet i Thorning og Omegn bleven forlenet med en klassisk og poetisk Glorie, der sent vil forsvinde. Endnu findes vel hist og her Mennesker, der gennem Forældres eller Bedsteforældres Fortællinger i Mørkningstimen har levet med i noget af det gode fra det Folkeliv, der fra Mund til Mund har forplantet Bindestuens Saga ind i det 20. Aarhundrede.

Omkring Udskiftningen.

„Danske Dreng, se dine Fædres Daad,
lad dit Hjerte svulmende sig hæve, —
lær af dem at trodse Dødens Brod.
lær af dem for Fødeland at leve“.

(Blicher).

Efter hvad vi i det foregaaende har hørt, fremgaar det tydeligt nok, at Thorning Sogn gennem de skiftende Tider i det væsentlige har delt samme Skæbne som hele vort Fædreland: Paa forskellige Maader har det under vekslende Tider været inde under lykkelige Fremgangskar eller hjem søgt af Ulykker og trange Tider.

I Valdemarstiden, da hele Landet blomstrede, maa vi ogsaa tænke os, at Thorningegnen har haft en Glansperiode, efter Tidens Forhold. Bebyggelsen har været forholdsvis tæt, og Menneskelivet har udfoldet sig stærkt og lykkeligt.

Men siden kom Forfaldet. Om en af de værste Ulykker, der i den senere Middelalder er overgaaet vort Folk, nemlig den sorte Død, der omkring 1350 bortrev næsten hele Befolkningen i mange af Landets Egne, har vi dog ikke her fundet direkte Vidnesbyrd. Men efter al Rimelighed er heller ikke Befolkningen i vort Sogn bleven sparet. Da der nu ogsaa fandt en Del Udvandring Sted, og Menneskene gennem de følgende Aarhundreder, bl. a. til Jernudsmeltningen, tog fat paa Bortryddelsen af Skovene, og da endelig fjendtlige Indfald og Hærgninger fulgte efter, indtraf Til-

bagegangen. Vestenvinden blev næsten eneraadende i Egnen, og Lyngen begyndte at brede sig, saa den omkring Midten af det 18. Aarhundrede dækkede henved $\frac{2}{3}$ af Sognets Areal. Og efterhaanden som Lyngen bredte sine mørke Arme ind over Sognets Marker, hvor den afsatte de mange sorte Pletter, lagde ogsaa Ahlen sin sorte Skorpe om Planternes Rødder, saa Væksten af Nytte- og Kulturplanter umuliggjordes.

Gennem et Tidsrum af flere Aarhundreder maa vi tænke os, at Thorning Sogn saaledes blev en Del af Skuepladsen for Lyngens Kamp mod Agerlandet. Om trent i lige Linie med hvor Isranden i den fjerne Oldtid havde lagt sit kolde Dække over Landskabet, var der vel opstaaet en mere eller mindre tydelig Bakkelinie, der i nogen Maade formaaede at standse den vest fra fremtrængende Lyngvækst. Bistaet af Vestenvinden strakte Lyngens Arme sig dog pletvis saa østlig som til Bøgild og Ungstrup. Men Overtaget fik Lyngen aldrig i Sognets østlige Del.

I denne stadige Kampstilling, hvori baade Naturen og Menneskene blev hensat, prægedes naturligvis ogsaa Beboerne af de Vilkaar, hvorunder de levede. Jydens velkendte stærke og sejge Karaktertræk, der heller ikke fornægter sig for dette Sogns Vedkommende, er sikkert væsentlig et Resultat af Livsvilkaarene gennem Tiderne. Et smukt Vidnesbyrd om det Præg i Karakter og Sindelag, som de gennemgaaende stridsomme Livsforhold i Thorning Sogn har afsat i Menneskenes Sind findes hos en Forfatter, der engang opholdt sig i Sognet for nogle historiske Undersøgelers Skyld. (Løjtnant Both 1862).

„Her paa denne golde Jordbund vilde den forfinede Slægt med al sin Viden kun kunne udrette lidet. Her maa legemlige Kræfter og Udholdenhed til for at afvinge Naturen det nødtørftige Udkomme, hvilket vel er Grunden til, at Egnen endnu beboes af kæmpestærke

Folk med det rolige, alvorlige og trohjærtede Udtryk, der lige meget udmærker sig ved en fast og urokkelig Karakter, som ved Kærlighed til deres Fædreland“. En Udtalelse om vore Forfædre, hvis Aand vi tør haabe og bør tilstræbe stadig maa være raadende.

Paa det store Areal syd og vest for Halleraadalen blev Lyngen efterhaanden eneraadende. Gentagne Gan-

Egekrattet ved Ungstrup.

ge hjemsoegtes disse Hede- og Sandflader af Brande og Sandflugt. Den store Hedebrand i 1780 omfattede ogsaa disse Egne, og 10 Aar senere hjemsoegtes Arealet omkring Kompedalen og Bækgaard af en ødelæggende Sandflugt, hvorved ca. 3000 Td. Land blev forvandlet til en Sandørken.

Samtidig med, at Vestenvinden nedpiskede al højere Plantevækst til Fordel for den jydsk Lyng, gjorde Vildt og Rovdyr deres Indtog i Egnen. For Faar, Lam og Smaakreaturer var dette højest uheldigt, thi de graadige Ulve (og Ræve) bortrev hyppigt mange af disse ud af Flokkene. Dertil kom, at nu ogsaa Tater og Natmændsfolk fik deres Tilhold paa Vidderne. Ogsaa det gjorde Livet vanskeligere og mere farefuldt.

En Rejse gennem Thorning og omliggende Sogne var derfor i hine Tider næsten at ligne ved en farefuld Ekspedition gennem et Ørkenland.

Kampen mod Ulve og Natmænd endte dog med Beboernes Sejr, og nu opstod i de mere betydende Kredse Tanker om igen at tilbageerobre de Strækninger, der var tabt. Her i disse Egne begyndte da i det 18. Aarhundredes Slutning det store Arbejde paa Hederne Opdyrkning og Beplantning, som i det følgende Hundrebaar satte saa rige Frugter. Om dette Emne maa vi dog her nøjes med at henvise til, hvad der tidligere er skrevet andet Sted. (Om Indkaldelsen af de tyske Kolonister f. Eks.: C. F. Carstens: „Alheden og dens Kolonier“, Viborg 1839. Om Beplantningssagen: R. Mortensen i „Aarhus Stifts Aarbøger“ 1917).

For Thorning Sogns Vedkommende medførte disse Bestræbelser bl. a., at betydelige Arealer, i den Hensigt at udfinde de rette Grænser mellem Beboernes og Statens eller „Ingenmands“ Ejendom, blev afmærkede med opsatte Skelstene. (Mon ingen af dem skulde findes endnu?). Forskellige Kommissioner gæstede under Forberedelserne Sognet, saaledes d. 25. Oktober 1757 da en saadan samledes i Knudstrup Kro tillige med 8 Repræsentanter for de indkomne Kolonister for at bese Heden og udse de Steder, hvor der var bedst Mulighed for at sætte Bo. Den 9. April 1760 ser vi igen en udnævnt Kommission træde sammen i Knudstrup for at gøre Overslag og tage nærmere Bestemmelser. Ligeledes 16. Maj s. A., da 17 Kolonister udsendte Haurdalen som det Sted, de havde valgt at slaa sig ned. Af en Besigtigelsesforretning fra den samme Tid faar vi et godt Indtryk af, hvorledes Stillingen har været i de omtalte Hedeegne. Den udsendte Kommission beretter følgende:

„Ved at undersøge Hederne omkring Sandflugten ved Bækgaarden — saa de ud til at bestaa af blot

Sand, men ved nøjere Undersøgelse fandtes der at være Planterødder, omkring hvilke Sandet havde lejet sig fast til en Masse, der var for haard til, at Vinden kunde blæse den bort. — — Ved at grave paa Steder, hvor man med Vished ved, at Hederne i de senere Aar er overskyllede med Flyvesand, finder man endnu Moorjord med Lyng paa, som før Overskyllelsen udgjorde Overfladen, uforstyrret under Sandet, saa man tydeligt kan kende baade Moorjorden og Lyngstilkene. I Sandbanker, hvor Vinden i senere Tider har aabnet nye Sandflugter, finder man forskellige Lag af hvidt Sand og sort Ahl — —“.

Det var en strid Bund, vore Forfædre og de indforskrevne Nybyggere havde at kæmpe med.

For Thorning Sogns Vedkommende mærkedes Kolonisationen mest ved Dannelsen af de 3 Kolonibyer i Sognets sydligste Del.

Her grundlagdes kort efter 1760 Bebyggelserne

Gl. Frederiksdal el. Kompedal med 4 Ejendomme,

Gl. Frederiksmose el. Graamose - 4 -

Over Frederiksmose el. Stenrøgel - 4 -

Bækgaarden, en Udflytterejendom fra Graamose.

(Om disse Koloniers Grundlæggelse og Tilstand findes nærmere i „Olufsens økon. Annaler III.“ Bd. 1802 og i Silkeborg Avis, Aarg. 1915).

— — —

Men vi nærmer os nu Tiden for de Begivenheder, der indenfor det danske Landbrug er dem, der har foraarsaget den største Forandring, saavel i Menneskenes Levevilkaar som i det danske Landbrugslandskab. Her tænkes naturligvis paa de Reforme, der i Slutningen af det 18. Aarhundrede bl. a. resulterede i Stavnsbaandets Ophævelse og Jordernes Udskiftning.

Som i forrige Kapitel omtalt lever man i Thorning Sogn endnu under Fællesskabet. Beboerne samler sig væsentlig om de omtalte Bebyggelser. Udflyttere og

enkeltliggende Gaarde er faa. I det nuværende Thorning By ligger kun Kirken, Præstegaarden og Skolen samt et Par Huse. I Præstegaarden residerer Provst Windfeldt til 1773, og efter ham Pastor Sadolin. I Skolen svinger „Moster“ Mørk Tampen over Hovedet paa de ofte genstridige ikke særlig lærvillige Dreng og Piger, der tit gik i Skolen fra 12- til 17-aars Alderen.

Udenfor Skolen ligger Gadekæret, der er indrettet som en Karudsedam og tilhører Præsten. Gaardfolkene bor i den halve Snes Gaarde hinsides Lavningen hvor Peder Ibsens Toft udgør den største Del af Kæret. Bymarkerne strækker sig vidt omkring, inddelt i Aaser, der hver igen er delt i ligesaa mange Agre som der er Gaarde i Byen. Mellem Aaserne løber Forterne, Datidens Markveje ad hvilke Hyrderne drev Byens samlede Kvægflod ud til de yderst liggende Overdrev, eller om Efteraaret, naar Ævret var opgivet, d. v. s., naar Høsten var bragt i Hus, Vangeleddene aabnede, og Løsganggræsningen paa alle Markerne var inde, kun ud paa Stubmarkerne, hvor der da herskede et meget broget Liv af Husdyrene lige fra Høns og „Ævredgæs“ til gamle „Udgangsøg“.

For at faa noget nærmere Indblik i hvorledes der saa ud i en af Sognets Byer paa den Tid, vil vi se lidt paa Byen Skrä omkring 1790. Fra denne By er der nemlig bevaret et Kort, der giver temmelig gode Oplysninger om Forholdene. (Kortet, der for Tiden findes hos Gaardejer *Axel Gantzhorn*, er saa medtaget, at kun hosstaaende Titel har kunnet gengives).

Skræ maa af Form nærmest betegnes som en Langby i hvis Midte der er en Dam. Byen bestaar af 2 2-længede, 2 3-længede og 1 4-længet Gaard samt flere mindre Ejendomme, ialt 16 Ejerlaug. Nu er der 35 Ejendomme i Skrä.

Ud fra den samlede By løber i vest, nord og sydøst

3 Forter. Udenfor de dyrkede Bymarker findes en hel Del Hedeparceller. Paa Bymarkernes Grund tælles 12 tilsyneladende uberørte Kæmpehøje med Navne som

CART

Sine Byes ^{over} Eendom
de liggende i di

AARHUUS. STIET.

SILKEBORG AMT.

LYSGAARD. HERRED

Phoning Soye.

Eiljører

N. J. Her Inspectør Brøgger
Eil Kiersholm

Efterhvis forlangende opmaalt
og adskilt aar 1790 af

Niels Grøn
Herlæder i Hvidebøl Bog

Fra Udskiftningskortet over Skræ By.
 Tegnet af Skoleholder Niels Grøn i Vinderslev.

f. Eks.: *Krathøj, Galthøj, Nørrehøj* og *Tørrehøj*. Et helt Net af daarlige Markveje kan sætte Skræ Bys Indvaanere i Forbindelse med de omliggende Steder: Thorning, Knudstrup, Impgaard, Papsø, Havrdal, Ulvedal, Aarrestrup og Sangild. Over Ilkum gaar den saakaldte Hovvej, ad hvilken de Skræ Bønder maa trave Vejen til og fra Hoveriarbejdet paa Kjærsholm. Vejen til Aarrestrup er tillige Annexvejen ad hvilken Præsterne i Thorning indtil 1787 hver Søndag kørte den lange og trælsomme Kørsel ad Sandvejen til Annexkirken i Karup. Omkring de fleste af Beboelserne og de hosliggende „Kaalhauger“ findes Stensætninger, ligesom ogsaa mange af de forskellige Aaser er inddigede. De forskellige Fald, der hører til Byen, benævnes: *Toft Fald, Stenager Fald, Tromslags Fald, Krathøj Fald, Vej Fald, Hyrdehus Fald, Digeende Fald, Nørhøj Fald, Tørrehøj Fald* og *Haldager Fald*.

Gaardenes Størrelse og de iboendes Navne var følgende:

1. Øde Gaard (det nuv. Bangshaab)	1 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.
2. Chr. Andersen Skygge	1 - 2 -
3. Mads Pedersen	0 - 3 -
4. Niels Papsø	0 - 3 -
5. Peder Papsø	0 - 3 -
6. Mads Meldgaard	0 - 3 -
7. Peder Sand	0 - 3 -
8. Chr. Christensen	0 - 3 -
9. Peder Madsen	0 - 3 -
10. Chr. Schou	1 - 2 -
11. Jens Schou	0 - 3 -
12. Knud Nielsens Enke	0 - 3 -
13. Til den øde Gaard	0 - 3 -
14. Anders Frandsen	0 - 3 -
15. Anders Gregersen	0 - 3 -
16. Chr. Wallerbæk	0 - 3 -

Ialt 9 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

— — Den 23. April 1781 udgik den store Forordning om, at Danmarks Jord skulde udskiftes. Aaret efter begyndte Opmaalingen af Thorning Bys Marker. Først fastsatte man Bymarkernes Grænser, og Skellene søgtes udrettede. Derefter blev hver Gaards Areal bestemt ved Sammenlægning af alle de mange Smaastykker, og Jordens Taxation fandt Sted ved 2—4 uvillige Mænd under Ledelse af en Landmaaler.

Thorning Bys Udskiftning fandt allerede Sted 1783, men med de øvrige Bebyggelser i Sognet gik det langsomt. Endog efter Aarhundredskiftet skriver en Forfatter, at Udskiftningen „vel de fleste Steder er sket men ikke overalt“.

I Thorning Sogn har det rimeligvis været som andre Steder, at Befolkningen saa med Uvilje paa de Forandringer, som fremsynede og velmenende Mænd havde set var en nødvendig Betingelse for Bondestandens Rejsning og videre Fremgang. Først efterat Regeringen havde set sig nødsaget til at udsende endnu et Par Forordninger, kom der mere Fart i Arbejdet med Jordernes Udskiftning og Sammenlægning. Hver Mand fik nu sin Jord samlet paa faa Steder, og efterhaanden begyndte man ogsaa paa at flytte Gaardene ud, saa der ikke blev saa lang Vej ud til det yderste af Marken. Billedet af Sognet blev efterhaanden forandret.

Af den første officielle Folketælling 1787 kan vi se, at Thorning Sogn den Gang havde 579 Indbyggere. Selve Thorning By havde 24 Familier med 126 Personer. I Ungstrup var der 28 Familier med kun 114 Personer.

Paa Kjærsholm residerede Kammerjunker *Didrik v. Lewetzau* en yngre Mand paa 33 Aar. Han havde med sin Hustru en Søn paa et Aar og der var ialt en Husstand paa 20 Personer, hvoraf altsaa de 17 var Tjenestefolk,

De øvrige Beboelser var følgende:

S. Knudstrup	2	Fam.	13	Personer.
N. Knudstrup	10	-	45	-
Oddermark	2	-	7	-
Vattrup	7	-	39	-
Skræ	12	-	49	-
Bøgildgaard	4	-	25	-
Oustrup	3	-	15	-
Kjærsholms Mølle	1	-	8	-
Sangildgaard	1	-	5	-
Ravnholt	2	-	10	-
Graagaard	2	-	16	-
Graaskov	3	-	14	-
Impgaard	2	-	10	-
Ilkom	1	-	5	-
N. Fr. Mose	3	-	20	-
Gl. Fr. Mose	4	-	21	-
Gl. Fr. Dahl	3	-	15	-

Ialt 117 Fam. 579 Personer.

Ved Folketællingen 1801 havde Sognet 678 Indbyggere.

— Vi er dermed i vore Beretninger om Thorning Sogn naaet frem til omkring Aaret 1800, der her var Maalet for vore Optegnelser. — Ved Indgangen til det 19. Aarhundrede staar Sognet endnu i Udskiftningens Tegn. Beboernes Liv og Virksomhed har stadig Præget af de sidst forløbne Aarhundreder. Tidener fattig, og Livsformerne primitive. Gammeldags Nøjsomhed og Guds frygt præger Menneskenes Sind. Nye og forbedrede Landbrugsformer har kun i ringe Grad gjort deres Indtog. Kun Kartoffelavl, der er tilført Eggen gennem Kolonisterne, har vundet en Del Indpas. Ellers er fremdeles Kvæg- og Faareavl samt Dyrkningen af Rug, Havre og Boghvede Bøndernes væsentligste Syssele. Og saa naturligvis Binderiet. — I Sognets vestligste og sydligste Dele begynder de opvoksende Plantager at give Læ imod Vestenvinden. Men truende

Skygger paa den økonomiske Himmel varsler om forestaaende trange Tider, da det igen skal vise sig, om Befolkningen har bevaret den fra Fædrene ned-arvede Kraft til gennem fattige Tiders Tryk at føre Slægternes Liv videre op til vore egne Dage. —

Det følgende 19. Aarhundredes Historie skulde vise, at ogsaa dette var Tilfældet.

Bag Hjemmets Kaalgaardsdige (1933).

Efterskrift.

Kun for et Par Kapitlers Vedkommende — „Kjærsholm“ og „Uldbinderiet“ — er Skildringerne ført længere end til omkring 1800, — samt delvis „Præsterne“ og „Skolevæsenet“. Det har derved dels været min Hensigt at begrænse Bogens Omfang, og desuden er der, som flere Gange nævnt, tidligere i Lysgaard Herreds Aarbog 1920—21 givet ret udførlige Træk af Livet og Udviklingen i Thorning Sogn i det 19. Aarhundrede. I denne Aarbog har de ovenfor nævnte Emner kun faaet en flygtig Omtale.

Saaframt denne Bog bliver modtaget med Interesse, kan der maaske i Fremtiden blive Lejlighed til at give en yderligere Skildring af Sognets Historie efter 1800. —

A. R.

Rettelse.

Pag 67, Linie 4: drage — læs *drages*.

— 119, — 3: hvor — *hvad*.

— 130, — 20: 1231 — *1241*.

Indholdsfortegnelse.

	Side
Indledning	5
Thorningegnens geologiske Forhold	10
Indvandring og Bebyggelse.....	16
Nutids Vidnesbyrd om Fortids Liv.....	23
Midtjyllands Færdselslinie	31
Grathe Hede	38
Strejflys over 3 Aarhundreder	47
Trange Tider.....	60
Sognet	67
Kirkerne	74
Præsterne	85
Skolevæsenet.....	92
Hovedgaarden Kjærsholm	101
Præsteembedet og Præstegaarden	119
Under Jordfællesskabet.....	129
Uldbinderiet.....	138
Omkring Udskiftningen	154
